СВАБОДА

№7-8 верасень 1992

Кошт 1 рубель

ГОД ЗАСНАВАНЬНЯ 1902
ВЫХОДЗІЦЬ З 1990

Рэдактар **Ігар ГЕРМЯНЧУК**
Выдавец **Павал ЖУК**

АДРАС ДЛЯ КАРЭСПАНДЭНЦЫІ:
220029, Менск,
вул.М.Багдановіча, 7а

Факт ёсьць факт

УСЯНОЧНАЯ 5 верасьня на Краплівінскім полі паблізу Воршы моладзь наладзіла фэст беларускай бардаўскай песьні ў гонар 478-й гадавіны Аршанскай бітвы. Сьвята працягвалася амаль усю ноч.

ДРУК У Вільні распачатае выданьне новага беларускага тыднёвіка «Вільня і край», які будзе асьвятляць жыцьцё тутэйшае беларускае супольнасьці.

ГЕНАФОНД Магілёўскі абласны мэдыка-генэтычны цэнтр за першую палову 1992 г. запрапанаваў 34 жанчынам спыніць цяжарнасьць, каб пазьбегнуць нараджэньня дзіцяці з паталягічнымі адхіленьнямі. За ўвесь мінулы год такіх рэкамэндацыяў было выдадзена 48.

ДЫСЫДЭНТЫ Па зьвестках Дзяржкампрацы Беларусі, 576 з 626 віетнамцаў, звольненых з працы за розныя парушэньні, ухіляюцца ад выезду на радзіму.

РАСПРОДАЖ У Докшыцкім раёне зьліквідаваны 5 вясковых бібліятэк — «з-за адсутнасьці сродкаў на ўтрыманьне». Кніжны фонд распрадаецца па «свабодных цэнах».

МУЗЭІ 12 верасьня ў Навагрудку адбудзецца ўрачыстае адкрыцьцё рэканструяванага Дома-музэя Адама Міцкевіча. Чакаецца прыезд высокіх гасьцей зь Менску і Варшавы.

СЬПЁКА Сёлетняя гарачыня гэтак высушыла Нёман, што спынілася праца ў Гарадзенскім рачным порце, людзей распусьцілі ў вадпачынак. Штодня ўзровень вады падаў на 3 см і рака зрабілася несудаходнай. Падобнае здаралася ажно ў 1881 годзе.

СУСЕДЗІ Летува набыла ў Расеі 10 тысяч аўтаматаў АК-74, заплаціўшы за кожны па 225 даляраў. Міністр абароны Летувы А.Буткявічус заявіў у інтэрвію віленскай "Рэспубліцы", што рэгулярная летувіская армія ў пэрспэктыве будзе налічваць 20 тысяч чалавек.

АНАЛІЗ НАВІНАЎ

А што на чыкінскіх палетках?

На палітычным календары канец чарговага сэзону. Руплівы гаспадар — з тых, хто спадзяецца ўраджаю, — скончыў падрыхтоўчыя працы і маецца распачаць сяўбу...

Нагадаў пра сваё існаваньне Усебеларускі Славянскі Сабор, абвясьціўшы ідэю «Камітэта па абароне стабільнасьці ў Рэспубліцы Беларусь». Узяўся за «забясьпячэньне выхаду з крызысу без сацыяльнай і нацыянальнай канфрантацыі» Каардынацыйны камітэт грамадзкіх арганізацыяў і палітычных аб'яднаньняў, злучаных славянска-камуністычнай ідэяй пад крылом Савета Міністраў. ПКБ і «Движение за социальный прогресс и справедливость» (ДСПС) не складаючы рук ураблялі свае безнадзейна пескаватыя дзялянкі. Раўніва сочачы за дзейнасьцю БНФ і дэмакратычных партыяў, камуністыя мэтадычна ладзілі альтэрнатыўныя акцыі.

Пачуцьцё пратэсту супраць сьвяточнага настрою дэмакратаў 25 жніўня (Дзень наданьня канстытуцыйнага статусу Дэклярацыі аб сувэрэнітэце) — лягічнае для камуністых; таму контрмітынг быў нібыта і дарэчы. Але заяўка ДСПС на акцыю 8 верасьня — чыстая непасрэднасьць, вартая замілаваньня. Беларускае Згуртаваньне Вайскоўцаў і дэмакраты зьбіраюцца сьвяткаваць перамогу беларускай зброі над расейскай? Маюцца абвясьціць дзень Аршанскай бітвы 1514 г. — Днём беларускай вайсковай славы? Ну, дык на кожнае нацыяналістычнае сьвята знойдзецца роўнае яму інтэрнацыянальнае! І ДСПС на поўным сур'ёзе зьбіраецца сьвяткаваць 8 верасьня... Кулікоўскую бітву як сымболь супольнага пошуку «к шчасьцю дарог».

(Працяг на стар.2)

ХХ-ая Сустрэча беларусаў

5—7 верасьня ў невялікім амэрыканскім горадзе Нью-Брансўік (недалёка ад Нью-Ёрка) прайшла ХХ-ая Сустрэча беларусаў Паўночнай Амэрыкі. Беларуска-Амэрыканскае Задзіночаньне і Згуртаваньне беларусаў Канады ладзяць такія сустрэчы што два гады. Першая адбылася ў 1952 г. на Ніагары.

Людзі цікавяцца: ці заплаціла СВАБОДА 100.000 руб.?

Мінула ўжо акурат тры месяцы пасьля таго, як старшыня народнага суда Цэнтральнага раёну г.Менска Уладзімер Турко абараніў «гонар і годнасьць» высокапастаўленага саўмінаўскага чыноўніка сп.Г.Данілава і абавязаў СВАБОДУ выплаціць яму 100 тысяч рублёў кампэнсацыі «за маральныя страты», нанесеныя публікацыяй артыкула Аляксандра Старыкевіча «Правая рука Кебіча» (СВАБОДА, №2 за 1992 г.).

Сп.Данілаў, натуральна, вельмі ўзрадаваўся такому рашэньню: расчулена дзякаваў судзьдзю, цісну ў руку пракурору — малайцы, добра працуеце!

У нас жа судовае рашэньне выклікала вялікае зьдзіўленьне, найперш — сваёю тэндэнцыйнасьцю. Судзя Турко, імкнуючыся, відаць, максымальна задаволіць пажаданьні Данілава, гэтак захапіўся, што нават прысудзіў рэдакцыі абвергнуць апублікаваныя ў нашым артыкуле афіцыйныя зьвесткі камісіі Вярхоўнага Савету па ГКЧП.

Натуральна, мы не маглі пагадзіцца з гэтым ды іншымі пунктамі судовага рашэньня, і ў вадпаведнасьці з законам пачалі дамагацца перагляду справы ў наступнай інстанцыі — Менскім гарадзкім судзе. Аднак судзя Турко, разумеючы, відаць, што выявіцца ягоная тэндэнцыйнасьць, імкнецца не дапусьціць разбору ў гарадзкім судзе.

Перагляд справы, зразумела, не ўваходзіць і ў пляны начальніка саўмінаўскага ўпраўленьня па пытаньнях грамадзкай бясьпекі і абароны сп.Данілава і ягоных сяброў-урадоўцаў. Яны, пэўна, ужо дасканала разьлічылі: калі ў СВАБОДЫ ня знойдзецца, чым плаціць штраф, — прыкрыць газэту. Наіўныя людзі.

Зразумела, плаціць 100 тысяч Данілаву — гэтае ў нашыя пляны не ўваходзіць. Мы будзем дамагацца аб'ектыўнага судовага разбору, нягледзячы на тое, што судовыя выдаткі і паслугі адваката могуць абысьціся нам прыкладна ў такую ж суму.

А што на чыкінскіх палетках?

(Пачатак на стар.1)

Зрэшты, плянамерныя дэманстрацыйныя памкненьні камуністых выступаць у кантрарнай пары з БНФ сьведчаць прададно: яны маюць прэтэнзію на ролю ідэалягічных апанэнтаў Фронту, а, значыць, палітычнай альтэрнатывы на выбарах. Але тыя, хто сапраўды выступіць альтэрнатыўнай сілай на выбарах, не перашкаджаюць пакуль Чыкіну і К° гуляцца ў значнасьць.

8 верасьня стане яшчэ й своеасаблівым прамежкавым вынікам у супрацьстаяньні Беларускага Згуртаваньня Вайскоўцаў кіраўніцтву Міністэрства абароны Беларусі.

Парадаксальная сытуацыя: падчас стварэньня нацыянальнага войска Міністэрства абароны мэтадычна пазбаўляецца ад патрыятычнага афіцэрства. Гэтая неабвешчаная вайна ідзе зь пераменным посьпехам. Каб нэўтралізаваць чыннасьць БЗВ, Мінабароны выдае славуты Загад №8, які забараняе вайскоўцам палітычную дзейнасьць у службовы час. Лідар БЗВ Мікалай Статкевіч на прэс-канфэрэнцыі заяўляе: «Пэўным колам посткамуністычнай намэнклятуры... патрэбна паслухмянае войска, якое можна будзе выкарыстаць для антыканстытуцыйных дзеяньняў».

А тут яшчэ публіка даведваецца пра факты карупцыі ў войску. Каб прыглушыць скандал, Мінабароны скідвае з ганка на дзіды частку пэрыфэрыйнага генэралітэту, падтрымліваючы ілюзію самаачышчэньня арміі. У сваю чаргу, БЗВ вырашае прынародна прыняць прысягу на вернасьць Рэспубліцы Беларусь. Кіраўніцтва Мінабароны на прэс-канфэрэнцыі абвяшчае, што ўдзельнікі акцыі, выкрытыя ў вернасьці, будуць неадкладна звольненыя ў запас. Тады ж, 8 верасьня, распачнецца запіс у рэзэрвы БЗВ. Патрыятычны рух, які сваёй статутнай задачай абвясьціў «абарону дэмакратыі і дзяржаўнага сувэрэнітэту Беларусі», мае падставы не давяраць афіцыйным абаронцам гэтага сувэрэнітэту. І мае сумны досьвед мітусьлівага запісу ў нацыянальную гвардыю на плошчы Леніна ў жніўні мінулага году. Урокі гісторыі вучаць.

Пачатак восені стаў адметны таксама афармленьнем ультраправага крыла на палітычнай шкале Беларусі. Утварылася Радыкальнае Крыло Нацыянальна-Дэмакратычнай Партыі Беларусі — РК НДПБ. І цяпер БНФ, якога з правага боку ціснуць усё больш палітычных партыяў, аўтаматычна перасоўваецца са становішча правага цэнтру ва ўласна цэнтр. Палітычная ніша ультралевых пакуль застаецца вакантная.

Рупліўцам на палітычнай ніве — шчодрага восеньскага ўраджаю!

Алена ІВАШКЕВІЧ

«НОВЫ ПАН» АТРЫМАЎ ГЭКТАР ЗЯМЛІ

З калгаса «40 лет Октября» (в.Альшаны, Столінскі раён) пажадаў выйсьці намесьнік старшыні калгаса Аляксандар Патоцкі — пераможца ўсебеларускага конкурсу фэрмэраў.

Сп.Патоцкі захацеў стварыць уласную фэрмэрскую гаспадарку, дзе, апрача іншага, плянаваў стажыраваць навучэнцаў Столінскае вучэльні, аб чым ужо была заключана дамоўленасьць зь яе дырэкцыяй. Аднак ажыцьцявіць задуманае аказалася ня так проста. Далёка ня ўсе «ўпаўнаважаныя члены калгаса», што былі на сходзе, пагаджаліся адпусьціць яго «на волю». Адныя заяўлялі, што «не дадуць разбураць калгас», другія крычэлі, што «новы пан нам не патрэбен», трэція раілі: «Бяры балота і ўрабляй, а ў калгасе лішняй зямлі няма»...

Намесьнік старшыні калгаса прасіў 50 га зямлі. Спачатку нібыта пагадзіліся аддаць ягоны калгасны пай — 6,9га. Пасьля ж «сходу ўпаўнаважаных» адпусьцілі з калгаса сп.Патоцкага й жонку з 1,3га зямлі...

Ігар БАРАНОЎСКІ
(WIS)

P.S. Столінскі райвыканкам «пашкадаваў» Патоцкага і нядаўна выдзеліў яму яшчэ 43.7 га. Хаця зямля ня дужа прыдатная для с/г выкарыстаньня ды яшчэ й знаходзіцца далёка ад гаспадаркі Патоцкага, ён і гэтаму быў рады. Аднак старшыня суседняга калгаса, ад якога адрэзалі гэтую зямлю, ігнаруе рашэньне райвыканкама і заяўляе, што Патоцкі не атрымае ў яго ні соткі. «Новы пан» піша скаргі і застаецца аптымістам.

І.Б.

З камісарам — да новых перамог

Клецкая раённая газэта «Да новых перамог» нядаўна абвесьціла: «На Клеччыне пачынаецца работа па стварэньні арганізацыйных структураў партыі камуністаў Беларусі, якая аб'явіла сябе правапераемніцай колішняй кампартыі. З гэтай мэтай у Клецку ў памяшканьні райваенкамата працуе арганізацыйны камітэт новай партыі, які займаецца перарэгістрацыяй былых камуністаў, пытаньнямі прыёму ў ПКБ».

Пасьля таго, як клецкі дэпутат ВС ад Апазыцыі Лявон Дзейка зрабіў запыт міністру абароны, «дзейнасьць аргкамітэта ў памяшканьні райваенкамата спынена» — паведаміў у лісьце дэпутату вайсковы камісар Беларусі І.Літоўчанка. Прыхільніку ПКБ мясцоваму камісару В.Вінаградаву «забаронена выдзяленьне памяшканьняў райваенкамата для правядзеньня падобных мерапрыемстваў».

П.П.

НА МАГІЛЕ ПРЭМ'ЕРА БНР

2 жніўня ў вёсцы Парэчча Пінскага раёна быў асьвечаны крыж на магіле вядомага беларускага палітычнага дзеяча Рамана Скірмунта, дзе пахаваныя таксама ягоная сястра і яе муж.

Раман Скірмунт быў закатаваны разам з мужам ягонай сястры ў канцы восені 1939г. мясцовымі актывістамі новых камуністычных уладаў. Перад сьмерцю былы прэм'ер урада Беларускай Народнай Рэспублікі сказаў: «Я нічога дрэннага людзям ніколі не рабіў».

Добрая памяць пра Скірмунтаў жыла сярод старых людзей Парэчча. Яны памяталі, як Раман Скірмунт дапамагаў бедным, ахвяраваў грошы пагарэльцам, даваў збожжа падчас неўраджаю, фінансаваў школы, а работнікі на ягоных фабрыках яшчэ пры ягоным бацьку бралі ўдзел у разьмеркаваньні прыбытку. Памяталі людзі і пра тое, як Раман Скірмунт выратаваў вёску ад спаленьня палякамі — ён узяў ікону і стаў на калені перад польскім афіцэрам...

Мінула б яшчэ трохі часу, памерлі б людзі, і мейсца пахаваньня Скірмунтаў магло згубіцца — старыя крыжы ўжо згнілі, а магілы зарасьлі. Дзякуй Богу, на Палесьсі людзі жывуць доўга і маюць добрую памяць. Яны й дапамагалі актывістам пінскай філіі «Мартыралёгу Беларусі» і Саюзу палякаў Беларусі адшукаць і ўпарадкаваць магілу. Да гэтай справы далучыўся таксама аддзел культуры Пінскага гарвыканкама.

І. Б.

Пазьняку не сядзіцца ў Менску

27 жніўня ў Горадні знаходзіўся лідар Беларускага Народнага Фронту Зянон Пазьняк разам зь першым намесьнікам Юрыем Хадыкам і старшынёю Ініцыятыўнай групы па рэфэрэндуме Уладзімерам Анцулевічам.

Яны правялі нараду з гарадзкой Радай БНФ, спаткаліся з працаўнікамі самага буйнога ў горадзе прадпрыемства—аб'яднаньня «Азот», а таксама з жыхарамі Горадні ў актавай залі філфака унівэрсітэта. У той жа дзень госьці наведалі гарадзенскую студыю тэлебачаньня, дзе зь імі была арганізавана «прамая лінія».

Сяргей МАКСІМОВІЧ

Памінальны мітынг у Зэльве

У Зэльве адкрыты помнік на магіле вядомай беларускай паэткі Ларысы Геніюш і яе мужа Івана.

На памінальным мітынгу, паведаміла гарадзенская «Пагоня», прысутнічала ўсяго каля 30 чалавек. Першым сказаў слова П.Рашэтнікаў з Баранавічаў, які ведаў Геніюшаў яшчэ з часоў іхняга знаходжаньня ў Чэхаславаччыне. Потым гаварылі паэты А.Вярцінскі і М.Лужанін.

Не абышлося, на жаль, без інцыдэнтаў. Кіраўнік аддзела культуры Зэльвенскага гарвыканкама павёў сябе непачціва, заявіўшы, што паэтцы ў Зэльве жылося выдатна, ніхто за ёю не сачыў і ня «стукаў» на яе ў КДБ... Гэтае выступленьне вельмі зьбянтэжыла прысутных. Давялося «ратаваць становішча» міністру замежных справаў П.Краўчанку, які папрасіў пакінуць у спакоі нябожчыкаў, нагадаўшы, што менавіта з гэтага пачалося адраджэньне моцнай сёньня Гішпаніі.

Паэтка Д.Бічэль-Загнетава нагадала, што на пахаваньні Ларысы Геніюш было шмат людзей, а чамусьці цяпер, на адкрыцьці помніка, апроч прыезджых з Горадні, Менску ды іншых гарадоў, не прыйшоў амаль ніхто зь мясцовых.

М.Д.

Даходнае мейсца

У Берасьці, на КПП «Варшаўскі мост» супрацоўнікі Міжрэгіянальнага аддзелу па барацьбе з арганізаванай злачыннасьцю знайшлі цэлы склад лекаў. Ён знаходзіўся ў «падсобцы» санітарна-карантыннага пункту, якім загадвае нехта Іван Душчак.

Гаспадарлівы сп.Душчак, як паведамляе абласная газэта «Заря», назапасіў тут столькі лекаў, што іх хапіла б ледзь ці не на ўсе бальніцы Берасьцейшчыны. Сярод лекаў — выключна дэфіцытныя прэпараты кокарбаксілаза, цэрэбралізін ды іншыя — усяго 50 упаковак. Дарэчы, за адну такую ўпакоўку ў Польшчы можна набыць савецкую «Ладу».

Цікава, што ні ў якіх дакумэнтах лекі не зафіксаваны. Як, зрэшты, і ўсё астатняе: шкуркі (пясцовыя, мядзьведжыя, рысіныя, палярнага ваўка), мікрасхемы, электрарухавікі, электрапілы, фотатавары, гарэлка, шампанскае ды інш. Кажуць, што канцы ад сп.Душчака вядуць далёка наверх. Пабачым — наколькі ж далёка, калі ўвогуле пабачым.

Ігар БАРАНОЎСКІ
(WIS)

«Люди, будьте бдительны!»

Самаробныя ўлёткі з такім заклікам былі расклееныя ў Берасьці напярэдадні сустрэчы 22 жніўня з дэпутатм ВС Зянонам Пазьняком.

Гэтым разам лідара Народнага Фронту абвінавацілі ўсяго толькі ў «няведаньні беларускай мовы»: «Поздняк говорит: кілбаса, газэта, Амэрыка, а надо — каўбаса, газета, Америка». Таму — «Люди, будьте бдительны!»

І.Б.

Шымон Пэрэс быў задаволены. Аховай таксама

Міністра замежных справаў Ізраіля Шымона Пэрэса, які ў канцы жніўня прыехаў на Беларусь зь неафіцыйным візытам, ахоўвалі як нікога іншага: у дадатак да ягоных ды нашых людзей «у цывільным» былі прыстаўлены аўтаматчыкі са спэцпадразьдзяленьня. Гэтак ахоўвалі хіба што яшчэ прэзыдэнта Румыніі Ілiеску. Такія меры перасьцярогі былі прынятыя па просьбе службы бясьпекі Пэрэса. «Гэта ён нас так баіцца?» — пацікавілася цётка ў Вішневе, куды прыехаў Пэрэс, каб пабачыць мястэчка, дзе ён нарадзіўся. Цётцы растлумачылі, што ўся прычына ў палестынцах ды іншых «недружалюбных» да Ізраіля арабах, якія навучаюцца на Беларусі.

У Валожыне Шымон Пэрэс схадзіў на старыя габрэйскія могілкі (на здымку) пашукаць магілы сваіх сваякоў. Адну знайшоў.

Здымак Яўгена КОКТЫША

Ніхто не забыты?

Сьвятары праваслаўнай і каталіцкай канфэсіяў асьвяцілі ў Горадні помнік вайскоўцам, якія загінулі ў Афганістане. З тае вайны на Гарадзеншчыну не вярнуліся 72 маладыя хлопцы.

На адкрыцьці помніка выступілі: міліцэйскі пісьменьнік генэрал Чаргінец, кіраўнік студыі «Ласковый май» Андрэй Разін, міністр абароны Беларусі генэрал Казлоўскі. На жаль, падчас урачыстасьці ніхто нават не ўзгадаў добрым словам яшчэ 460 ураджэнцаў Гарадзеншчыны, якія загінулі ў Савецкай Арміі ў «мірны пэрыяд» — 1946-1992 гг.

Напярэдадні адкрыцьця помніка міністр абароны правёў у Горадні агляд у першым мэханізаваным злучэньні Узброеных Сілаў Рэспублікі Беларусь. Такім чынам адбылося стварэньне на базе танкавае дывізіі былой Беларускай вайсковай акругі першага злучэньня Беларускага войска. Хацелася б спадзявацца, што нейкім чынам будуць працягнуты традыцыі Першага беларускага стралецкага палка Беларускай Народнай Рэспублікі.

М.С.

Зноў пра каўбасу і беларускую мову

Пачалі працаваць курсы беларускай мовы ў Міністэрстве абароны Беларусі.

Гэты крок заслугоўвае ўхваленьня, бо ўпершыню МА ў справе беларусізацыі перайшло ад словаў да справы. Але арганізатары курсаў скардзяцца: няма грошай на падручнікі, слоўнікі, дапаможныя матэр'ялы. Ад сябе заўважым: на генэральскія «фазэнды» чамусь заўсёды хапае.

Увосень міністэрства пляную правесьці нешта накшталт курсаў павышэньня кваліфікацыі для адказных за правядзеньне беларусізацыі ў войску. Праўда, ужо сёньня зноў паўстала непераадольнае для нашых вайскоўцаў пытаньне сродкаў — прызначаных на мерапрыемства грошай хопіць толькі на камандзіровачныя курсыстам; таму прыходзіцца шукаць выкладчыкаў-энтузыястаў, якія згадзіліся б працаваць на грамадзкіх пачатках, г.зн. задарма.

Гэтая сытуацыя высьвечвае даволі пашыраную зьяву. У грамадстве існуе думка: беларусізацыя павінна быць справай выключна энтузыясцкай. Адныя прытрымліваюцца погляду, што неабходнасьць грашовых разьлікаў непазьбежна выкліча ўдзел бюракратыі ў разьмеркаваньні фінансаў, а бюракратыя здыскрэдытуе, апаганіць сьвятую справу (дарэчы, у такім падыходзе ёсьць пэўная рацыя). Іншыя ж кажуць: навошта выдаткавацца на такую непатрэбшчыну, як беларуская мова, ёсьць жа важнейшыя справы. Як бачым, да аднае і тае высновы прыходзяць людзі з процілеглымі поглядамі на працэс адраджэньня. Але ж пакуль беларуская справа ня будзе пастаўленая на паважны фінансавы падмурак — яна так і ня ўзьнімецца з аматарскага ўзроўню. А такое становішча, зразумела, задавальняе антыадраджэнскія сілы. Вось з абодвух бакоў і прыходзіцца чуць: або каўбаса ў жываце, або Беларусь у галаве.

Юліян КУХЦЕНЯ

Чалавек павесіўся!

З пачатку года на Беларусі скончылі жыцьцё самагубствам 623 чалавекі

Самагубства (суіцыд) вядома са старадаўняга часу і сустракаецца ва ўсіх народаў сьвету і па сёньняшні дзень. Але ў розныя эпохі ў розных народаў гэтая зьява то амаль зусім зьнікала, то выбухала з новай сілай.

У Бібліі, дзе прадстаўлена гісторыя габрэйства на працягу некалькіх тысячагодзьдзяў, няма нават назвы гэтай зьяве ў жыцьці чалавецтва. Але ўжо у антычнасьці добра ведалі самагубства і давалі яму ў розны час розную маральную і юрыдычную ацэнку.

У Афінах, напрыклад, самагубства лічылася крымінальным злачынствам. У час заняпаду Рыму яно было амаль паважаным (Сэнэка дзякаваў прыродзе за тое, што яна дала чалавеку шмат спосабаў разьвітацца з жыцьцём). У Расеі ж самагубцы страчвалі права адпісваць у спадчыну маёмасьць.

У навуцы аб самагубстве (суіцыдалёгіі) існуе некалькі трывала ўстаноўленых заканамернасьцяў:

— у час эканамічнага, палітычнага крызысу колькасьць самагубстваў значна павялічваецца (як прыклад прыводзяцца 1923-28 гады ў Нямеччыне, 1932-33 гады ў ЗША);

— у большасьці разьвітых краінаў назіраецца тэндэнцыя росту колькасьці самагубстваў;

— у час вялікіх грамадзкіх зрухаў і войнаў суіцыднасьць зьніжаецца.

У былым СССР па колькасьці самагубстваў трымалі першынства рэспублікі Балтыі і Расея, дзе ў 1989-90 гадах, за выключэньнем Летувы, ішоў рост самагубстваў. Беларусь заўсёды была блізкая да іх па асноўных тэндэнцыях. Аднак цяпер, у вадрозненьне ад гэтых краінаў, у нас назіраецца працэс зьніжэньня самагубстваў: у 1989 годзе — 1629 выпадкаў, 1990 — 1336, 1991 — 1030.

Беларусь апярэджвае краіны СНД і Балтыі па так званым «эўрапейскім тыпе» самагубстваў. Пры ім працэнт суіцыду на вёсцы вышэй, чым у горадзе (пры «азіяцкім тыпе» — наадварот). Гэта сьведчыць аб большым, чым у іншых былых рэспубліках СССР разбурэньні сельскага ўкладу жыцьця, вялікім сацыяльна-псыхалягічным уплыве горада на вёску, стагнацыі вясковага жыцьця.

Па ўзроўні суіцыднасьці Беларусь набліжаецца да Нямеччыны і Францыі, што, аднак, вышэй за сярэднеэўрапейскі ўзровень (з аднаго боку Вугоршчына, дзе 45 самагубстваў на 100 тыс. жыхароў, Данія — 30, Эстонія — 26,9, Расея — 26,4, Летува і Латвія — 25,9; з другога боку, Грэцыя — 3,3, Гішпанія — 4,1). Беларусь — 20,3 выпадкаў на 100000 жыхароў).

Тут відавочна, акрамя пэўнага сьцьвярджэньня пра сувязь колькасьці самагубстваў і эканамічнага ўзроўню, дзейнічаюць і іншыя фактары, — у першую чаргу сацыяльна-псыхалягічныя і нацыянальныя прычыны.

На Беларусі па ўзроўню суіцыду ўмоўна можна вызначыць тры групы буйных гарадоў. Да першай можна аднесьці тыя, дзе назіраецца зьніжэньне колькасьці самагубстваў вялікімі тэмпамі (больш чым у 2 разы за год). Гэта Гомель, Віцебск, гарады Менскай вобласьці. У другой групе колькасьць суіцыду зьніжаецца адносна невялікімі тэмпамі — Магілёў, Горадня, Берасьце. У трэцюю, самую небясьпечную ўваходзіць адзін Менск, дзе агульная колькасьць самагубстваў, у вадрозьненьне ад іншых гарадоў і рэспублікі ўвогуле, павялічваецца: (у 1988 годзе — 206 выпадкаў, 1989 — 212, 1990 — 252, 1991 — 293). Становішча зь Менскам адрозьнівае Беларусь ад Расеі, дзе ў буйных гарадах зь мільённым насельніцтвам, а таксама ў Маскве і С.-Петэрбургу, працэнт суіцыду ніжэйшы за сярэдні па рэспубліцы. Гэта сьведчыць аб існаваньні на Беларусі іншых тэндэнцый разьвіцьця сытуацыі з суіцыдам, чым у Расеі.

На мой погляд, сытуацыя з суіцыдам на Беларусі мае тэндэнцыю да зьніжэньня. Аднак яно будзе ісьці рознымі тэмпамі. Прычыны гэтага яшчэ не да канца высьветлены, але мне яны бачацца ў нацыянальна-псыхалягічных асаблівасьцях беларусаў, якія пачалі праяўляцца у апошні час. Відавочна адно: зараз на Беларусі узьніклі новыя тэндэнцыі ў праблеме самагубства на падставе іншых сацыяльна-эканамічных, псыхалягічных і нацыянальных прычын, якія адрозьніваюць рэспубліку ад іншых краін СНД і Балтыі.

Зьміцер СЬВІРСКІ
сацыёляг

P.S. Усе лічбы і разьлікі рабіліся на падставе статыстычнага зборніка «Народное хозяйство СССР. 1990 год» і дадзеных Інфармацыйнага цэнтру МУС РБ, супрацоўнікам якога аўтар выказвае шчырую падзяку.

Слуп Вітаўта — пад пытаньнем

Як мы ўжо паведамлялі, у канцы жніўня на 600-я ўгодкі Астраўлянскага пагадненьня паміж каралём Польшчы Ягайлам і вялікім князем літоўскім Вітаўтам у вёсцы Астроўля побач Ліды мела адбыцца супольная беларуска-летувіская ўрачыстасьць.

Да гэтай падзеі летувісы падрыхтавалі дубовы «слуп» Вітаўта (паводле ягонага родавага герба «Калюмна»), які будзе ўкапаны ў Астроўлі ў гонар Астраўлянскага пагадненьня. Аднак, атрымаўшы «слуп», лідчукі вельмі засумняваліся. Рэч ў тым, што надпісы на «слупе» выкананы найперш на летувіскай мове, а беларускай мове пакінута дапаможная, сьціплая роля. Цікава, што зьвесткі аб гэтым дайшлі ў Горадню да абласнога начальства, якое лічыць, што патрэбен новы слуп, бо ў гэтым «няма нічога беларускага». Няўжо й начальства пачало ставіцца да прэзэнтаў пераборліва?!

М.С.

І Пагоню шануем, і «БССРаўскі» герб услаўляем

Адразу чатыры гіпсавыя Пагоні ўварваліся ў кабінэты Кобрынскага гарвыканкама, а мэталёвая ўскочыла нават і на ягоны будынак.

Але гарадзкія ўлады, забаяўшыся, відаць, што нехта абвінаваціць іх у занадта шчырым патрыятызме, ўсё ж і з былымі імпэрскімі сымболямі разьвітвацца не сьпяшаюцца: ля ўваходу ў гарвыканкам вас сустракае шыльда з надпісам «БССР» і адпаведным гербам. Паправіць гэта зусім не складана — было б жаданьне. Трохі цяжэй будзе дэмантажаваць «БССРаўскі» герб над райвыканкамам. Прыкручвалі ж на вякі...

Аксана СЕНАТАРАВА

Мал. С. ХАРЭУСКАГА

Пра СВАБОДУ пішуць рознае

Доктар Гэрман Бідэр з Зальцбургскага унівэрсытэту, які нядаўна наведаў Менск, завяршае працу над грунтоўнай манаграфіяй «Моўная і культурная палітыка на Беларусі ў XIX—XXстст.», якая пабачыць сьвет у 1993 годзе.

Дзеля напісаньня гэтай кнігі доктар Бідэр, вядомы спэцыяліст у галіне заходне- ды паўднёваславянскіх моваў, адклаў свой шматгадовы праект па падрыхтоўцы Слоўніка гэрманізмаў у славянскіх мовах і вось ужо два гады займаецца толькі Беларусьсю. Значную суму грошай на падрыхтоўку й на выданьне гэтай кнігі выдаткаваў Зальцбургскі унівэрсытэт. Але сродкаў пакуль недастаткова і магчыма, як заўважыў доктар Бідэр карэспандэнту «Свабоды», улічваючы цікавасьць да беларускай праблематыкі ў Фэдэратыўнай Рэспубліцы, манаграфія выйдзе ў Мюнхене, а ня ў Аўстрыі. У любым выпадку кніга будзе распаўсюджвацца ва ўсіх нямецкамоўных краінах.

Практычна кніжка прысьвечана абуджэньню беларусаў у Новым часе, абуджэньню апошняга ў Эўропе народа, які яшчэ фармуецца.

Асобныя разьдзелы манаграфіі аўтар публікуе ў розных аўстрыйскіх ды нямецкіх часопісах, пераважна спэцыялізаваных. Цяпер праца йдзе над разьдзелам аб прэсе Беларусі ў апошняй чвэрці XX ст. Між іншым, заўважыў доктар Бідэр, яго асабліва ўразіў «путчаўскі» нумар «Свабоды» — найперш самім фактам зьяўленьня апазыцыйнага выданьня 20 жніўня 1991 г. Нам прыемна было даведацца, што аўтар зьбіраецца асобна адлюстраваць ролю газэты «Свабода» у станаўленьні mass media новай Беларусі.

А.Д.

Саюз палякаў «трымае лінію»

Як паведаміла гарадзенская газэта «Пагоня», на ліпеньскім паседжаньні ўправы Саюзу палякаў Беларусі (СПБ) адбылася зьмена ў кіраўніцтве гэтай арганізацыі. Намесьнік старшыні СПБ па культуры Рышард Кацынэль быў вызвалены з пасады.

Рэч у тым, што Р.Кацынэль падрыхтаваў для газэты «Глос з-над Немна» артыкул, у якім выказаў свае погляды на шляхі польскага адраджэньня на Беларусі. Аўтар бачыць СПБ як культурна-асьветную арганізацыю, а не як палітычную партыю. Ён таксама лічыць, што падобны пункт гледжаньня адпавядае думцы большасьці беларускіх палякаў. Так гэта ці не — магла б выявіць газэтная дыскусія. Аднак управе СПБ артыкул не спадабаўся і ня быў надрукаваны. Тады Р.Кацынэль сам абнародаваў напісанае ім перад актывістамі СПБ. У выніку гэтага ён і быў адхілены ад кіраваньня СПБ.

Р.Кацынэль вядомы ў польскім руху як разважны чалавек. Дарэчы сказаць, ён, не падзяляючы палітызаваныя і прадпрымальніцкія пагляды сваіх калегаў, увесь час зьвяртаў іхнюю ўвагу на недаацэнку культурна-асьветнай дзейнасьці, інтэлектуальнай працы.

Д.Н.

ЗДАРЭНЬНІ

У ГОРАДНІ Ў ВАДНОЙ З ВАЙСКОВЫХ ЧАСТАК АДБЫЎСЯ НАПАД НА ВАРТАВОГА. Скрадзены аўтамат Калашнікава праз некаторы час быў знойдзены. Зброя была ўжо разабрана й падрыхтавана для продажу. Зь ёю затрымалі дэзэртыра-дагестанца і «дэмбеля» — ураджэнца Чэчні.

А Ў НОЧ З 17 НА 18 ЛІПЕНЯ АДЗІН НЯДБАЛЫ ГАРАДЗЕНСКІ МІЛІЦЫЯНТ ЗГУБІЎ У ГОРАДЗЕ ПІСТАЛЕТ МАКАРАВА. «Гродненская правда» надрукавала аб'яву, у якой міліцэйскае начальства абяцала «саліднае ўзнагароджаньне» за гэты пісталет. На наступны дзень у аддзел міліцыі прыйшоў грамадзянін К. і аддаў «выпадкова знойдзены» ім пісталет.

ТЫМ ЧАСАМ 32-ГАДОВАЯ ЖАНЧЫНА СЯРОД БЕЛАГА ДНЯ ЎЗЬЛЕЗЛА НА ПАРЭНЧЫ СТАРОГА МОСТА Й НАВІДАВОКУ Ў ЛЮДЗЕЙ СКОКНУЛА З 30-МЭТРОВАЕ ВЫШЫНІ Ў НЁМАН. Сьлесар піўзавода, які надарыўся на беразе, кінуўся ратаваць самагубцу, яна, аднак, пачала цягнуць яго на дно. Каб не плыткаводзьдзе, яны маглі патануць абое.

С.М.

Сьцягі зьнікаюць апоўначы...

Не дае спакою камусьці ў Драгічыне бел-чырвона-белы сьцяг.

Некалькі разоў сьцяг дзіўным чынам бясьследна зьнікаў з будынку мясцовага Савета. А напярэдадні афіцыйнага Дня Незалежнасьці 27 ліпеня дзяржаўны сьцяг зноў быў сарваны, гэтым разам — з будынку раённага суда. Распачата сьледзтва.

Тое самае, дарэчы, робіцца ў Баранавічах. Мясцовая міліцыя так і не змагла выявіць асобаў, якія займаюцца «выкараненьнем» дзяржаўнай сымболікі з аблічча горада.

Першы выпадак тут адбыўся ў ноч з 30 красавіка на 1 траўня, калі на адной з цэнтральных вуліцаў пазьнікалі ўсе бел-чырвона-белыя сьцягі. У ноч на 9 траўня акцыя паўтарылася. Цікава, што чырвоных сьцягоў не кранулі.

І.Б.

Вісарыён пакрыўдзіўся...

Нядаўна Берасьце наведаў нейкі дзівак з Расеі Вісарыён, які называе сябе мэсіяй. Так ён заявіў у газэце «Вечерний Брест».

Навяўлены мэсія перакананы, што распад СССР — гэта справа д'ябла, пад уплыў якога трапіла і Беларусь. Менавіта таму ён, мэсія, тут, «каб папярэдзіць магчымыя катаклізмы і кроў». Яшчэ гэты словаблуд заявіў, што на зямлі павінна быць адна мова і што ўвесь сьвет будзе імкнуцца вывучыць менавіта расейскую мову. Аднак, прызнаўся Вісарыён, у Берасьці і ва ўсёй Заходняй Беларусі яго сустракаюць «чамусьці» варожа і нават агрэсіўна.

Ігар БАРАНОЎСКІ (WIS)

Край кантрастаў

Гарадзенская мэдвучэльня, дзе рыхтуюць мэдсёстраў і зубных пратэзыстаў, мае прыняць навучэнак з Турцыі, Пакістана, Алжыра й нават з багатага Кувэйта.

Край кантрастаў: з аднога боку — мы можам іх нечаму навучыць, зь іншага — марылі б трапіць да іх хоць на якую некваліфікаваную, але аплатную далярамі працу. Карацей, вывучыўшы іх, наш выкладчык можа разьлічваць у краінах 3-га сьвету хіба што прыслугоўваць сваім былым вучням.

С.М.

РЭФЭРЭНДУМ ЧАКАЮЦЬ І Ў АМЭРЫЦЫ

Нацыянальная Рада Падтрымкі Дэмакратычных Рухаў (NCSDM) — уплывовая грамадзка-палітычная арганізацыя ў ЗША, у якую ўваходзяць вядомыя палітычныя дзеячы з усяго сьвету, выказвае заклапочанасьць становішчам на Беларусі.

«Шмат хто зь цяперашніх кіраўнікоў Беларусі паходзіць са старога камуністычнага кіраўніцтва, — адзначаецца ў прэс-рэлізе NCSDM. — Паколькі Беларусь зьяўляецца апірышчам СНД, дыктатура савецкага стылю ў гэтым рэгіёне сур'ёзна падрывае шанцы дэмакратычных пераўтварэньняў ва ўсёй Садружнасьці. Дзеяньні камісіі NCSDM па спрыяньні дэмакратычным выбарам у гэтай краіне ўзмоцняць дэмакратычныя сілы і паспрыяюць правядзеньню такіх выбараў».

Камісія NCSDM будзе пільна сачыць за разгортваньнем падзеяў на Беларусі, найперш — за падрыхтоўкай і правядзеньнем Усебеларускага рэфэрэндуму. Верагодна, сябры і экспэрты NCSDM з гэтаю мэтаю наведаюць Менск, каб больш грунтоўна вывучыць сытуацыю.

Адзначым, што ад ацэнак NCSDM будзе ў многім залежаць, ці атрымае Беларусь значныя крэдыты і падтрымку Захаду ў правядзеньні эканамічных рэформаў.

Пятро ПАНКРАТОВІЧ

Беларусь хоча ў Эўропу

Эўропа, аднак, глядзіць падазрона

Гэта вынікае з аналізу, які быў зроблены экспэртамі мюнхенскага Дасьледчага Інстытута Радыё Свабода/Свабодная Эўропа і надрукаваны ў часопісе «RFE/RL RESEARCH REPORT». Падаем дайджэст гэтага матар'ялу.

Беларускія лідары кажуць, што паколькі СНД спрыяе набліжэньню Беларусі да Эўропы, яны будуць працаваць дзеля захаваньня Садружнасьці. Беларускія лідары таксама падкрэсьліваюць, што адносіны з Масквой — выдатныя, без канфліктаў. У вадказ на пытаньне, чаму Беларусь не аб'яднала намаганьняў з Украінай у барацьбе за тое, каб «выйсьці з-пад бота шостай часткі сушы», Старшыня Вярхоўнага Савету Беларусі Станіслаў Шушкевіч адказаў, што ён «ня бачыць ніякія імпэрскіх пазыцый Расеі, зь якімі нам, беларусам, трэба было б змагацца», і ён настойваў на тым, каб слова «імпэрыяліст» было выкінута зь лексыкону.

Аднак некаторыя беларусы занепакоеныя тым, што іхнаму кіраўніцтву бракуе гатоўнасьці быць больш настойлівымі ў вадносінах з Расеяй. А некаторых вельмі турбуе рашэньне ўраду не скарыстоўваць права Беларусі накладаць транзытны падатак на Расейскую нафту, што цячэ па трубаправодах на тэрыторыі Беларусі.

Нягледзячы на такі мяккі падыход да свайго вялікага суседа, Беларусь спрабуе паменшыць залежнасьць ад Расеі — перш за ўсё ў эканамічнай сфэры. Хутка множацца дыпляматычныя й бізнэс-кантакты. Асабліва Беларусь імкнецца да ўсталяваньня шчыльных сувязяў зь Нямеччынай. Апошнім у сэрыі скіраваных на гэтае захадаў было стварэньне Нямецка-Беларускай Рады Супрацоўніцтва дзеля падтрымкі эканамічных адносінаў. Нават лідар палітычнае апазыцыі Зянон Пазьняк назваў Нямеччыну «найбольш надзейнай і спрыяльнай краінай для эканамічнага, культурнага й тэхнічнага супрацоўніцтва з намі». Гэтая высноўа вынікае зь ягонай канцэпцыі аб тым, што «Амэрыка заўсёды праводзіла палітыку прыстасаваньня да Савецкага Саюзу й зараз робіць тое ж самае ў ваднsocінах да Расеі». Але гэты пра-нямецкі пункт гледжаньня ня ёсьць бясспрэчным, як сьведчыць выразна анты-нямецкі (і пра-амэрыканскі) адказ Пазьняку, што зьявіўся ня так даўна ў газэце «Знамя юности».

У сваю чаргу Нямеччына гарантавала дапамогу (ў вадказ на зварот Беларусі), уключаючы ажыцьцяўленьне шэрагу праектаў у краіне. Нямецкі прадстаўнік у Менску Райхард Краўс кажа, што Нямеччына высока ацэньвае выгоднае геаграфічнае становішча Беларусі, разьвітую прамысловую базу, добрую інфраструктуру.

Хаця палітычнае кіраўніцтва Беларусі жадае інтэграцыі краіны ў Эўропу, яно ня надта імкнецца хутчэй весьці краіну да дэмакратыі. Дзяржава ды ўрад працягваюць кантраляваць практычна ўсе сфэры грамадзтва. Пасьля правалу жнівеньскага путчу можна было б чакаць некаторых зьменаў у складзе найвышэйшых эшалёнаў улады. Але на самой справе гэтыя зьмены не адбыліся; палітычнае кіраўніцтва краіны засталося тым жа самым, што й да путчу.

Беларусь абвясьціла пра сваё імкненьне ісьці да рынкавай эканомікі ў кастрычніку 1990 г., але з таго часу афіцыйная палітыка заставалася звышасьцярожнай і насьцярожанай, што тлумачыцца ідэалягічнымі інстынктамі і нежаданьнем дзяліцца сродкамі вытворчасьці — фактычна асноўнай крыніцай улады на Беларусі. Эканамічныя рэформы не забясьпечаны юрыдычным падмуркам. Законы аб прыватызацыі й дэманапалізацыі, аб банкруцтве і многія іншыя застаюцца пакуль у праектах. Да гэтага часу ўрадавы падыход моцна зарыентаваны на кантроль кожнага кроку працэсу эканамічных рэформаў і захаваньне яго ў пэўных строга акрэсьленых межах. Праграма прыватызацыі на 1992 год абмежавалася ўсяго 147-ю дзяржаўнымі прадпрыемствамі.

Зямельная рэформа, якую актыўна падтрымлівае большасьць беларусаў, сутыкнулася зь цяжкасьцямі, бо павелічэньне колькасьці прыватных фэрмаў (іх зараз на Беларусі больш за 600) ёсьць просты выклік дырэктарам саўгасаў і старшыням калгасаў, шмат хто зь якіх займае мейсца ў беларускім парляманце. У сакавіку парлямант ухваліў закон аб уласнасьці на зямлю, які прызнае тры формы ўласнасьці: прыватную, дзяржаўную й калектыўную. Але, паводле словаў аднаго з дарадцаў Шушкевіча, сярод дырэктараў саўгасаў узьнікла «змова» з мэтаю перавесьці свае прадпрыемствы ў ранг «калектыўных», пакуль сярод працаўнікоў ня ўзьнікла жаданьня зрабіць іх прыватнымі. Юрыдычныя правы патэнцыйных самастойных фэрмэраў часта ігнаруюцца, практычна немагчыма ўзяць крэдыт на набыцьцё тэхнікі. Сытуацыя склалася настолькі непрыдатная, што Прэзыдыюм Вярхоўнага Савету быў змушаны зрабіць шэраг захадаў, каб падтрымаць правядзеньне зямельнае рэформы.

Паводле RFE/RL RESEARCH REPORT

Мой прыяцель зь Вільні сьцьвярджае, што адтуль, з гэтага слаўнага места, сытуацыя на Беларусі бачыцца крыху інакш, чым у Менску. Гэта праўда. Але ёсьць бачаньне зь Нямеччыны, з Польшчы...

На жаль, у той жа Нямеччыне, калі пра Беларусь і згадваюць зрэдку ў прэсе, дык хіба што толькі ў сувязі з праблемамі Чарнобыля. У Варшаве, натуральна, бяруць шырэй і глыбей: спрабуюць прааналізаваць нашую эканамічную і палітычную сытуацыю, праблемы нацыянальнай сьвядомасьці, мовы, правесьці нейкія параўнаньні беларусаў з расейцамі.

Але ў той жа Польшчы існуюць досыць прымітыўныя і непрыемныя для нас меркаваньні пра Беларусь і беларусаў. Пераважнай маса лічыць, што гэта ня надта моцны народ, які ня мае сваёй уласнай гісторыі, ня мае выдатных дасягненьняў у культуры і г.д. І, як кажуць у Варшаве, толькі невялікая групоўка польскіх інтэлектуалаў імкнецца зазначыць беларускую праблематыку ў Польшчы. Іх умоўна называюць «беларусафіламі», уключаючы сюды, дарэчы, і пані Эльжбэту Смулэк — Генэральнага консула РП ў Менску.

Тут «Свабода» прапануе скарочаны перадрук аднаго з артыкулаў (*Życie Warszawy*, 1.07.1992). Ён паказальны ў тым сэнсе, што пра беларусаў піша чалавек, які досыць прыхільна да нас ставіцца, хаця й скарыстоўвае пры гэтым некаторыя чуткі і не да канца праверанаю інфармацыю.

Але, вядома, нам цікава, што пішуць пра нас.

А. Д.

Новы край над Дзьвіною

Чаго палякам чакаць ад Беларусі

На Беларусі бракуе тэмаў для хуткіх, эфэктных рэпартажаў. Ніводнае сьцьверджаньне пра Беларусь ня можа быць адназначным. Каб нешта вырашыць для сябе, трэба ўважліва сачыць за жыцьцём маладой рэспублікі й добра ведаць гісторыю. Кожная зьява, якую выпадае дасьледаваць карэспандэнту, заглыбляецца карэньнямі калі не ў XIX ст., дык у міжваенны пэрыяд.

На Беларусі нават канфлікты не такія вострыя і выразныя, як, напрыклад, на Украіне. Беларускі нацыяналізм аднначасова ёсьць як спэцыфічны, так і адрозны (бо ўкшталтаваны ў іншых варунках) ад хаця б нацыяналізму летувіскага, і для яго акрэсьленьня варта было б знайсьці іншае слова.

Ані дзяржава, ані беларуская нацыя яшчэ цалкам не сфармаваныя. Няма нават канону літаратурнай мовы — вялікая моўная рэформа чакаецца ў найбліжэйшыя гады.

Агульная праблема маладой дзяржавы — вельмі слабыя, не ўсталяваныя яшчэ інстытуты. Практычна ня йснуе школьніцтва ў нацыянальнай мове. Немагчымым тое, што ўведзена на Летуве: навучаньне на ўласнай мове. На Беларусі не знайшлося б папросту столькі выкладчыкаў.

За Брэжневым ва ўсім Менску была толькі адна школьніца, якая навучалася па-беларуску.

Беларусы аказаліся вельмі падатнымі на русіфікацыю. Сёньня ў большасьці гарадоў чуецца расейская мова. Беларуская дамінуе на вёсках. Няма чаго зьдзіўляцца, калі яшчэ нядаўна паслугоўваньне роднай моваю атаесамлялася з нацыяналізмам або недахопам выхаваньня. Па-беларуску мог размаўляць дысыдэнт альбо чалавек, які прыехаў з правінцыі й «яшчэ не навучыўся чалавечай мове».

Падатлівасьць беларусаў спрыяла таму, што яны прынялі расейшчыну бяз значных пратэстаў, хоць такі пратэст мог аказацца выніковым.

Беларусь стала найбольш зрусіфікаванай рэспублікай СССР; тое, што беларуская мова ня зьнікла цалкам, было заслугаю трох асяродкаў, кожны зь якіх кіраваўся рознымі стымуламі. Сьвядомыя нацыянальныя інтэлектуалы і дысыдэнты праяўлялі яго ў форме пратэсту супраць русіфікацыі, у якасьці дэманстрацыі ўласнай адрознасьці; сяляне заўжды размаўлялі «па-тутэйшаму» з прычыны інэрцыі і кансэрватызму; урэшце, самі камуністы, баючыся ганьбы, давалі датацыі на беларускія тэатры і газэты.

На кангрэсе славістаў, які адбыўся ў Беластоку ў сьнежні мінулага года, калі лёс савецкай імпэрыі быў ужо перадвызначаны, дзьве беларускі з прафэсарскім тытулам сьцьвярджалі, што беларуская мова гэта такая, якая выйшла з польскай і не дайшла да расейскай, альбо выйшла з расейскай і не дайшла да польскай.

Цяпер, атрымаўшы незалежную дзяржаву, беларусы маюць справу з уласнаю слабасьцю. Падставы нацыяналізму беларусаў не вынікаюць з пасылак мэсіянскіх, ня маюць характару рэвізіянізму або прэтэнзій. Для характарыстыкі беларускага нацыяналізму найлепш пасуе фармулёўка Э. Гольнэра: «Нацыяналізм — гэта перадусім прынцып палітычны, які сьцьвярджае, што адзінкі палітычныя і нацыянальныя павінны перакрываць адна другую».

Беларускі нацыяналізм перад усім вынікае зь небясьпекі дамінацыі суседзяў. Нацыя, якая налічвае 10.5 мільёнаў чалавек, мяжуе з саракамільённай Польшчаю і з шматразова большай Расеяй. Але гэтыя прапорцыі не найістотнейшыя.

Перад апісанай слабасьцю беларускага школьніцтва, сіла польскага элемэнта на абшарах асьветы можа выклікаць неспакой. Польскую мову можна вучыць на Беларусі ў 250 мейсцах, існуе ажно 120 польскіх арганізацый, якія аб'ядноўваюць каля 18 тыс. чалавек.

Нэрвовую рэакцыю часткі беларусаў выклікае дзейнасьць Каталіцкага касьцёлу, у кіраўніцтве якога дамінуюць палякі (на Беларусі ёсьць каталікі-беларусы і праваслаўныя палякі. Палякаў там увогуле ў тры разы меней, чым каталікоў). Ксяндзы ў большасьці палякі, і значная частка іх не мясцовыя, а прыехалі з Польшчы.

Арцыбіскуп Казімер Сьвёнтак вымушаны быў апошнім часам забараніць ужываньне ў касьцёлах нацыянальнай (польскай — Рэд.) сымболікі і парэкамэндаваць ксяндзам адпраўляць імшу па-беларуску.

— Чаму зьдзіўляешся, — сказаў мне знаёмы беларус, — падчас прэзыдэнцкай кампаніі ў вадным з касьцёлаў Менску быў вывешаны партрэт Леха Валэнсы, а адзін ксёндз сьцьвярджаў у казаньні, раз ягоныя вернікі каталікі, дык значыць яны палякі.

Сёньня стаўленьне беларусаў да палякаў здаецца добрым, падобна, зрэшты, як і стаўленьне да расейцаў. Вынікае гэта, пэўна, часткова са спакойнага навогул характару беларусаў.

У прыгарадным цягніку ў Расеі чуў сьпевы, ігру на гітары ды гучныя размовы, на Беларусі наадварот — пануе маўчаньне й шэпты.

Нашыя зноў-суседзі накіраваны на дыялёг, на паразуменьне. Справы нацыянальныя, небясьпека перад польскай дамінацыяй усё ж моцныя й таму нарадзілі там падставы для нацыяналізму, ці хутчэй квазі-нацыяналізму.

Акрамя гэтага квазі-нацыяналізму існуе на Беларусі, хаця і ў фрагмэнтарным выглядзе, нацыяналізм «сапраўдны», які нясе з сабою ўсё тое, што звычайна разумеюць пад гэтым тэрмінам. Зь яго выплывае ў некаторых палітыкаў нацыяналізм кан'юнктурны, але гэта ўжо зусім іншая гісторыя.

Войцех ГУРЭЦКІ

("Życie Warszawy")

Расейскія войскі — "стабілізуючая" сіла ў Балтыі

На мінулым тыдні ў фінскіх газэтах было апублікавана некалькі своеасаблівых інтэрвію са знакамітымі расейскімі палітычнымі дзеячамі. Адзін зь іх нейкі Жырыноўскі заявіў, што краіны Балтыі былі і застаюцца «исконными» расейскімі правінцыямі. Фінам гэтым разам ён зрабіў падарунак, паабяцаўшы вярнуць ім Карэлію, акупаваную ў 1939—40 гг. Фіны заўважылі, што гэтая заява «прыемна» адрозьніваецца ад ранейшых плянаў Жырыноўскага, які некалі заяўляў, што ўся Фінляндыя пры ягоным прэзыдэнцтве будзе таксама часткаю расейскай імпэрыі.

Другое інтэрвію даў Гарбачоў. Ён сказаў, што расейскія войскі ў Балтыі — гэта адзіны там стабілізуючы фактар. Калі ж іх вывесьці адтуль — рускамоўнае насельніцтва страціць апошняе апірышча, і гэта пагражае вайною, лічыць Гарбачоў. Адначасова М.С.Г. заявіў, што дні цяперашніх расейскіх уладаў «сочтены», але пакуль яны знаходзяцца ва ўладзе, ім варта сур'ёзна задумацца: ці трэба навогул гаварыць з прыбалтамі пра вывад войскаў з гэтых краінаў.

Гэтае інтэрвію выклікала вялікае зьдзіўленьне на Захадзе, у тых людзей, якія некалі былі прыхільнікамі Гарбачова.

А лідар Летувы Ландсбэргіс, зразумела, не зьдзівіўся. Ён выступіў напрыканцы мінулага тыдня з рэзкай крытыкай такіх ідэяў былога генсека КПСС.

Якім жа «стабілізуючым» фактарам зьяўляюцца сёньня ў Балтыі расейскія войскі? З расейскага боку пра гэта сёлета шмат гаварылася: напрыклад, пра тое, што ў Эстоніі мясцовыя ўзброеныя фармаваньні робяць напады на «мірных» расейскіх вайскоўцаў.

А што адбываецца на самой справе? Прывядзем адзін з самых сьвежых прыкладаў. Увечары каля 20 гадзінаў 15 жніўня на шашы да эстонскага марскога порту Рохюкюла спыніўся мікрааўтобус, каб дапамагчы аднаму легкавіку, зь якім здарылася аварыя. Людзі дапамаглі і вярнуліся ў свой аўтобус — на ім былі знакі дзяржаўнай добраахвотнай абарончай арганізацыі «Кайтсэлійт» (у перакладзе з эстонскай — Саюз абароны). Пры гэтай шашы амаль на 800 га раскінуўся вайсковы аэрадром, якім пакуль яшчэ валодаюць расейскія супрацьпаветраныя сілы. Адразу ж пасьля таго, як сябры Саюзу абароны селі ў свой аўтобус, з бліжэйшых кустоў выйшлі сем салдатаў з аўтаматамі і афіцэр «паўднёвай нацыянальнасьці» зь пісталетам, відавочна нападліткy.

Гэтая ўзброеная банда, пагражаючы эстонцам сваёю зброяй, прымусіла іх выйсьці. Усіх абшукалі і забралі два пісталеты — службовую зброю сяброў абарончай арганізацыі. Перад тым, як рэціравацца, афіцэр даў салдатам каманду «на ўсякі выпадак» падрыхтаваць аўтаматы да бою.

На наступны дзень гэты інцыдэнт абмяркоўваўся ў сталіцы Эстонскай Рэспублікі. Высьветлілася, што ўзброеныя бандыты на шашы былі членамі спэцатрада з расейскага аэрадрома. Аднак ніякага прабачэньня эстонскія ўлады не дачакаліся. Пісталеты, праўда, вярнулі.

Варта адзначыць, што падчас гэтага інцыдэнту сябры эстонскага «Кайтсэлійту» ніяк не супраціўляліся, па той простай прычыне, што ўсе эстонскія абарончыя фармаваньні выконваюць загад ні пры якіх абставінах не ўступаць у падобныя канфлікты. У выпадку ж правакацыі з боку акупацыйных войскаў Расеі паспрабаваць вырашыць інцыдэнт спакойна. На шашы гэта ўдалося.

Дарэчы, у Таліне ўжо раней былі зьвесткі пра 15 жніўня як магчымы дзень пачатку новай хвалі дэстабілізуючых правакацыйных дзеяньняў з усходняга боку супраць Эстоніі. Паблізу паўднёва-ўсходняй мяжы (Пскоўскай вобласьці) назіралася актывізацыя тэрарыстычных групаў неўзораўскага руху «Нашы». На паўночны ўсход Эстоніі з Малдовы прыйшлі прафэсійныя тэрарысты, якія маюць баявую практыку. Свой унёсак у справу дэстабілізацыі зрабілі таксама «стабілізуючыя» акупацыйныя сілы Расеі.

Імпэрскае мысьленьне жыве. Але наўрад ці пераможа.

Маргус ВЯЛЬЯ,
уласны карэспандэнт СВАБОДЫ

45 ГАДОЎ ТАМУ ПРАЙШЛА АПЭРАЦЫЯ «ВІСЛА»

У 1944 годзе паміж Польшчай і Савецкім Саюзам было падпісана пагадненьне аб т.зв. узаемным абмене насельніцтвам — палякі з Украіны высяляліся ў Польшчу, а ўкраінцы з Польшчы — у Савецкую Украіну. Па гэтым пагадненьні на працягу двух гадоў з Польшчы былі прымусова вывезены 482 тысячы ўкраінцаў. Ня меншыя пакуты зьведалі і палякі.

Скаардынаваныя дзеяньні маскоўскіх і варшаўскіх камуністычных уладаў у дачыненьні да ўкраінцаў прывялі да таго, што партызанская барацьба Украінскай паўстанцкай арміі з тэрыторыі Савецкай Украіны ўсё больш пашыралася і на так званае Закерзоньне — украінскія этнаграфічныя землі ў складзе Польшчы (аддзеленыя ад Украіны па «лініі Керзона» — **рэд.**). Варшава ўзялася вырашыць украінскае пытаньне раз і назаўсёды: у 1947 г. на працягу некалькіх дзён 150 тысяч украінцаў з мясьцінаў іхняга гістарычнага кампактнага пражываньня ва ўсходняй Польшчы (Лэмкіўшчына, Бойкіўшчына, Надсяньне, Холмшчына, Падляшша) былі дэпартаваныя ў заходнія і паўночна-заходнія рэгіёны краіны, прычым расьселеныя ў новых мейсцах некампактна (апэрацыя «Вісла»). Уся маёмасьць іх была сканфіскавана. З мэтай апраўданьня апэрацыі ў вачах грамадзкасьці прапагандысцкая машына камуністычнай Польшчы хутка стварыла ва ўспрыманьні палякаў нэгатыўнае аблічча ўкраінца як бандыта.

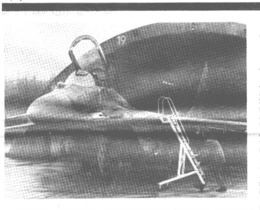
На працягу ўсяго пасьляваеннага пэрыяду перасяленцы пагалоўна лічыліся злачынцамі. Пасьля краху ў Польшчы камуністычнай улады ўсе ахвяры рэпрэсіяў, за выключэньнем украінцаў, былі рэабілітаваныя. Праўда, у 1990 г. Сэнат асудзіў апэрацыю «Вісла», аднак Сэйм гэтага пакуль не зрабіў, што на практыцы сьведчыць пра захаваньне ярлыка злачынцаў на ўкраінцах Польшчы. Тыя зь іх, хто жадае і мае матар'яльную магчымасьць вярнуцца ў родныя мясьціны, не атрымліваюць такога права.

Застаецца нявырашыным і маёмаснае пытаньне: на падставе дэкрэтаў 1947, 1949 гадоў (да гэтага часу не адмененых) маёмасьць польскіх украінцаў сканфіскаваная і няма ніякіх юрыдычных падстаў для яе вяртаньня. Украінцам-палітзэкам не залічваецца турэмны стаж пры назначэньні пэнсіяў.

Адсутнасьць рэабілітацыі нэгатыўна адбіваецца і на грамадзкай думцы палякаў. Як лічыць старшыня Аб'яднаньня ўкраінцаў Польшчы Юры Рэйт, у польскай прэсе дагэтуль «выліваецца такая вялікая доза нянавісьці і пагарды ў адрас украінцаў, паўтараюцца такія жахлівыя фальшывыя гістарычныя дадзеныя, што і сапраўды зьнікае хоць нейкая пэрспектыва выпраўленьня становішча».

Без рэабілітацыі ахвяраў апэрацыі «Вісла» гучныя дэкларацыі, падпісаныя цяперашнімі лідарамі Украіны і Польшчы, застаюцца, груба кажучы, пустым гукам.

Алег МЯДЗЬВЕДЗЕЎ
("Независимая газета")

«Чырвоная Рыта» спадабалася нямецкім лётчыкам

Арцём Мікаян, які памёр за 20 гадоў да падзеньня жалезнай заслоны, відаць, ніколі б не падумаў, што некалі заходнія пілёты будуць сьпяваць дыфірамбы ваеннаму самалёту, зробленаму паводле ягонага праекта. Гаворка ідзе пра МІГ-29, адзін з найбольш дасканалых зьнішчальнікаў, названых у гонар Мікаяна і Гурэвіча.

Пасьля ўзьяднаньня ў 1990 г. ВПС Нямеччыны атрымалі ў спадчыну ад Нацыянальнай Народнай Арміі ГДР 24 МІГі-29. Адзін з гэтых самалётаў быў адразу ж накіраваны ў Форт Уорт (штат Тэхас, ЗША), дзе ён прайшоў жорсткія выпрабаваньні. Амэрыканскія лётчыкі далі яму высокую ацэнку.

«Я ніколі яшчэ ня лётаў на зьнішчальніку, які важыць 14 тонаў і ўзьвіваецца ў неба пасьля 300-мэтровага разгону», — сказаў адзін з амэрыканскіх пілётаўвыпрабавальнікаў.

Немцам МІГ-29 таксама вельмі спадабаўся, і яны далі яму пяшчотнае найменьне «Чырвоная Рыта». Экспэрты з Бона прапануюць нават узброіць Люфтвафэ менавіта МІГамі, а ня новымі агульнаэўрапейскімі «Егерамі», кожны зь якіх будзе каштаваць больш за 150 мільёнаў дойчэмарак.

Паводле DPA features падрыхтаваў Віктар ЛУК'ЯНАЎ

Каму належыць маёнтак у Мэрылэндзе?

Пад такім загалоўкам амэрыканская газэта «USA TODAY» апублікавала матар'ял пра маёмасьць былога СССР у Злучаных Штатах. Артыкул падаецца ў скарочаным выглядзе.

Сэнтрвіл, штат Мэрылэнд. У 1972 г. СССР набыў тут 46 акраў зямлі (больш за 18 га — **Рэд.**), два цагляных будынкі зь белымі калюмнамі плюс антыкварыят і мэблю, якія задаволілі б самага сквапнага капіталістычнага плутакрата.

Але цяпер, калі Савецкага Саюза больш не існуе, павісла ў паветры пытаньне аб тым, каму канкрэтна належыць гэты маёнтак, як і іншая нерухомая маёмасьць былога СССР у ЗША:

- 49-пакаёвы будынак на Лонг-Айлэндзе ў Нью-Ёрку. Маёнтак плошчаю 36 акраў (больш за 14 га — **Рэд.**) у Глен Коўве выкарыстоўваўся як летні курорт для дэлегацыі Савецкага Саюзу ў Арганізацыі Аб'яднаных Нацый.
- Будынак савецкае амбасады ў Вашынгтоне. Ён ніколі ня быў заняты з-за працяглае спрэчкі, выкліканай спробай СССР начыніць «жучкамі» новы будынак амбасады ЗША ў Маскве.
- З паўдзесятка іншых відаў нерухомасьці, уключаючы палац у Калараме — фэшэнэбэльным раёне Вашынгтона, — які раней выкарыстоўваўся гандлёвым прадстаўніцтвам Савецкага Саюзу.

У юрыдычных дакумэнтах, зьвязаных з продажам маёнтку ў Сэнтрвілі, ёсьць сьпіс 369 прадметаў унутранага ўбраньня на суму каля 1 млн. даляраў — разьбяныя крэслы, усходнія кілімы, залачоныя аздабленьні і нават нейкі невядомы прадмет, пазначаны як «1 забаўка». Можна толькі здагадвацца пра агульны кошт гэтага маёнтка. Паводле некаторых ацэнак, ён можа каштаваць да 10 млн. даляраў.

«Мяркуючы па тым, што я чытаў, я думаю, што гэтая ўласнасьць, мабыць, будзе належаць новай Расейскай рэспубліцы», — кажа Стэнлі Сынгэр, партнёр адной зь юрыдычных фірм у Нью-Ёрку, якая вяла некалькі справаў, зьвязаных зь перадачай нерухомасьці былога Савецкага Саюза. Сынгэр прызнае, што прадаць маёмасьць ці нават памяняць шыльды — з былога Савецкага Саюза на Расею — будзе вельмі складана, бо неабходна атрымаць згоду астатніх 14-ці рэспублік. «Але падобна да таго, што так яно й атрымаецца», — кажа ён.

«PRAVDA» ПАДПОЛЬНА ВЫХОДЗІЦЬ У АМЭРЫЦЫ

Вучні школы Маўнт Сы ў амэрыканскім мястэчку Снокуалм (штат Вашынгтон) пачалі выдаваць новую падпольную газэту «Pravda».

Праглядаючы апошні выпуск, Дэн Мартын, які гучна йменуецца «рэдактарам-заснавальнікам», распавядае, што ён і яшчэ два школьныя прыяцелі вырашылі выдаваць сваю газэту, бо, на іх погляд, школьны афіцыёз — «Кацечыя гісторыі» — служыць толькі інтарэсам адміністрацыі й не адлюстроўвае пункту гледжаньня вучняў.

«Цэнзура выклікала шмат праблемаў, — кажа іншы рэдактар Райн Кокс. — Зараз у «Праўдзе» часам сустракаецца і лаянка: нашыя аўтары неабыякавыя да падзеяў».

Газэта выдаецца коштам добраахвотных ахвяраваньняў і сродкаў, зароблених на аўтамыйцы. У ёй публікуюцца навіны, паэзія і проза.

«We/Мы»

Плады «швэдзкага сацыялізму»

Як паведаміла мюнхенская «Зюддойчэ цайтунг», па выніках дасьледаваньня Інстытута нямецкае эканомікі, сярод краінаў Эўропы найбольшая колькасьць змарнаванага рабочага часу прыпадае на Швэцыю. На кожнага работніка за год тут выходзіць 216 гадзінаў прапушчаных з-за хваробы, няшчасных выпадкаў, прагулаў і г.д.

НАС ЧЫТАЮЦЬ У БЭРЛІНЕ

Нямецкія арганізацыі Літаратурны калёквіюм і Брэхтаўскі Цэнтр правялі ў Бэрліне трохдзённыя чытаньні па беларускай літаратуры.

На чытаньні былі запрошаныя і выступілі: Васіль Быкаў, Адам Мальдзіс, Анатоль Кудраўцаў, Вольга Іпатава, Уладзімер Арлоў, Ніна Мацяш, Алесь Разанаў. Упершыню праяўлена такая шчырая цікавасьць нямецкай аўдыторыі да сучаснай духовай культуры Беларусі.

А.Д.

«КУР'ЕР» ПЕРАПРАШАЕ, АЛЕ...

Беларускае Дэмакратычнае Аб'яднаньне (БДА) ў Беластоку падало ў суд на мясцовую газэту «Кур'ер Подляскі», якая ў сваіх публікацыях абражае годнасьць тутэйшых беларусаў.

Аўтару апошняга абразьлівага артыкула журналісту Гэраніму Валжыньскаму БДА прапанавала зьмясьціць у тым жа «Кур'еры» перапрашэньне беларусам. Ён згадзіўся, і такая нататка была надрукавана. Аднак рэдакцыя, сьледуючы сваёй антыбеларускай арыентацыі, зьмясьціла ў тым жа нумары пад характэрным загалоўкам «Паўпісьменная галота» нібыта ліст беластоцкага беларуса, у якім той усяляк лае палякаў і абараняе «заваёвы сацыялізму» ў Польшчы. (Глядзіце, маўляў, каго мы перапрашаем — галоту!)

«Кур'ер Подляскі» хоча пераканаць сваіх чытачоў, што ва ўсім вінаваты тутэйшыя беларусы: гэта, маўляў, яны будавалі камунізм у Польшчы, а палякі тут ні прычым.

А.К.

КЕБІЧА ЧЫТАЮЦЬ У КАНАДЗЕ. І ПАСЬМІХАЮЦЦА

Шаноўная рэдакцыя!

Гэтым летам я быў месяц у сваякоў на Бацькаўшчыне, чытаў вашыя афіцыйныя газэты і дзіву даваўся: няўжо беларускія людзі вераць таму глупству, той дэзінфармацыі, якой корміць іх цяперашні ўрад.

Адну прамову вашага прэм'ера Кебіча, якую надрукавалі газэты, я нават узяў з сабою, каб паказаць гэтае глупства знаёмым тут, у Канадзе. Пачытайце, што кажа Кебіч: «Мне во время моих зарубежных поездок многие видные политические деятели и бизнесмены часто высказывали обеспокоенность по поводу возможного у нас референдума, ставя при этом своё сотрудничество с нами в прямую зависимость от того, останутся ли в республике стабильная обстановка и то правительство, с которым они теперь имеют дело».

Сьмешна. Ніхто і нідзе ня робіць бізнэсовыя пляны з разьлікам на тое, што «останется правительство, с которым он теперь имеет дело». (Гэта Кебіч мог пачуць хіба што ад кубінскага дыктатара Кастра). Заходнім бізнэсмэнам патрэбны найперш заканадаўчыя гарантыі, а не абяцанкі ўрада. Тым больш ніхто ня будзе даваць гэтаму ўраду, які заходнія экспэрты лічаць пракамуністычным, недэмакратычным і ненадзейным рэжымам — пачытайце заходнюю прэсу.

Зрэшты, мне падалося, што людзі на Беларусі, хаця й ня бачаць заходняй прэсы, але сёе-тое разумеюць, і не такія яны неразумныя, якімі іх лічыць Кебіч.

Пятро АРЭШКА

Канада.

Служым матухне-Расеі?

Я вельмі зьдзівіўся, калі пачуў, што кіраўніцтва Беларусі згадзілася трымаць на нашай тэрыторыі расейскія стратэгічныя вайсковыя базы яшчэ на працягу сямі гадоў. Значыцца, па-ранейшаму мы будзем заставацца ядзернай мішэньню?! І, як гэта стасуецца з нашым імкненьнем стаць нэўтральнай і бязьядзернай дзяржавай?

Акрамя таго, як высьветлілася, мы абавязаліся адпраўляць сваіх хлопцаў служыць на расейскіх базах. У такім выпадку няхай сп.Шушкевіч адкажа: як будзе вырашацца праблема грамадзянства гэтых людзей? Паглядзіце Закон аб грамадзянстве Рэспублікі Беларусь: «Артыкул 20. Грамадзянства Рэспублікі Беларусь страчваецца: ... з прычыны паступленьня асобы на ваенную службу, службу бясьпекі, у паліцыю, органы юстыцыі і іншыя органы дзяржаўнай улады і кіраваньня ў замежнай дзяржаве». Няўжо нашыя кіраўнікі падпісваюць пагадненьні, не зьвяртаючы ўвагі на ўласныя законы?!

Мікалай ВАЛОДЗЬКА

Віцебск

Пра палякаў і палякаў

Прачытаў у №6 СВАБОДЫ допіс сп. Роўбы зь Берасьця, які піша пра амбіцыі некаторых прадстаўнікоў польскай меншасьці.

Сам я беларус, каталік. Жыву ў Лідзе і з «касьцельнымі палякамі» знаёмы асабіста. Нават у школе, дзе я вучыўся, іх была пераважная большасьць. Зразумела, што ў звычайным жыцьці гэта цалкам нармальныя людзі з усімі хібамі і вартасьцямі. Але калі справа тычыцца нацыянальнасьці... «Я — паляк», — з апломбам заяўляе любы зь іх, ня ўмеючы зьвязаць пару словаў на «роднай» мове. Усёй іх польскасьці хапае адно на тое, каб раўсьці на вясельлях: «Сто лят, сто лят!». Адкуль жа карані гэтай зьявы, што так глыбока сядзіць у сьвядомасьці людзей?

На маю думку, вось у чым рэч. Не сакрэт, зь якой павагай у «Краіне Саветаў» людзі ставіліся да замежнікаў. Я памятаю, як у нашай школе вучылася дзяўчына, у якой нехта з бацькоў паходзіў з Гішпаніі. У пашпарце яна запісалася гішпанкай. Якая вакол яе была аўра! Тое самае з нашымі «касьцельнымі» братамі. У камуністычныя часы яны, маючы сваякоў за мяжою, зь вялікімі цяжкасьцямі, але усё ж такі езьдзілі ў Польшчу. А там жылі заўсёды крыху лепш, дый свабоды было паболей. І вельмі хацелася хоць неяк далучыцца, крыху адасобіцца ад бальшавіцкага раю. Але трымалася гэта ўсё на мэркантыльнасьці: магчымасьці зарабляць грошы нейкім гандлем; бо гэта зараз практычна любы можа пераадолець заходнюю мяжу, а раней яны мелі тут відавочную перавагу. Вось у васноўным на ўсіх гэтых «шмотках» польскасьць іхняя і трымалася.

З гадамі фанабэрыстасьць **«касьцельных палякаў»** выклікала ў мяне ўсё большую агіду. Я бачыў, як нахабна часам яны сябе паводзяць, бо лічаць сябе «шляхтай», а гэта значыць вышэйшымі за праваслаўных, якія ўсе запісаныя беларусамі.

Адзін мой сябра распавядаў, як ягоны бацька ў 50-я гады будаваў у Лідзе дом. Вакол на вуліцы будаваліся адныя каталікі, дык яны яму ўсяляк шкодзілі ды раілі «ўбірацца... у Маскву». Зараз стары жыве амаль у ізаляцыі, кантакты падтрымлівае толькі зь нешматлікімі праваслаўнымі суседзямі-беларусамі. Так што гэта не павярхоўная зьява, яна мае глыбінныя карані.

На гэтай падставе ў мяне яшчэ зь дзяцінства склаўся пэўны стэрэатып: паляк — гэта ганарлівы, малаадукаваны гандляр.

Але нарэшце і я выправіўся ў Польшчу ў госьці да сяброў. Зразумела, не абмінуў і гандлю, бо трэба было прывезьці якіх-кольвечы пачастункаў сваім блізкім.

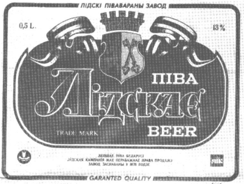
Каго ж я сустрэў за нашай бліжэйшай мяжою? А сустрэў выключна дабразычлівых і ветлівых людзей. Яны былі паўсюль. Не забуду, як у Мышынцы на пляцы побач з гожым касьцёлам бабулькі ратавалі мяне ад нейкай гандляркі, убачыўшы, што я зусім не арыентуюся ў коштах. Пасьля гэтае паездкі я яшчэ менш разумею тых людзей у Польшчы, якія старанна працягваюць танчыць з нашым плебсам «крэсавяк», чым далей псуюць стаўленьне да сваёй цудоўнай краіны ў разумных людзей.

Аднак цяпер, што б ні здарылася, я заўсёды буду любіць і паважаць нашых суседзяў. Бо нарэшце зразумеў, чаму Уладзімер Караткевіч называў іх «нашыя браты-палякі».

Алесь ХРЫШЧАНОВІЧ

г.Ліда

P.S. А ў якасьці прэзэнта дасылаю Вам этыкетку ад новага гатунку Лідзкага піва, якое, можаце мне паверыць на слова, сапраўды кляснае. Як у нас у Лідзе кажуць: «Лідзкае піва — восьмы цуд сьвету».

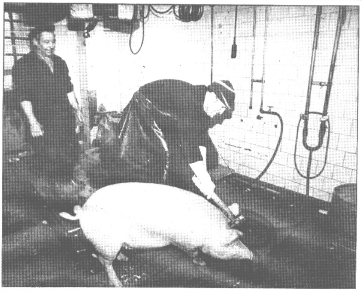
Кампраміс паміж дэмакратыяй і камунізмам

Прымаць зараз новую Канстытуцыю Беларусі няма ніякага сэнсу. Гэта надзвычай важная справа, каб давяраць яе цяперашняму Вярхоўнаму Савету, кіраўнікі якога самі прызнаюць, што падтрыхтаваны праект Канстытуцыі — гэта "вынік здаровага кампрамісу". Кампрамісу паміж ідэямі дэмакратыі і камунізму? Каму патрэбна такая Канстытуцыя?! Новы парлямант, дзе, я спадзяюся, бальшыню будуць складаць дэмакраты, усё адно вымушаны будзе замест "кампрамісу" стварацы новы Асноўны Закон.

Дэмакратычная апазіцыя зробіць вялікую памылку, калі ўцягнецца ў вабмеркаваньне гэтага праекту. Трэба адхіліць яго і адназначна ставіць пытаньне: спачатку — рэфэрэндум, новыя выбары на шматпартыйнай аснове, а пасьля дойдзе час і да Канстытуцыі новай Беларусі. Цяпер жа, у "пераходны пэрыяд", дастаткова будзе ўнесьці неабходныя папраўкі і дадаткі ў цяперашнюю Канстытуцыю. Дарэчы, менавіта такім шляхам пайшла Польшча ды іншыя ўсходнеэўрапейскія краіны.

Андрэй ЛАДЫСЮК

Менск

Людзі і сьвіньні. (Жывёлагадоўчая гаспадарка Бабруйскага завода гумова-тэхнічных вырабаў)

Здымак С.Г.

«Усё і зараз жа»

Такі дэвіз упрыгожвае адно з украінскіх выданьняў, якое мае назоў «Замкова гора».

Уяўленьне пра журналісцкі імідж газэты можна атрымаць, прачытаўшы на першай старонцы №5 за г.г. наступнае: «Навошта нам партыя зялёных, калі ў нас ёсьць міністэрства абароны? Дзяржава, магчыма, і павінна праводзіць міралюбную палітыку, але ў войску мусяць служыць людзі, якія любяць вайну... Вайну за Украінскую Дзяржаўнасьць выйграе армія, а панам з тылу мы дамо ўволю памарадзёрнічаць на полі бою і пагандляваць ботамі, якія яны сьцягнуць з трупаў ворагаў. Галоўнае, каб людзі былі задаволеныя» (подпіс: Дмитро Корчинський). Асабіста мне з такой шчырасьцю ў друку сутыкацца не выпадала.

А вось, перагарнуўшы пару старонак, заўважаем знаёмае прозьвішча: М.Козловський. Дык то ж наш зямляк зь Берасьця, пра дзейнасьць якога «Свабода» пісала раней. Што ж новага паведамляецца пра заходніх палешукоў, якіх Мікола Сьцяпанавіч пагалоўна запісвае ва ўкраінцы, нібы ранішні пэнсіянэр запісвае ў чаргу па цукар усіх суседзяў з пад'езда. Аказваецца, што «650-гадовае прабываньне аўтахтоннага ўкраінскага насельніцтва Берасьцейшчыны ў няволі, пад пятою заваёўнікаў нашага краю — літоўцаў, палякаў, немцаў, **іншых** (выдзелена намі — Д.Л.) наклала цяжкі адбітак на ўсе бакі яго жыцьця».

Здаецца, усё выкладзена ясна, апроч аднаго — хто ж такія **іншыя** заваёўнікі? Ці ня мы з вамі? Чытаем далей: «Нашыя продкі, не зважаючы на цяжкія ўмовы, у якіх яны апынуліся пасьля страты незалежнасьці сваёй дзяржавы — Галіцка-Валынскага княства — у 1934 г. (? — Д.Л.) данесьлі да нас і перадалі нам у спадчыну сваю родную ўкраінскую мову, культуру і традыцыі».

Наконт 1934 г. — то гэта будзем лічыць памылкаю. Але ж безапэляцыйнае сьцьверджаньне аб прыналежнасьці заходніх земляў Беларускага Палесься Галіцка-Валынскаму княству — ці дабраахвотная недасьведчанасьць, ці, выбачайце, сьвядомае ашуканства. Рэч у тым, што пачаткова, г.зн. з XI ст., Берасьцейска-Пінская зямля належала Тураўскаму княству і толькі зь сярэдзіны XII ст. само Берасьце разам з навакольлем апынаецца пад уладаю галіцка-валынскіх князёў. (Дык хто каго захапіў?) Што ж да Пінска і Піншчыны, то гэты абшар ніколі не належаў Галіцка-Валынскаму княству.

Корчинський, Козловський... Вядома, пэўная сугучнасьць прозьвішчаў аўтараў газэты «Замкова гора» — проста выпадковасьць. Аднак тое, што абедзьве публікацыі аказаліся на старонках аднаго і таго ж выданьня выпадковым ніяк не назваць. Зьвяртаюся да згаданых аўтараў: мо досыць дзяліць і перадзельваць УСЁ І ЗАРАЗ ЖА?!

Дамінік ЛОСЬ

Валянцін Елізар'еў:
«Я не дарма ем хлеб»

Беларускі балет і зараз перашкаджае расейскаму — санкт-петэрбургскаму і маскоўскаму — манапольна валодаць сымпатыямі гледачоў розных краін сьвету. Больш таго, яго творчы патэнцыял здаецца невычэрпным.
Зь вядучым харэографам сучаснасьці Валянцінам Елізар'евым, галоўным балетмайстрам Беларускага тэатра опэры і балета, гутарыць наш карэспандэнт Алесь Дашчынскі.

— Спадар Елізар'еў, Вы стварылі шэраг цудоўных балетаў. І ўсё ж беларусы чакаюць ад Вас нацыянальнага балета. Быў жа калісьці «Салавей»! Ці чуеце Вы тут папрокі ў свой адрас?

— Я многа гадоў супрацоўнічаў зь беларускімі кампазытарамі. І калі не стварыў спэктакль на беларускі сюжэт, то ён будзе. Найбліжэйшая наша прэм'ера — балет «Анафэма» ("Рагнеда"). Нядаўна яго эскізы зь вялікім посьпехам прынятыя мастацкім саветам тэатра. Спадзяюся, што аддам свае даўгі. Аднак яшчэ невядома, хто каму павінен, бо ўсе гэтыя гады я ствараў калектыў, які нясорамна паказваць ні ў Эўропе, ні ў Амэрыцы, ні ў Азіі. Я не дарма ем тут хлеб.

— Вось ужо тры гады, як ходзяць чуткі пра «Рагнеду»...

— Стварыць вялікі сынтэтычны спэктакль — складаная справа. Гэта не бліны пячы. Ведаеце, я магу адчуць сябе рамесьнікам, штампаваць балеты за тры месяцы штуку. Але ж яны будуць і адпаведнай якасьці. Таму кожны спэктакль павінен быць вынашаны сэрцам, розумам, эмоцыямі. Да беларускага спэктакля я рыхтаваўся доўга. Вельмі хочацца спадзявацца, што ён атрымаецца.

— У гісторыі Беларусі нямала незвычайных жанчын. Чаму Вы спыніліся менавіта на дачцэ Рагвалода?

— Рагнеда прыцягвае гордасьцю, цэльнасьцю натуры, вялізарнай любоўю да Бацькаўшчыны. На самой справе атрымалася, што Рагнеда пакінула Полацак і вярнулася ў яго. Рагнеда не магла існаваць на чужой зямлі. У спэктаклі будзе шмат цікавых хадоў. Я спасылаюся на летапісы Нестара, на легенды, на кнігі сучасных пісьменьнікаў. Аднак тэатральная вэрсія мае адхіленьні ад аўтэнтычных крыніцаў. Тут будзе каханьне, нянавісьць, пасіі, сьмерці і вялікія духоўныя каштоўнасьці, якія павінны заўсёды заставацца на нашай зямлі, бо прынесены да нас менавіта праз такіх гераінь, як Рагнеда.

Валянцін Елізар'еў.
Паклон у Англіі, пасьля спэктакля "Спартак".

— Вы зарабляеце ў 500 разоў менш, чым балетмайстар на Захадзе. Ці не ўзьнікае часам жаданьне ўсё кінуць і зьехаць?

— Кінуць усё зараз было б шкада. Я настроены на работу і разам з тым на вельмі дрэнныя часы. Нам павінна быць сорамна за тое, у якіх умовах існуе нашае мастацтва. Нас чакае небясьпека: як толькі межы стануць адкрытымі, мы можам згубіць усё найлепшае, што ёсьць на Беларусі. Бо наша лепшае — цалкам канкурэнтназдольнае на Захадзе. Таму трэба імкнуцца стварыць людзям мастацтва больш-менш прыстойныя ўмовы, вартыя іхняга таленту. Гэта ж абсурд, што прыма-балерына ў нас дагэтуль ня мае ўласнай кватэры!..

Хопіць нам арыентавацца на Расею. Гэтая вялікая краіна, на жаль, ставіцца да сваёй культуры ня самым лепшым чынам. Давайце будзем браць прыклад хаця б з Польшчы, Летувы, Украіны.

— Вашая трупа цяпер часта выступае за мяжой. Хто фінансуе Вашыя гастролі?

— Як правіла, замежныя фірмы і банкі — амэрыканскія, турэцкія... Яны фінансуюць нашае знаходжаньне за мяжой і, акрамя таго, мы прывозім даволі многа валюты для беларускай культуры.

Гастролі па краінах былога СССР сталі цяпер проста небясьпечнымі, дый фінансаваць іх няма каму. У верасьні нас чакаюць у Стамбуле, куды нас запрасіў турэцкі банк на 10-дзённы юбілейны фэстываль. У лістападзе—сьнежні зьбіраемся ў Бэльгію, Люксэмбург і Францыю. Наперадзе таксама вялікае турнэ па Паўднёва-Усходняй Азіі — Індыя, Сынгапур, Тайвань, Ганконг, Тайлянд, Паўднёвая Карэя і Японія. Беларусі вельмі выгадна, каб мы езьдзілі!

У нас розныя прадусары. Адныя імкнуцца толькі нажыцца на нас, другія — разумныя стратэгі, не баяцца прайграць. Вакол нашага калектыву круціцца нямала прайдзісьветаў з Захаду, якім патрэбна толькі выкарыстаць імя, талент артыстаў, нашыя спэктаклі для хуткага абагачэньня. Аднак, як правіла, трэба шмат укласьці, каб нешта атрымаць. Праекты павінны быць доўгатэрміновымі. Што яшчэ вельмі важна на Захадзе — высока трымаць свой узровень і марку, каб нам заўсёды плацілі шмат. Гэта прэстыжна. Зараз многія беларускія калектывы кінуліся працаваць за бясцэнак, літаральна за сутачныя. Гэтым мы самі сябе зьневажаем. Беларусы павінны мець за кожны канцэрт ці спэктакль ня менш за 100 тысячаў даляраў. А калі згодзен на 10-15 тыс.даляраў, то на цябе глядзяць як на чалавека трэцяга гатунку. Трэба прымусіць Захад паважаць нас і адпаведна плаціць. А гэта ня так проста, бо за мяжой доўгі час нічога ня ведалі пра Менск, а толькі пра Маскву, Ленінград і Кіеў. І яшчэ пра Сібір.

— Як вы ставіцеся да праблемы нацыянальнага адраджэньня Беларусі, у прыватнасьці, нашай мовы?

— Гэта вельмі неабходна, таму што рэспубліка настолькі зрусіфікаваная, што далейшае яе разьвіцьцё без нацыянальнага адраджэньня проста немагчымае. На Беларусі ўсе абавязаны ведаць беларускую мову, і яна павінна стаць самым першым сродкам зносінаў. Гэта зусім нармальна. Хаця я сам не беларус па нацыянальнасьці, але лічу, што гэта першы і самы неабходны крок.

Я прадбачу бурнае разьвіцьцё беларускага мастацтва, выкліканае нацыянальнай самасьвядомасьцю. Вельмі важна, каб разьвіцьцё адбывалася на ўзроўні эўрапейскіх, сусьветных дасягненьняў і абапіралася на глыбокую духоўнасьць народа.

Алесь ДАШЧЫНСКІ

Хрысьціяне Домна і Хэльмут

150 дойчэмарак (па цяперашнім курсе — 27 тыс. руб.) — такую штомесячную пэнсію вырашыў прызначыць беларускай жанчыне Домне Рагалёвай зь вёскі Пронская Лёзьненскага раёна Віцебскай вобласьці нямецкі бізнэсмэн Хэльмут Брандль, уладальнік фірмы HEBRA.

Ён даведаўся пра Домну Рагалёву з фотанарыса менскага фотарэпарцёра Юрыя Іванова, які быў апублікаваны ў вадным кёльнскім часопісе. Распавядалася, як гэтая адзінокая жанчына-пэнсіянэрка, былая паштальёнка, ужо на працягу многіх гадоў даглядае вайсковыя могілкі, дзе пахавана каля 1,5 тысячы салдатаў, што загінулі тут падчас Другой сусьветнай вайны.

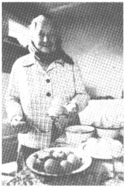
Прачытаўшы гэта, Хэльмут Брандль прыйшоў да рэдактара часопіса і заявіў, што хоча прызначыць Домне Рагалёвай пажыцьцёвую пэнсію ў 150 дойчэмарак, пра што прасіў паведаміць Домне, каб тая назвала нумар банкаўскага рахунка, на які пералічваць грошы.

Адказ зь Менску дужа зьдзівіў і расчараваў Брандля: законы, Хэльмут, у нас пакуль савецкія, і ніякіх марак Домна не атрымае, трэба чакаць лепшых часоў.

Аднак спадару Брандлю чакаць ня хочацца, і 27 верасьня ён сам прыязджае ў вёску Пронская з 7,5-тонным грузам гуманітарнай дапамогі — тэлевізарам, халадзільнікам, лекамі, прадуктамі, адзеньнем ды іншымі рэчамі — для Домны і яе аднавяскоўцаў.

І на заканчэньне інфармацыя да роздуму: Домна глядзіць за магіламі не нямецкіх, а савецкіх салдат; бацька і два старэйшыя браты Хэльмута служылі ў Вэрмахце і загінулі на ўсходнім фронце, месца пахаваньня невядомае...

Пятро ПАНКРАТОВІЧ

Домна Рагалёва.
Здымак Юрыя ІВАНОВА

Той самы Прушынскі

Магчыма, неўзабаве насельніцтва Беларусі павялічыцца яшчэ на аднаго чалавека — Аляксандра Прушынскага, грамадзяніна Канады, які ўжо пачаў рабіць захады, каб атрымаць беларускае грамадзянства.

Па словах пана Прушынскага (а гэтыя словы набылі візуальнае ўвасабленьне на старонках польскай газэты «Nowy dziennik», якая выдаецца ў Нью-Ёрку), ён нарадзіўся на Гарадзеншчыне ў арыстакратычнай польскай сям'і, якой належала 540 га зямлі з палацам памераў Бэльвэдэру (рэзыдэнцыя прэзыдэнта Польшчы). У палацы зараз месьціцца ўправа калгаса імя А.Міцкевіча, бібліятэка і клюб.

Пан Прушынскі заклапочаны ня толькі становішчам палякаў на Беларусі, пра якіх ён багата і жаласьліва апавядае. Яго цікавіць таксама разьвіцьцё беларускага заканадаўства. Рэч у тым, што некаторыя краіны, прыкладам, Чэха-Славаччына прынялі законы аб вяртаньні маёмасьці, сканфіскаванай некалі камуністамі, ранейшым уладальнікам. Канадзкі грамадзянін чуў, што ў суседнім зь «яго родным» калгасе ўсю зямлю падзялілі паміж калгасьнікамі, баючыся вяртаньня ранейшага ўладальніка абшараў, які зараз жыве ў Лёндане.

А.Прушынскі не патрабуе вяртаньня ўсяго маёнтка, а жадаў бы атрымаць дом на тэрыторыі палацавага комплексу. Жыць стала хацеў бы ў Менску. Кажуць, ён нібыта ўжо выдае тут польскую газэту.

Хто ўдзельнічаў у Крыжовым ходзе менскіх каталікоў з нагоды сьвята Божага Цела 21 чэрвеня 1992 г., магчыма, памятае чалавека, які нёс імправізаваны польскі штандар. Гэта і быў наш будучы суайчыньнік пан Прушынскі.

З.С.

Нашы?
Здымак С.Г.

ЯК НАС «АБУЛІ Ў ЛАПЦІ»

Выкрасьліўшы са сваёй гісторыі беларускае дваранства і шляхту, мы абакралі сябе і дапамаглі ворагам адраджэньня Беларусі

Янка ЗАПРУДНІК (ЗША)*

Сёньня, калі мы шмат гаворым пра «нацыянальнае адраджэньне», пра «адбудову нацыі», вельмі важна паддаць аналізу само паняцьце беларускасьці, паколькі паняцьце гэтае было катастрафічна звужана да паняцьця сялянскасьці, мужыцкасьці, вясковасьці. Звужанасьць паняцьця беларускасьці сталася псыхалягічнай перашкодай на шляху да адраджэньня, да ўсьведамленьня сябе як паўнавартаснага нацыянальнага арганізму.

Заўважма, што звужэньне паняцьця беларускасьці адбылося ў моц фактараў як аб'ектыўных, гэтак і суб'ектыўных.

Аб'ектыўным фактарам было тое, што фармаваньне тэорыі беларускага адраджэньня (пачынаючы ад гоманаўцаў 1884 г.) і фармаваньне праграмы беларускага руху адбывалася ў імя сацыяльных нізоў, пастаўленых у цэнтар увагі народніцкай, а пасьля сацыялістычнай ідэяй. Напачатку стагодзьдзя беларус прамовіў вуснамі свайго абуджэнца Янкі Купалы: *«Я буду жыць, бо я мужык!»*

Суб'ектыўным фактарам было тое, што ворагі беларускага адраджэньня адразу-ж угледзелі ў гэтым мужыкоўстве беларуса аргумэнт супраць беларускага руху — і карыстаюцца гэтым аргумэнтам дасюль — у намаганьні абніжаць беларускую ідэю, перш-наперш беларускую культуру, да сацыяльна найніжэйшага ўзроўню, каб пазбавіць гэтую ідэю агульнанацыянальнай радаслоўнай. А мы ў сваёй нясьведамасьці, у сваім, яшчэ ў вялікай меры асяляненым мысьленьні, запраграмаваным нашаніўскай школай і замацаваным ленінскай мэтадалёгіяй, памагаем нашым ворагам у канцэптуальным абкраданьні паняцьця «беларускасьць».

Разьбежнасьць паміж намерамі і вынікамі мы можам прасачыць і ў складаным ды даўнім ходзе беларускага нацыянальнага адраджэньня, у працэсе станаўленьня нашае нацыянальнае сьведамасьці, ідэі беларускае дзяржаўнасьці. Бяручы агульна, ідэю гэтую фармулявалі ня толькі выхаджэнцы зь сялянства, але таксама людзі іншых станаў, у тым ліку і дваране. У сувязі з гэтым усё наша нацыянальнае адраджэньне, дый увесь гістарычны шлях трэба разглядаць у шырэйшай пэрспэктыве, ня звужаючы яго да сялянскага аспэкту.

А што робіцца цяпер у беларускай гістарыяграфіі? Паглядзім, да чаго вядзе, так-бы сказаць, мужыкоўскае разуменьне гісторыі свайго краю.

Вось рэфэратыўны зборнік АН Беларусі «Беларусістыка» (№11. Мастацтвазнаўства, этнаграфія, фальклярыстыка. 1991) апісаў выдадзеную ў Менску ў 1990 г. кнігу «Сям'я і сямейны быт беларусаў». Рэдагаваў зборнік паважаны сп.Васіль Бандарчык са сваімі калегамі. Гэта першае дасьледаваньне сямейнага быту беларусаў у пэрыядзе ад XIV ст. да нашых дзён.

Але як разумеюць аўтары кнігі паняцьце «беларуская сям'я»? Я засьцерагаюся, што самой кнігі ня чытаў і, магчыма, маё ўражаньне пра яе зьменіцца пасьля прачытаньня. Але, мяркуючы паводля даволі дэтальнага апісаньня гэтай публікацыі ў рэфэратыўным зборніку, беларуская сям'я для сп.Бандарчыка — гэта СЯЛЯНСКАЯ сям'я. Сем'і фэўдалаў, купцоў, духавенства, бюракратаў і іншых сацыяльных групаў, зь якіх складалася гарадзкое жыхарства сярэднявечнай Беларусі, выпалі з поля зроку дасьледнікаў, ня сталіся часткай беларускага гістарычнага ляндшафту.

Гэтак-жа звужана, дарэчы, прадстаўляюць беларускую сям'ю і рэдактары выдадзенай у 1989 г. энцыкляпэдыі «Этнаграфія Беларусі», спсп.Іван Шамякін, той-жа Васіль Бандарчык, Алесь Петрашкевіч ды іншыя: паняцьце сям'і ў іх таксама зьведзена да сялянскасьці. Працягваецца, такім чынам, канцэптуальнае абкраданьне свае мінуўшчыны, сябе самых, перад чым перасьцерагаў яшчэ ў сярэдзіне 60-х гадоў Мікола Алексютовіч.

А можа ў мінуўшчыне запраўды ня было беларускіх сем'яў апрача сялянскіх ды рамесьніцкіх? Пытаньне, зразумела, рытарычнае. Тым ня менш, для скептыкаў зазначу, што, прыкладам, гісторык Васіль Мялешка ў манаграфіі 1988 г. пра Магілёў у XVI — сярэдзіне XVII ст. піша (падаю ў перакладзе з расейскае):

«Жыхарства Магілёва складалася з тыповых для фэўдальнага гораду сацыяльных групаў. Асноўнай сярод іх па сваёй колькасьці і значэньні былі мяшчане. Гэта былі буйныя купцы, сярэднія і дробныя гандляры, рамесьнікі, што знаходзіліся пад юрысдыкцыяй магістрата... Частка жыхарства была прадстаўлена невялікай групай шляхты, духавенства і замкавай адміністрацыі».

Шатляндзкі паэт Робэрт Бёрнс у адным са сваіх афарыстычных вершаў выказаў пажаданьне, каб была гэткая сіла, якая дала-б нам дар бачыць сябе такімі, якімі іншыя нас бачаць. Гэта, бясспрэчна, вялікі дар, якім мала хто валодае. Але, з другога боку, трэба таксама памятаць, што вонкавы сьвет нас, беларусаў, аканаваных да сялянства, не пабачыць поўнакроўнай нацыяй, калі мы самі сябе такімі бачыць ня будзем.

Сялянства захавала нашу родную мову, дало кадры адраджэнцаў. На пэўных этапах наш нацыянальны рух чэрпаў свае фізычныя і духоўныя сілы ў асноўным зь сялянства, і ў моц якраз гэтай акалічнасьці шмат хто атаесамляў паняцьце сацыяльнае з паняцьцем нацыянальным. У Дзяржаўнай Думе Расеі 1906-1917 гг., у даведніках пра нацыянальнасьць дэпутатаў, гэтак і пісалі: «белорус-крестьянин» або «крестьянин-белорус».

Але сёньня, калі ад духоўнага адраджэньня залежыць — у большай меры, чымся людзі звычайна думаюць — адраджэньне эканамічнае, нам асабліва важна ставіць пытаньне пра ролю прадстаўнікоў вышэйшых і сярэдніх сацыяльных пластоў на Беларусі — дваранства і шляхты — у беларускім нацыянальным адраджэньні.

Вось чаму ізноў і ізноў трэба ставіць пытаньне: дзе ідэйныя вытокі Акту 25 Сакавіка 1918 году, і пасьлядоўна, Дэклярацыі аб дзяржаўным сувэрэнітэце Беларусі 27 ліпеня 1990 году?

Ці была якая-небудзь роля беларускага дваранства ў зацяжным працэсе станаўленьня беларускае дзяржаўнасьці? Няхай нас не бянтэжыць факт, што ў сваёй бальшыні дваране XIX — пачатку XX ст. не выглядаюць беларусамі, калі мерацьі іх сёньняшняй меркай.

У падыходзе да гістарычных постацяў патрэбна сьветаглядная талерантнасьць і разуменьне, што кожная эпоха, кожны пэрыяд мае свае ідэйныя асаблівасьці. Урэшце, паўтараюся, трэба глядзець на гістарычны працэс як на пэўнага роду будаўніцтва, у якім той, хто ўкладае сваю цагліну, ня ведае, як ягоная будыніна будзе выглядаць пры наступных пакаленьнях.

Мяшчане акадэмік Яўхім Карскі і этнограф Аляксей Сапуноў, дваране-памешчыкі Аляксандар Ельскі, Раман Скірмунт і князь Геранім Друцкі-Любецкі, як і шмат іншых прадстаўнікоў дваранскіх родаў на Беларусі, пры ўсіх іхных сьветапоглядных і палітычных своеасаблівасьцях, унесьлі кожны свой уклад у тую Беларусь, якую мы бачым перад сабой сёньня. І можна сьмела сказаць, што ніхто зь іх ня мог прадбачыць, якой гэтая Беларусь будзе пад канец XX веку — гэтак жа, як тысячы заходніх саветолягаў не маглі прадбачыць нават тры гады наперад, які будзе вынік гарбачоўскае перабудовы зь ейным канцом камуністычнае «імпэрыі зла».

Акадэмік Карскі гаварыў пра беларускую мову як пра «наречие» або «западно-русский язык», і быў далёкі ад думкі пра палітычную незалежнасьць Беларусі. А на самой рэчы Карскі, як ніхто іншы, спрычыніўся да ўмацаваньня гэтага «наречия», як мовы, што сталася галоўным аргумэнтам у нашым змаганьні за незалежнасьць.

Этнограф Сапуноў быў, паводля нашых сучасных мерак, «заходна-русам», на «заходна-русаў» сёньняшнія незалежнікі глядзяць як на ідэйных недаросткаў. Але гэта Сапуноў бараніў у Дзяржаўнай Думе, дзе ён быў дэпутатам ад Віцебскай губэрні, права беларусаў на нацыянальнае самавызначэньне і сваімі публікацыямі літаральна падтрымаў веру, што да гэткага самавызначэньня дойдзе.

Дваранін Раман Скірмунт, род якога стагодзьдзямі жыў на Палесьсі, быў асуджаны абэцэдарацамі, як «рэакцыйны памешчык і контррэвалюцыянэр», на гістарыяграфічную сьмерць, на замоўчваньне. Контррэвалюцыянэрам Скірмунт, бясспрэчна, быў, але не рэакцыянэрам. Наадварот, ён належаў да ліку прагрэсыўных гаспадарнікаў. Як дэпутат першай Дзяржаўнай Думы ў 1906 г., Скірмунт выказваў пагляды, да якіх варта было-б прыслухацца шмат якім дэпутатам сучаснага Вярхоўнага Савету Беларусі. Скірмунт выступаў супраць нацыяналізацыі зямлі, але за права сялянаў на павялічэньне іхных гаспадарак. За нацыяналізацыяй зямлі Скірмунт празорліва бачыў тое, што сталася пасьля ў выніку калектывізацыі — валадарства бюракратаў.

Пра Рамана Скірмунта ў шмат якіх дарэвалюцыйных выданьнях можна прачытаць, як пра «паляка». Тым-жа часам сам Скірмунт сябе за паляка не ўважаў. У Дзяржаўнай Думе ён быў адным з ініцыятараў руху за аўтаномію Беларусі наўсуперак некаторым польскім дзеячом. Вынікам гэткага руху было тое, што дэпутаты беларускіх губэрняў, якія стаялі за аўтаномію, не ўвайшлі ў аўтанамістычнае Польскае Кола, а ўтварылі сваю асобную групу. Да гэтае групы, апрача Скірмунта, належалі дэпутаты Ледніцкі, Масонюс, віленскі епіскап Ропп, Ялавецкі, ксёндз Сангайла ды іншыя прадстаўнікі беларускіх губэрняў.

У жнівені 1906 г., пасьля разгону першай Дзяржаўнай Думы ўжо, ведамы польскі палітычны дзеяч Раман Дмоўскі пісаў пра свае разыходжаньні са Скірмунтам у кіеўскай польскай газэце «Dziennik Kijowski» гэтак: *«Скірмунт перш-наперш не ўважае сябе за паляка. У гутарцы са мною ён заявіў, што ён беларус, які адно ўзгадаваны ў польскай культуры, — што... ён ня мае найменшае патрэбы залічаць сябе да народнасьці, зь якою яго зьвязвае адно культура».*

Князь Геранім Друцкі-Любецкі, прадстаўнік старажытнага беларускага дваранскага роду, быў у першай Дзяржаўнай Думе дэпутатам ад Менскае губэрні. Ягоныя ідэйна-палітычныя пагляды за часамі рэвалюцыі 1905-6 гадоў былі ў духу часу. Друцкі-Любецкі ня толькі захапляўся інтэрнацыяналісцкімі ідэямі сацыялізму, але арганічна спалучаў зь імі і ідэю нацыянальнага самавызначэньня Беларусі. У адным із сваіх думаўскіх выступленьняў у часе абмеркаваньня зямельнага пытаньня ён заяўляў: *«Пачуцьцё ўласнасьці гэтак глыбака прасякла ў душу жыхарства Паўночна-Заходняга Краю, што яно заве гэтую зямлю сваёй зямлёй, а прынцып собскасьці гэтак грунтоўна яму ўласьцівы, што, уласна кажучы, яно нават уважае, што ўся тэрыторыя павінна належаць жыхарству, якое на ёй жыве».*

У гэтых словах князя Друцкага-Любецкага быў выказаны галоўны палітычны пастулят цэлае групы дэпутатаў беларускіх губэрняў, гэтак званых «тэрытарыялістаў», што дамагаліся ў першай Дзяржаўнай Думе Расеі аўтаноміі для Беларусі, як перадумовы для правядзеньня зямельнае рэформы.

Пра што гавораць нам прыклады з Карскім, Сапуновам, Скірмунтам і Друцкім-Любецкім? Ды пра тое, што беларускасьць у розных формах і з рознай ступеняй інтэнсыўнасьці праяўлялася сярод розных сацыяльных пластоў, у тым ліку сярод дваранства. Пагляды гэных людзей, іхная дзейнасьць не маглі ня мець уплыву на станаўленьне ідэі беларускага нацыянальнага адраджэньня, на разьвіцьцё беларускага руху ў кірунку да свае дзяржаўнасьці. Гэта значыць, што беларускі нацыянальна-гістарычны гмах другой палавіны XIX ст. ня быў канчальна зруйнаваны аж да свайго сацыяльнага падмурку, сялянства.

Мяне ўразіў сваім часам пададзены гісторыкам Паўлам Церашковічам факт, што *«згодна зь перапісам 1897 г., са 153 тысяч прадстаўнікоў саслоўя дваран 43,3% прызналі роднай мовай беларускую»*. Гэта больш за 65 тысячаў беларускамоўных дваранаў! Маса народу! Дзе-ж у нашай гістарыяграфіі сьляды гэных дзясяткаў тысячаў людзей?! Яны-ж у моц свайго прызнаньня беларускае мовы павінны былі неяк выявіць гэную сваю беларускасьць. Пошукі іхных сьлядоў стаяць сёньня на парадку дня перад беларускімі гісторыкамі.

Трэба думаць, праўда, што для шмат каго з тых беларускамоўных дваранаў 1897 г., беларуская мова была проста «наречием русскаго языка», а палітычны ідэал ня выходзіў за рамкі «заходна-русізму». Але былі і дваране-аўтанамісты, што сталіся пасьля незалежнікамі. Быў дваранін Аляксандар Уласаў, выдавец «Нашай Нівы»; былі дваране браты Іван і Антон Луцкевічы, арганізатары і галоўныя публіцысты «Нашай Нівы»; была княгіня Магдалена Радзівіл, якая фінансавала газэту «Беларус» (1913-1915)...

Памятайма, што наш маральны абавязак перад памяцяй пра папярэднікаў, а разам з тым і прынцып добрай гаспадарлівасьці вымагаюць, каб у далейшым адбудоўваньні Беларусі выкарыстоўваліся абсалютна ўсе рэсурсы, якія гэтае будаўніцтва мацуюць і забясьпечваюць яму трывалую будучыню.

* Гэты артыкул ёсьць скарочаны варыянт дакладу доктара Я.Запрудніка на Міжнароднай канфэрэнцыі «Фармаваньне і разьвіцьцё нацыянальнай сьвядомасьці беларусаў», якая адбылася 19-20 жніўня 1992 г. у Менску і Маладэчне.

Нашае найменьне: Belarus і Belarusan

17 жніўня ў Менску ў Скарынаўскім цэнтры адбылася сустрэча з адным зь лідараў беларускай эміграцыі ў ЗША Янкам Запруднікам, былым супрацоўнікам беларускае рэдакцыі «Радыё Свабода». Доктар Запруднік — аўтар шматлікіх навуковых манаграфіяў і публікацыяў, прысьвечаных Бацькаўшчыне.

Галоўнае на сёньняшні дзень, падкрэсьліў госьць, зь якім імем мы выходзім у сьвет. Да апошняга моманту існуе праблема, як называць Беларусь па-ангельску.

Праблема ідэнтыфікацыі вельмі важная, і ад таго, як мы будзем называцца, залежыць, як нас будуць успрымаць у сьвеце. Па-першае, трэба адмовіцца ад савецкай назвы Byelorussia (і вытворнага прыметніка Byelorussian), бо яна выклікае адназначную асацыяцыю з Расеяй, зь Белай Расеяй, што многія атаясамліваюць зь белагвардзейскім рухам. Выйсьце шукалася даўна, але дапамог выпадак. У Вашынгтоне існуе арганізацыя, што выдае інфарматыўныя агляды пра ўсе краіны сьвету. У яе матар'ялах і была сустрэта форма прыметніка Byelorusan, якая не выклікае адназначнай асацыяцыі з Russian 'расейскі'. Кансультацыі зь вядомым амэрыканскім беларусазнаўцам Томасам Бёрдам наконт адпаведнасьці такой формы ангельскай артаграфіі далі дадатны вынік. Пасьля абвяшчэньня незалежнасьці і яшчэ ў большай ступені пасьля зьнікненьня СССР зьяўляецца форма Belarus, і, здаецца, яна ўжо замацоўваецца, хоць рэакцыі на гэтае пытаньне беларускіх афіцыйных колаў так і няма.

Ёсьць яшчэ адзін аспэкт праблемы. Прыхільнікі выкарыстаньня «лацінкі» ў беларускай мове настойваюць на форме Bielarus для ангельскай мовы, бо яна адпавядае беларускаму напісаньню. Але, на думку сп.Запрудніка, прыдзецца адмовіцца ад «і», пайсьці на кампраміс, таму як форма бязь «і» — Belarus — ужо практычна ўсталявалася.

Захад амаль ня ведае нас. Але жадае ведаць. Таму на замову выдавецтва Калюмбійскага унівэрсытэту доктар Я.Запруднік напісаў папулярную кнігу пра Беларусь для сэрыі, прысьвечанай новым дзяржавам, што паўсталі на папялішчы СССР. Кніга выйдзе на пачатку 1993 г.

На нас яшчэ глядзяць вачыма Масквы. На ўспрыняцьце Беларусі ў заходнім сьвеце адмоўна паўплывала расейская белая эміграцыя, расейская прафэсура, якая, трапіўшы ва унівэрсытэты Захаду, у значнай ступені фармавала стаўленьне заходняй інтэлігенцыі на самую Расею і былыя ўскраіны імпэрыі. І ў гэтым стаўленьні мы бачым праявы «русафільства», што ніяк нельга залічыць на карысьць нерасейскіх народаў былога СССР. Нам патрэбны свой, беларускі погляд на гісторыю Беларусі, як сказаў Купала: «Шукаць ад раньня і да раньня, але няхай шукае свой».

Ала ХАРЧАНКА

Ландсбэргіс сустрэўся з Шушкевічам і ...

... і пацьвердзіў намер Летувы трымацца асобна ад любых постсавецкіх, непазьбежна масквацэнтрысцкіх, саюзаў. С.Шушкевіч пры гэтым выглядаў «благодушно» і непадрыхтавана, задэманстраваў павярхоўны характар беларускае палітыкі ў ваднасінах да Летувы, некалькі разоў назваў беларускую вёску Гервяты летувіскім словам Гярвечяй, сказаў пра «дастойны беларускі цэнтр, які арганізуецца ў Вільні»... Дастойны каго?

С.Шушкевіч відавочна недаацэньвае тыя 63 тысячы беларусаў, якія жывуць на Віленшчыне. І ня толькі таму, што дастойным цэнтрам назваў дзьве яшчэ канчаткова не перададзеныя кватэры. Але й таму, што іх, беларусаў, разам з «касьцельнымі палякамі», якія гавораць па-беларуску, тут у некалькі разоў больш, чым беларусаў «пашпартных». Недаацэньвае й таму, што іх ніяк нельга прыраўняць да тых некалькіх тысячаў летувісаў, якія жывуць на тэрыторыі Беларусі. І нельга ня толькі паводле колькасьці.

Трэба ўлічваць спэцыфіку беларускага насельніцтва Віленшчыны, у якога за Сталіным была вынішчаная пагалоўна ўся інтэлігенцыя — настаўнікі, журналісты, палітыкі, сьвятары, паэты; а за гады Савецкае Летувы рабілася ўсё, каб новае інтэлігенцыі ня ўзьнікла. Гэткага генацыду не спазнала вясковае летувіскае насельніцтва з Гервятаў ды іншых вёсак. Прынамсі, лёс гэтага насельніцтва не вызначаў занапад усяе Летувы.

Гервятам Летува патрэбная нашмат больш, чым Летуве Гервяты. Беларусі Вільня патрэбная нашмат больш, чым віленскім беларусам Рэспубліка Беларусь. І цяпер, калі Вільня аддаляецца, адрываецца, зьнікае для Беларусі, варта зноў нагадаць, што беларусы маюць на гэты горад такое ж права, як і летувісы.

У 1939 г. Вільня рыхтавалася далучыцца да Беларусі, ажно раптам была перададзеная (фактычна падораная Сталіным) Летуве, — гэта выклікала шок ва ўсяго насельніцтва горада.

Паміж Вільняй і Беларусьсю ніколі ў гісторыі не было мяжы. І тая міждзяржаўная дамова, якая рыхтуецца сёньня, можа стацца першай юрыдычнай фіксацыяй зусім новай гістарычнай рэальнасьці, прызнаньнем, працягам сталінскага свавольства, адарваньнем ад Беларусі яе земляў зь яе насельніцтвам, згодай з усім, што было, ёсьць і будзе рабіцца на шкоду Беларусі і беларусам. Інакш кажучы, апынуўшыся ў ролі дыктоўшчыка, у якога ў руках усе юрыдычныя, маральныя і гістарычныя правы, С.Шушкевіч удае зь сябе вучня, гатовага пісаць дыктоўкі іншых.

Вядома, ніякае праблемы й ніякіх стратаў для Беларусі тут не было б, калі б менскае кіраўніцтва імкнулася на спраўджаным гістарычным шляху да ўсё большае інтэграцыі зь Летувой, да рэальных сувязяў, а не да брэжнеўскіх рэвэрансаў быццам бы «дружбы народаў» пры ўсё большым разрыве, адчужэньні, дэзынтэграцыі. Як гэта ні парадаксальна, адмаўляючыся ад прэтэнзіяў на Віленшчыну, С.Шушкевіч запачаткоўвае тут міжрэгіянальны канфлікт. Міжнацыянальная напружнасьць у рэгіёне расьце з кожным новым памежным КПП, з кожнай новай забаронаю і абмежаваньнем правоў чалавека, з кожным новым крокам летуанізацыі... Але што рабіць, калі цяперашняму кіраўніку Беларусі бліжэй іншыя арыенціры, у зваблівым сьвятле якіх наш край спрадвеку абпальваў свае крылы! І сёньня Беларусь замест таго, каб дбаць пра сваё, цягнецца да Масквы, каб падбалі пра яе.

У такой сытуацыі С.Шушкевічу застаецца адно з двух: альбо прыняць такую міждзяржаўную дамову, у якой будзе забясьпечаная цэльнасьць Віленшчыны, яе адзінага этнакультурнага рэгіёну (куды ўваходзяць і Ашмяны, і Астравец, і Смаргонь), вольны доступ да Вільні ўсяму народу Беларусі, вольную цыркуляцыю насельніцтва. Альбо цягнуць час, адкладаць падпісаньне дамовы, пакуль на ягонае мейсца ня прыйдзе больш падрыхтаваны палітык.

Непрадуманыя і неабарачальныя палітычныя рашэньні, якія б «дабразычлівыя» яны ні былі, звычайна й робяцца падставаю міжнацыянальных войнаў, супраць якіх і Шушкевіч і Ландсбэргіс так згодна выступалі на сустрэчы ў Гервятах.

С.ПАЎЛОЎСКІ

Вільня.

Палітыка і філялёгія

Дзяржаўная камісія летувіскае мовы пры Найвышэйшай Радзе Летувы зьвярнулася да віленскіх польскіх выданьняў з патрабаваньнем ужываць назвы летувіскіх мясцовасьцяў у летувіскім напісаньні. Напрыклад, замест «Wilno» — «Vilnius», «Troki» — «Trakai» і г.д.

Гэткае патрабаваньне выклікае шырокую нэгатыўную рэакцыю ня толькі сярод палякаў. Супраць выказаўся таксама вядомы летувіскі паэт Томас Венцлава, які жыве ў Амэрыцы.

Праўда, гэткая праблема наўрад ці будзе зразумелая работнікам сродкаў масавай інфармацыі на Беларусі, дзе замест традыцыйнага беларускага слова «Вільня» дагэтуль ужываюць санкцыянаванае ў свой час Масквой, неўласьцівае беларускай мове «Вільнюс».

С.П.

Вільня: кропку ставіць яшчэ рана

Няшмат хто возьмецца сьцьвярджаць, што сёньняшні status-quo Вільні абсалютна канчатковы. Гэты горад толькі на працягу XX ст. зьведаў два разы кардынальную зьмену свайго этнічнага балянсу, безьліч разоў бачыў новыя ўлады ды акупацыйныя рэжымы. Ва ўмовах крызысу Хэльсынскай сыстэмы Эўропы, што грунтуецца на Ялцінска-Патсдамскім падзеле кантынэнта, зноў актуальнай робіцца будучыня Вільні. Прычым Вільню нельга адарваць ад Віленшчыны, а ў гэтым краі этна-культурныя працэсы зусім ня страцілі складанасьці.

Па заўвагах летувіскіх сацыёлягаў дэкляратыўнае далучэньне жыхароў Віленшчыны, якія не зьяўляюцца летувісамі, да той ці іншай нацыі, грунтуецца часьцей за ўсё не на роднай мове. Адныя з тых, хто размаўляе на адной і той жа мове — так званай мясцовай — лічаць сябе прадстаўнікамі летувіскай, другія — беларускай, іншыя — расейскай нацыянальнасьці, але найбольшая колькасьць лічыць сябе палякамі. Сфармаваныя ў выніку дзеяньня розных гістарычных чыньнікаў адрозьненьні ў нацыянальнай самасьвядомасьці ў падобным моўным асяродку часам робяцца прычынаю супрацьстаяньня людзей. Дзесятая частка насельніцтва Салечніцкага раёна лічыць, што прычыны сёньняшніх нацыянальных непаразуменьняў бяруць свой пачатак яшчэ з пэрыяду валадараньня Ягайлы, альбо пасьля польскай акупацыі 1920 г. Але большасьць тых, хто даў станоўчы адказ (каля трацiны ўсіх апытаных), мяркуюць, што прычыны трэба шукаць у палітыцы часоў савецкага рэжыму. Пры гэтым адныя вінавацяць Крэмль, іншыя — летувіскі савецкі рэжым.

Летувіскія этналінгвісты лічаць, што ў XIX ст. на Віленшчыне беларуская мова выконвала унівэрсальныя функцыі, давала розным нацыянальным групам магчымасьць кантактаваць з расейскімі чыноўнікамі ды польскімі ксяндзамі.

Гістарычныя ўмовы, якія перадвызначылі славянізацыю балцкіх земляў, сфармавалі сёньняшнюю моўную структуру насельнікаў Віленшчыны. Гутарковую мову жыхароў краю нельга аднесьці да нейкай пэўнай мовы: гэта сымбіёз славянскіх і балцкіх элемэнтаў зь перавагаю першых. Часьцей за ўсё так званую мясцовую размоўную гаворку адносяць да дыялекту беларускай мовы. Самі жыхары называюць яе польскай, беларускай, тутэйшай, альбо моваю «па-просту».

Па дадзеных перапісу 1989 г. у Віленскім раёне палякі (па самаакрэсьленьні) складаюць 63,5% насельнікаў, у Салечніцкім (на поўдзень ад Вільні) — 79,6%. Дзесятая частка жыхароў Віленшыны, якая лічыць сябе палякамі, мяркуе, што іх мова такая ж, як і ў Польшчы. Большая частка лічыць, што гэта сумесь беларускай ды польскай моў.

Па дадзеных сацыялягічных дасьледаваньняў, праведзеных на Віленшчыне ў 1989-1991 гг. Інстытутам філёзофіі, сацыялёгіі і права Акадэміі навук Летувы, найбольшая колькасьць прыхільнікаў гэтага погляду пражывае ў Салечніцкім раёне — 50%. Таксама палякі Салечніцкага раёна часьцей, чым палякі Віленскага ды Сьвянцянскага раёнаў гавораць, што іхняя мова — гэта дыялект беларускай мовы.

Такім чынам, этнатворчыя працэсы на Віленшчыне ня скончыліся. І яны будуць, напэўна, аднымі з галоўных чыньнікаў магчымых зьменаў.

Алег ДЗЯРНОВІЧ

Вёска Раманава ў ваблозе

Стаялі побач дзьве вёскі: Ракі і Раманава. У вабедзьвюх жылі беларусы. Потым іх разьдзяліла мяжа.

Першая вёска апынулася ў Летуве і стала называцца Ракай. Другая — знаходзіцца ў Шчучынскім раёне Беларусі. Але каб трапіць у яе зь Першамайскага сельсавету, да якога яна належыць, трэба ехаць праз летувіскую тэрыторыю. Аднак цяпер на дарозе стаяць дзьве мытні — беларуская і летувіская. І каб зьезьдзіць раманаўцам у свой сельсавет, ім трэба чатыры разы праходзіць мытны дагляд. І гэта было б яшчэ ня самае горшае, каб гэтым летам летувісы не перакапалі лясныя дарогі. Цяпер у Раманава ні заехаць ні выехаць. Карацей, апынуліся вяскоўцы ў чужой аблозе, хоць жыць засталіся ў сваёй краіне.

Сяргей МАКСІМОВІЧ

Гомель як люстэрка беларусізацыі

Тэатр пачынаецца зь вешалкі — горад пачынаецца з вакзала. На Гомельскім чыгуначным вакзале аб'явы яшчэ летась пачалі рабіць па-беларуску. Прыемна ўражвае гэта, калі пачуеш упершыню. Бо нават у стольным Менску ніяк не пазбавяцца ад «великаго и магучаго». Аднак калі прыслухаешся да тых аб'яваў, робіцца трошкі ніякавата — людзі чуюць іх і думаюць, пэўна, што й сапраўды гэта па-беларуску: «Скоры цягнік зносінамі Рыга-Адлер прыбывае на пяты пуць, трэцюю платформу...» Калі дадаць сюды цалкам расейскі акцэнт дыспэтчара ды «трасяначнае» вымаўленьне, то ад беларускай мовы анічога не застаецца. Адно толькі — горыч і сорам.

Па-рознаму можна ставіцца да такой вось беларусізацыі на чыгунцы. Аднак спробу нешта зьмяніць, каб ня сорамна было перад сваімі суседзямі ўкраінцамі, дзе даўно ўжо ўсе аб'явы гучаць на «рідній» мове, можна толькі вітаць. Дай Божа, каб гэты сорам стаў для беларусаў рухальнай сілай у беларусізацыі, каб беларусу сорамна было не за тое, што ён гаворыць на роднай, «калхознай» мове, а за тое, што ён не гаворыць на ёй.

Пакуль жа на гомельскіх вуліцах, у аўтобусах і тралейбусах хутчэй пачуеш азэрбайджанскую, цыганскую, альбо армянскую мову, чымся беларускую. І гэта ў горадзе, насельніцтва якога за пасьляваенны час вырасла ў дзесяткі разоў за кошт моладзі зь беларускамоўнага наваколья. У рабочых раёнах тут склаўся свой, асаблівы «язык», які з-за выключнага вымаўленьня беларускім не назавеш, але і расейцы адкуль-небудзь з-пад Разані альбо з-за Урала за свой не прымаюць, бо пазнаюць і разумеюць хіба што толькі словы «да» і «нет».

Недзе ў 1988 годзе гомельскія сьведамыя беларусы — «талакоўцы» задумалі дамагчыся хаця б аднаго на паўмільённы горад беларускага кляса ў школе. Прайшліся па бацькох будучых першаклясьнікаў у вадным з раёнаў — «сельмашаўскім». Заявы ў беларускі кляс напісалі каля трох дзесяткаў бацькоў зь некалькіх сотняў. Аднак кляс так і ня быў адчынены — да 1-га верасьня большасьць бацькоў свае заявы забралі. Высьветлілася, што дырэктар і завуч школы правялі контрагітацыю — навошта ім лішнія клопаты. «Мы самі вучылі беларускі язык, но зачэм он цяпер», — казалі бацькі апускаючы долу вочы. Не забралі заявы толькі тры сям'і. І ўсе бацькі, як высьветлілася потым, — расейцы, якія прыехалі ў Гомель на ўдарную камсамольскую будоўлю...

Сёньня, калі пачалася ў Гомелі сякая-такая афіцыйная беларусізацыя, не сустракае яна тут, у рабочых раёнах, асаблівага супраціву. Пэўна, нацыянальны характар беларуса праяўляецца і ў гэтым: «трэба дык трэба...». І зьмену шыльды з назвай вуліцы «Победа» на «Перамога» ўспрымаюць як належнае. Таму, калі сёлета ў Гомелі прынялі рашэньне перавесьці з пачатку навучальнага года першыя клясы большасьці гарадзкіх школаў на беларускую мову навучаньня, гвалт падняла пераважна касмапалітычная (прасьцей сказаць — зрасейчаная) інтэлігенцыя зь перараджэнцаў. Пачала лямантаваць абласная газэта і адна з гарадзкіх.

Аргумэнты прыводзяць зусім дзіўныя: «Гомель только в 1926 году был передан Белоруссии», «Гомель — это исконно русский город»... Усё гэта адкрыта, у межах, трэба разумець, плюралізму. Аднак ніхто не нагадае, што Смаленск і Бранск і сёньня яшчэ не перададзены Беларусі, што на беларускім дыялекце і зараз там гавораць і сьпяваюць старыя людзі...

Падключыўся да газэтнай дыскусіі і дацэнт Гомельскага дзяржунівэрсытэту А.Рогалеў, які некалі зрабіў сабе імя на беларушчыне. Вы думаеце ён падтрымаў беларусізацыю? Не — ён зусім сур'ёзна і «навукова» даказвае, што беларуская мова пашкодзіць дзеткам, што «прымушаць» і «ўціскаць» — недапушчальна... Чаго ўжо тады чакаць ад звышінтэрнацыяналістаў, якія апроч расейскае мовы не прызнаюць аніякай, ківаючы пры гэтым на дружбу народаў.

Але самае небясьпечнае, што працаўнікі беларусізацыі пачынаюць палохаць гомельцаў «новым Карабахам» і «ещё одним Приднестровьем», а некаторыя нават абяцаюць зьвярнуцца па дапамогу да «старэйшага брата» і заяўляюць, што не пабаяцца «нават крыві», калі ня скончацца «притеснения русскоязычного населения»..

Хочацца сказаць ім: годзе, «товарищи», расплюшчыце вочы, вы жылі ў перакуленым грамадзтве, дзе ўсё было пастаўлена з ног на галаву. Ні ўціску, ні прымусу ня бачылі вы ў тым, што ні ў Гомелі, ні ў сталіцы Беларусі не было ніводнай беларускамоўнай школы, ніводнага беларускамоўнага кляса. А сёньня, калі беларус трошкі-трошкі аслабіў пятлю на шыі — вы зноў хочаце тужэй зацягнуць яе. Каб прыдушыць зусім. Пабойцеся Бога!

Тэатр пачынаецца зь вешалкі — беларусізацыя пачынаецца з садкоў і школак. Гэта ісьціна, якую не аспрэчыш. Адзін знаёмец, які прыехаў нядаўна з Украіны, выказаў сваё зьдзіўленьне пабачаным: «Там дарослыя гавораць у гарадох у большасьці па-расейску, а дзеці — амаль усе па-ўкраінску...» Ці будзе і ў нас хоць гэтак?

Б.С.

26 жніўня праваслаўныя адсьвяткавалі дзень зьяўленьня ў Менску абраза Менскае Божае Маці, які цяпер знаходзіцца ў менскім Сьвятадухавым катэдральным саборы, што на пляцы Волі. У гэты дзень правіліся ўрачыстыя літургіі ва ўсіх праваслаўных цэрквах Беларусі.

ПАКУТЫ МЕНСКАЕ БОЖАЕ МАЦІ

У 988 г. з грэцкага горада Карсуні, або Хэрсанэсу, быў перанесены ў Кіеў абраз Божае Маці. Яго паставілі ў толькі што пабудаванай царкве Нараджэньня Божае Маці, або Дзесяцiннай. Ікона знаходзілася тут больш за 500 год, пакуль на Кіеў не напала Крымская арда на чале з ханам Махмэт-Гірэем. Тады адзін татарын, садраўшы са сьвятога абраза каштоўныя аздобы, кінуў яго ў Дняпро.

Увечары 13 жніўня 1500 г. менчукі нечакана заўважылі на Сьвіслачы дзіўнае зьзяньне. Яно ахутвала невядомы ім дагэтуль абраз Божае Маці; але ўцекачы-кіяўляне адразу пазналі яго. Абраз вельмі ўрачыста пранесьлі ў сабор Менскага замку, які стаяў на сутоку Нямігі і Сьвіслачы. Цікава, што пасьля Кіева — стольнага горада Украіны, — абраз апынуўся ў Менску, якому гісторыя рыхтавала ролю сталіцы Беларусі.

Не падлягае сумневу, што ікона гэтая паходзіць зь Бізантыі. Легенда нават кажа, што маляваў яе сьвяты Лука, падобна як і віленскі абраз Божае Маці Вострабрамскае або абраз Божае Маці ў Чэнстахове.

Гісторыя данесла да нас, што ў 1505 г. вялізная арда Махмэт-Гірэя падышла да Менску. Рыхтуючыся да няроўнае бітвы, менчукі адправілі перад сьвятым абразом малебен. Пасьля, натхнёныя малітвай, з воклічам: «Памром за наскую Божую Маці!» яны са зброяй у руках сустрэлі татараў. Махмэт-Гірэй спаліў Менск, але сам замак ня здолеў узяць. Калі, паланіўшы 100 тысяч сялянаў, хан хутка варочаўся да Крыму, дык нечакана сустрэў пад Клецкам беларуска-літоўскае войска. Ягоная арда была зьнішчана дашчэнту.

Бязьлітасны час паступова разбурыў і замак, і ягоны сабор. Таму ў 1616 г. сьвяты абраз перанесьлі ў царкву уніяцкага Духаўскага манастыра, што займаў частку Высокага Места, якая тады называлася Лужай. Характэрна, што ў 1773 г. архімандрыт Любянецкі адказаў 1000 талераў, каб адмысловая капэля штодзённа раніцай і ўвечары выконвала ў гонар Менскае Божае Маці велічны рэлігійны гімн «Вітаю Цябе, Каралева!».

Яшчэ ў XVII ст. на мейсцы Духаўскае царквы пабудавалі Петрапаўлаўскую. Пасьля скасаваньня уніі яе ператварылі ў катэдральны сабор і пачалі грунтоўна перарабляць, зьнішчаючы ў ім усё беларускае. Усё ж левы прастол сабору быў асьвячаны ў імя сьвятога Кірылы Тураўскага, а правы — у імя абраза Менскае Божае Маці. Тут жа знаходзіўся й сьвяты абраз, перад якім заўсёды маліліся вернікі. У 1852 г. апранулі Яе ў новую прыгожую срэбную рызу, і штодня пасьля літургіі, укленчыўшы перад Ёю, сьпявалі трапар «Пад тваю міласьць прыбягаем, Багародзіца Дзева».

У 1921 г. новыя ўрадоўцы зьдзіраюць зь іконы Менскае Божае Маці срэбную рызу й карону, упрыгожаныя брыльянтамі. Усе гэтыя каштоўнасьці пайшлі ня столькі на змаганьне з голадам у Паволжы, колькі на агітацыйныя мэты. Улетку 1936г. яны падрываюць Петрапаўлаўскі катэдральны сабор. Пры гэтым зьнікае непараўнальна больш каштоўны для вернікаў, чым золата й брыльянты, абраз Божае Маці. Праз два гады зьнікае таксама высокамастацкая копія зь яго, што захоўвалася ў Марыінскім катэдральным касьцеле й заўсёды шанавалася беларусамі-каталікамі. Каб падкрэсьліць свой зьдзек з рэлігіі, новыя рабаўнікі скарысталі тую пляцоўку, дзе знаходзіўся сабор, для вандроўных зьвярынцаў.

У часе нямецкай акупацыі цудоўная ікона была знойдзена мастаком Габрыелем Віерам, былым мастаком-рэстаўратарам Беларускага Дзяржаўнага музэю. Больш за год працаваў мастак над кансэрвацыяй і аднаўленьнем абраза. Выявілася, што пачаткова абраз быў значна меншы і намаляваны ў зусім іншым — бізантыйскім — стылі. Толькі пасьля, магчыма, у XVI ст., калі ікона зьявілася ў Менску, або яшчэ пазьней, яна была павялічана за кошт даштукаваньня дзьвёх дошчак, адной з боку і другой зьнізу. Тады ж, відаць, быў часткова зьменены і малюнак, набліжаны да вымогаў беларускага царкоўнага жывапісу таго часу, ды быў дадзены скіпэтр — сымболь каралеўскае ўлады.

У 1943 г. пасьля адбудовы праваслаўнае катэдры сьвятых Пётры і Паўла (яшчэ яе называюць Жоўтаю царквою) ікона Менскае Божае Маці была перанесены ў спэцыяльна збудаваны ківот. Цяпер яна знаходзіцца ў праваслаўнай катэдры — былым касьцеле сясьцёр Бэрнардынак.

Паводле Ю.Віцьбіча і А.Шукелойця падрыхтаваў **Зьм. САЎКА**

Паломніцтва ў Аглону

З паломніцтва да цудадзейнае іконы Аглонскай Божай Маці (м.Аглона пад Даўгаўпілсам, Латвія), вярнуліся полацкія вернікі. Прысьвячалася паломніцтва сьвяту Усьпеньня Багародзіцы, а ладзіла яго каталіцкая царква.

Ішлі зь мястэчка Зілупэ, што побач зь мяжою Беларусі, Латвіі і Расеі. 110 кілямэтраў за тры з паловай дні па тэрыторыі Латгаліі. Латгалы не вылучаны ў Латвіі ў васобную аўтаномію, але маюць свае школы, тэлебачаньне, касьцёл (яны пераважна рыма-каталікі ў вадрозненьне ад пратэстантаў латышоў).

Сустракалі паломнікаў надзвычай прыязна: з кветкамі і гасьцінцамі. Нават з моваю не было праблем: мясцовыя вяскоўцы ўсё разумелі па-беларуску, бо самі гавораць на... беларускай «трасянцы». Нічога дзіўнага: усходняя частка Латгаліі — этнічна блізкія для нас землі.

Ксёндз з Зілупэ нават запрашаў нас заставацца: абуджаць сьвядомасьць тамтэйшых беларусаў, каб не перабягалі ў палякі.

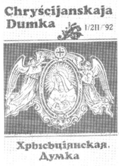
Калі прыйшлі ў Аглону — мястэчка было запруджана людам. Рыма- і грэка-каталікі зь Беларусі, Украіны, Расеі, Латвіі, Францыі і іншых краін замежжа ішлі да Аглонскае Божае Маці, каб загаіць раны цялесныя і ўзмацніцца духам.

У касьцёле адбыліся набажэнствы на латгальскай (усяночная), беларускай, польскай, расейскай, украінскай і лацінскай мовах. Як па ўсходнім, так і па заходнім абрадах.

Ларыса МАЛАШЭНЯ

«ХРЫСЬЦІЯНСКАЯ ДУМКА»: №1 і 211

Зьявіўся сьвету доўгачаканы першынец Беларускае Каталіцкае Грамады — часопіс «Хрысьціянская думка» — першае і пакуль адзінае выданьне падобнага тыпу ў сучаснай Беларусі.

Часопіс зьяўляецца як бы спадкаемцам аднайменнага выданьня хрысьціянскіх дэмакратаў Заходняй Беларусі (выйшла 210 нумароў). Сьціплыя выдавецкія і фінансавыя магчымасьці не дазволілі зрабіць зьнешні выгляд нумара дастаткова прэзэнтабэльным, адпаведным багатаму і разнастайнаму зьместу.

Сымбалічна, што адзін з галоўных матар'ялаў (аўтар Анатоль Сідарэвіч) прысьвечаны 100-годзьдзю з дня нараджэньня выдатнага адраджэнца кс.Адама Станкевіча — выдаўца-рэдактара колішняй «Хрысьціянскае думкі». Алесь Бяляцкі распавядае аб Браславе і браслаўскай парафіі. Многія матар'ялы разьлічаны на інтэлігентнага, дасьведчанага чытача. Беларусь і Партугалія: нечаканыя паралелі ў публікацыі Яўгена Шунейкі «На ўзьбярэжжах». Як называць Бога: Пан, Госпад, Спадар? (дасьледаваньне Алеся Жлуткі). Паэзія Казімера Сваяка, разважаньні біскупа Часлава Сіповіча пра асновы беларускага патрыятызму, апавяданьне пра жыцьцё сусьветна вядомага айца Піо (пераклад кс.Уладыслава Чарняўскага) — гэтае ды многае іншае вы знойдзеце на 190 старонках часопіса. Далей мяркуецца выдаваць чатыры нумары на год.

У канцы нумара пададзены пераказ зьместу на пяці мовах — італьянскай, ангельскай, польскай, украінскай і летувіскай.

Рэдакцыя «ХД» выказвае падзяку газэце «Свабода» за тэхнічную дапамогу. Але гэта не адзінае, што аб'ядноўвае нашыя выданьні: ужо стала «добрай традыцыяй», што ўрад Рэспублікі не дае на незалежныя беларускамоўныя друкі ні капейкі, ні шматка паперы — нічога.

Наклад «ХД» 3 тысячы. Кошт 25 руб. Адрас для карэспандэнцыі: *220029 Менск, вул.Багдановіча 7а.*

Рэдакцыя «ХД»

Мітрапаліт Філарэт зьбіраецца «ачысьціць» беларускую мову

Менскае выдавецтва «Полымя» выпусьціла «Беседы с митрополитом Филаретом». Зь іх можна даведацца, што Патрыяршы Экзарх усяе Беларусі — патрыёт.

«Нацыяналізм, — лічыць ён, — супярэчыць Сьвятому Пісьму і вучэньню Царквы — жыць у міры з усімі людзьмі і служыць сваім братам незалежна ад іх нацыянальнасьці. Таму хрысьціянін ні пры якіх умовах ня можа быць нацыяналістам, ён абавязаны быць патрыётам».

Як жа тлумачыць Сяргей Ожэгаў гэтыя паняцьці ў расейскай мове? Найбольш прымальнае для Беларусі — «нацыяналізм — рух за незалежнасьць народа і краіны супраць іншаземных рабавальнікаў, супраць каляніялізму».

А што такое патрыятызм? Гэта «адданасьць і любоў да сваёй Айчыны, да свайго народу і гатоўнасьць да любых ахвяраў і подзьвігаў у імя інтарэсаў сваёй Радзімы».

Нагадаю яшчэ некаторыя факты з «Бесед...». Мітрапаліт Філарэт нарадзіўся ў Маскве, скончыў Маскоўскую Духоўную сэмінарыю і акадэмію. З 1978 года — на Беларусі. Дарэчы (зь іншых крыніцаў), расейскі боршч мітрапаліт Філарэт любіць больш, чым нямецкі канцэнтрат, а мэдыцынскае абсьледаваньне штогод праходзіць у маскоўскіх дактароў...

«А тое, што расейская мова глыбока ўвайшла ў рэчаіснасьць нашага шматнацыянальнага грамадзтва, дык тут, канешне, ня трэба шукаць якой-небудзь пагрозы нацыянальнай беларускай культуры. Яна ў нас пасьпяхова разьвіваецца, — кажа ў «Беседах...» уладыка Філарэт. — А тое, што расейская мова на вялізарнай тэрыторыі многім зразумелая, тое, што яна стала сродкам міжнацыянальных зносін — у гэтым аспэкце яе роля і значэньне незаменныя і гістарычна абгрунтаваныя...»

«Гаворачы пра беларускую мову, — працягвае мітрапаліт Філарэт, — хачу адзначыць, што, напэўна, варта было б ачысьціць яе ад усякіх наслаеньняў, каб яна сапраўды была мовай народа, была б прасякнутая народным духам. І яшчэ... Бывае іншы раз, на жаль, і такі падыход — толькі б ня быць падобнай на расейскую...»

Цікава, як адбываецца гэтая «чыстка» пры перакладзе Сьвятога Пісьма на беларускую мову? Ва ўсякім разе гэты пераклад падаецца некаторымі праваслаўнымі як подзьвіг, а не як звычайная, абвязковая праца царквы. «Калі якія-небудзь абшчыны ў нашай рэспубліцы пажадаюць маліцца на беларускай мове, — супакоўвае мітрапаліт Філарэт у «Беседах...», — гэта іх законнае права. Я гэта вітаю». Дзякуй і за гэта.

На жаль, такая сытуацыя складаецца ў краіне, дзе беларусы не зьяўляюцца нацыянальнай меншасьцю.

А.Д.

У Горадні адчынілася завочная філія Маскоўскага каледжа каталіцкае тэалёгіі сьв.Тамаша Аквінскага. Навучаньне будзе на расейскай мове. Курс разьлічаны на тры гады, выпускнікі атрымаюць дыплём аб багаслоўскай адукацыі.

С.М.

У музэі — помнікі, а ў касьцеле — сьвята

Тры дні (28-30 жніўня) ў каталікоў Берасьця было вялікае сьвята — асьвяцілі адрамантаваны касьцёл у цэнтры горада (былы краязнаўчы музэй), на якім зьявіліся два званы: Ян Павел II і біскуп Зыгмунт Лазінскі.

Акрамя таго, са старой капліцы Крыжовым ходам праз паўгорада была перанесена ў касьцёл цудатворная ікона Маці Божай Берасьцейскай, якая датуецца XVII стагодзьдзем і зьяўляецца унікальным абразом.

Адбылася імша на беларускай і польскай мовах. Ва ўрачыстасьцях браў удзел біскуп Казімер Сьвёнтак.

Ігар БАРАНОЎСКІ (WIS)

Айцец Аляксандар Надсан: „У свабоднай дзяржаве і уніятам павінна быць мейсца“

Калі паслухаць гасьцей мітрапаліта Філарэта, Патрыяршага Экзарха ўсяе Беларусі, то складаецца ўражаньне: уніятам быць непрыстойна.
Мітрапаліт Відзенскі Даміцыян заяўляе: «Я гляджу на адраджэньне уніятаў на Беларусі як на анахранізм, гэта ня вельмі лягічная справа, бо карані праваслаўя вельмі моцныя, ерархія прыстойная, сьвятары адукаваныя.
І раптам некаторым прыйшла ў галаву ідэя — адраджаць уніяцтва. Уніяцтва на Беларусі ня мае ні гістарычных, ні лягічных правоў». Прафэсар Герман Гольц, кіраўнік багаслоўскага аддзела Канфэрэнцыі эўрапейскіх цэркваў у Жэнэве лічыць, што «уніяцтва — гэта фэномэн мінулага, яно не зьяўляецца шляхам да адзінства хрысьціянства ў будучым». Тэоляг з ЗША айцец Іван Мэендорф: «Я, як і большасьць праваслаўных, лічу, што ва уніяцтве ёсьць нешта штучнае і гістарычна зьвязанае са спробамі абысьці сапраўдныя рэлігійныя пытаньні штучным шляхам. Таму гэтая зьява гібрыдная. Я не зайздрошчу тым людзям, якія выбіраюць гэта. Архіепіскап Васіль Радзянка са Злучаных Штатаў запэўнівае, што «будзем усё ж стаяць за нашу (праваслаўную — *аўт.*) веру, як мы стаялі за яе тады, калі быў зьнешні вораг».

Айцец Аляксандар Надсан у Менску. Фота А. КЛЕШЧУКА

Падчас нядаўняга знаходжаньня ў Менску вядомага уніяцкага сьвятара айца Аляксандра Надсана з Англіі наш карэспандэнт сустрэўся зь ім і пацікавіўся, як ён ставіцца да спробы некаторых праваслаўных ерархаў «выкрываць» уніяцтва і яго прыхільнікаў, шукаць у ім нешта адмоўнае, непрыстойнае?

— Ёсьць дзьве рэчы: справа гісторыі і справа сучаснасьці — гаворыць айцец Надсан. — Мы павінны думаць пра людзей, якія жывуць цяпер. А гісторыяй няхай займаюцца гісторыкі. Той, хто адмоўна ставіцца да уніяцтва, прыгадвае тое, што было ў XVIIст.; у той час было шмат добрага і дрэннага. Але не абавязкова тое, што было ў XVIIст. павінна быць у канцы XX. Час зьмяніўся, і палохаць тым, што было раней, крышку нават несумленна. Не было б разумна і ідэалізаваць XVII ст.

Сёньняшняе уніяцтва іншае. Гэта тыя маладыя людзі, якія, убачыўшы ўсю пустэчу і хлусьню сыстэмы, якой яны былі ўзгадаваны, адкінулі яе. Пайшлі перш да свайго, нацыянальнага. Для іх гэта вялікае шчасьце, ідэал, дзеля якога варта жыць. На жаль, ані ў праваслаўнай, ані ў рыма-каталіцкай царкве ў тым часе немагчыма было знайсьці той духоўнай атмасфэры, якой яны шукалі. Тады зноў зьвярнуліся да традыцыі нацыянальнай, вярнуліся да уніі. Ну чаму ж? Прыгожая рэч. Ня так шмат уніятаў, але там вельмі вартасныя людзі, пры ўсім шчырыя беларусы і думаюць пазытыўна. Яны імкнуцца зрабіць добрае, таму зьвяртаюцца да Бога на беларускай мове. Усе багаслужэньні на беларускай мове.

Але я бачу таксама, што яны паглыбляюць сваю веру. Унія сама па сабе — гэта ня вера. Гэта ёсьць абрад у каталіцкай царкве. Абрад — вонкавае выяўленьне нашага духоўнага стану. Мы ж молімся і ідзем да Бога як асобы. У кожнага індывідуальныя адносіны да Бога. Але ж мы таксама і грамада. Кожная рэлігія мае асабісты і грамадзкі аспэкты. Дык вось грамадзкі аспэкт выяўляецца ў вабрадзе, бо супольная малітва мае ня менш важнае значэньне, чым мае малітва асабістая. Усё на сваім мейсцы. Цяпер у супольнай малітве мы павінны знайсьці тое, што найбольш адпавядае нам духоўна. Я гаварыў зь беларусамі рымскага абраду, якія сьцьвярджаюць, што лепш чуюцца ва ўсходнім абрадзе. Гэта іхнае права, хоць абодва абрады — і рымскі, і ўсходні — прыгожыя і раўнапраўныя. Толькі б не ўжываць іх у мэтах, якія ня маюць нічога супольнага з рэлігіяй, а нават шкодныя. Калі, напрыклад, ужываць рэлігію альбо абрад для дэнацыяналізацыі. Мы, на жаль, бачым гэта і сёньня.

Уніяты — людзі ахвярныя, шчырыя, сьвядомыя беларусы, людзі глыбокай веры. Унія выклікае супярэчлівыя пачуцьці з усіх бакоў: і прыхільнікаў, і непрыхільнікаў. А патрэбна спакойна сказаць: у свабоднай дзяржаве для ўсіх павінна быць мейсца.

— Асабліва нэрвова ўспрымае адраджэньне уніятаў праваслаўная ерархія. Чаму?

— Я ня ведаю чаму і ня бачу прычыны. Унія не зьяўляецца пагрозай праваслаўю, бо замоцна слабая. І мы ня хочам ужыць нейкія мэтады націску ці чаго-небудзь іншага. Гэта было б не па-хрысьціянску, барані Божа.

Наш абрад такі самы, як у іх, амаль што падобны. Можа яны бачаць у гэтым пагрозу? Ну што ж, усходні абрад у каталікоў заўсёды быў. Дзьве каталіцкія епархіі ўсходняга абраду ёсьць, напрыклад, у паўднёвай Італіі. За 20 кілямэтраў ад Рыму знаходзіцца манастыр усходняга абраду, закладзены ў X ст. Ен існуе да гэтага часу. У Ліване вы таксама знойдзеце каталікоў усходняга абраду, толькі моляцца яны на арабскай мове. А то атрымліваецца, як быццам тая унія была выдумана толькі для беларусаў. Яна заўсёды была і ёсьць! І падчас гэтага няшчаснага разьдзелу цэркваў на каталіцкую і праваслаўную частка хрысьціян усходняга абраду засталася ў каталіцкай царкве... Ёсьць яшчэ адна каталіцкая епархія ўсходняга абраду ў Францыі. Там прыхадзкі сьвятар — мой прыяцель, зь якім мы разам вучыліся ў Рыме.

Словам, трэба глянуць на гэта шырэй. У каталіцкай царкве ёсьць мейсца для ўсіх абрадаў. Яны ўсе сьвятыя, прыгожыя і дапамагаюць нам ісьці да Бога. І царква не забараняе. Ёсьць жа іншыя абрады: Індыя мае свае, Эфіёпія — свае... Усе абрады маюць вялікую традыцыю. Чаму ж мы маем абядняцца? Для мяне гэта вялікая, сьвятая царкоўная традыцыя. Я шаную рымскі абрад, прыгожы і вялікі, які прывёў да сьвятасьці многіх. Але я нарадзіўся ў маім абрадзе. Я яго люблю і хачу ў ім заставацца. Мы нічога ня хочам сілай пераварочваць. Хочам славіць Бога, як адпавядае нашай душы найлепш. Яшчэ важна, хочам славіць Бога на нашай роднай мове. Мы ня хочам, каб ужывалі рэлігію для калецтва нашых душаў і асабліва душаў дзетак.

Тут, на Беларусі, і рыма-каталікі, і праваслаўныя павінны добра абдумаць, як ісьці далей — каб іх цэрквы не засталіся чужымі ўтычкамі ў нацыянальным жыцьці. Бо іначай страцяць усякую сымпатыю і застануцца за бортам агульнага грамадзтва. Царква павінна быць з народам. А так, як ёсьць цяпер, ісьці далей ня можна.

Я быў у Магілёве, дзе было рыма-каталіцкае сьвята Божага Цела. Гляджу, нашыя цёткі, якія па-польску ні слова ня ведаюць, ідуць і сьпяваюць польскія песьні — навучыліся адну зваротку ў чатыры радкі і паўтараюць бясконца адно і тое ж. Нашто ж гэта ксёндз змушае іх да гэтага? На беларускай мове таксама ўсё гучыць прыгожа. Я чуў, што пры касьцеле адкрываюць школы навучаньня польскай мове. Прычым тут польская мова да каталіцкай рэлігіі, калі мы ёсьць беларусы? Вучы іх па-беларуску Закону Божаму, а ня польскай мове. Гэта ўжо не твая справа, яна ня мае нічога супольнага з царквой.

— Як вы ацэньваеце сёньняшні стан узаемадачыненьняў Беларусі і Ватыкана?

— Я спадзяюся, што яны ўладкуюцца добра. Але калі прызначаюць біскупа, то патрэбна спытацца нашых беларускіх уладаў, а не самавольна гэта рабіць. Проста правілы ветлівасьці вымагаюць. А інакш будуць канфлікты. І хай прызначаюць такога, які будзе адпавядаць усім, і беларусам таксама, а ня толькі пэўнай нацыянальнай меншасьці. Мне баліць кожны канфлікт. Цяпер выглядае, што адносіны даволі халодныя і я ня ведаю, чыя тут віна: ці беларусаў, ці Ватыкана, які непрадумана зрабіў нейкія крокі. Ну хай жа навучыцца, што мы таксама ўжо незалежныя. Гэта не пашкодзіць.

Алесь ДАШЧЫНСКІ

Амэрыка, Амэрыка, краіна абяцаная!

Клункі, валізкі, натоўпы стомленых людзей, у вачох — чаканьне. Пазналі? Так, гэта МЯЖА: Шэрэмецьева-2.
— А хто там у натоўпе, бялявы, сельскагаспадарчага выгляду, з цэлым вывадкам уласнае дзятвы?
— Гэта наш родны беларускі баптыст!
— А што, і ён едзе?
— Едзе. І відаць — назаўсёды.

Зацыкленыя на Менску, мы часам не заўважаем, што Беларусь — гэта ня толькі Менск. І калі размова ідзе пра асноўныя хрысьціянскія канфэсіі на Беларусі, то звычайна згадваюць праваслаўе ды каталіцтва. Сапраўды, так у Менску. Але Палесьсе апошнія дзесяцігодзьдзі савецкай улады ужо зазнала ўзьнікненьне на хрысьціянскай карце краю такой зьявы, як пратэстантызм, пераважна ў форме баптызму. Яшчэ і сёньня баптыстаў па вёсках называюць «штундамі». Гэта ўказвае нам на карані і крыніцы сучаснага пратэстантызму на Беларусі. Само слова «штунд» — ад нямецкага *Studium* 'вывучэньне', *Stunde* 'урок'. Зьява «штундызму» пачала пашырацца яшчэ ў мінулым стагодзьдзі на Украіне, прынесеная нямецкімі пасяленцамі.

У міжваенны пэрыяд «штундызм» дасягнуў і беларускага Палесься, найперш яго заходняе часткі. Польская адміністрацыя не змагалася з пратэстантамі, але й асаблівае прыхільнасьці не праяўляла. Верагодна, спачатку гэта было так званае пяцідзесятніцтва, для якога характэрна «говорение на иноязыках» (пра гэта можна судзіць па «рэліктавых праявах» — яшчэ часам і зараз у моманце багаслужбы здараюцца выпадкі такога «говорения»: у экстазе чалавек пачынае выкрыкваць незразумелыя словы, нават біцца ў канвульсіях). Пасьля вайны «штунды» сталі лічыцца баптыстамі: у СССР пяцідзесятніцтва было фактычна забаронена.

Сёньня ў многіх вёсках і мястэчках Берасьцейскай вобласьці і сумежнай з ёю часткі Гомельскай вобласьці баптысты складаюць вельмі значны працэнт, і іхнія грамады няўхільна растуць. Напрыклад, у сяле Вялікі Малешаў Столінскага раёна з прыкладна 2 тысяч жыхароў баптысты складаюць трэціну насельніцтва — у грамадзе 700 чалавек. Будуецца новы малельны дом. Стары не зьмяшчае ўсіх вернікаў. Праўду кажучы, ён не зьмяшчаў усіх ужо даўна, але мясцовыя ўлады не давалі дазволу на будаўніцтва новага: «ня словам, дык справаю».

Што ж вядзе людзей менавіта ў малельны дом, а не ў царкву, якіх тут, на Берасьцейшчыне, захавалася столькі ж, колькі на ўсіх астатніх абшарах Беларусі, разам узятых. Тут, на мой погляд, як нідзе ў іншых мясьцінах Беларусі, трывала захавалася ўсходняе хрысьціянства. Сьведчаньнем гэтага — ня толькі шматлікія цэрквы, але і такая унікальная зьява, як «братчыкі»: людзі, звычайна старэйшага ўзросту, зьбіраюцца па хатах і разам моляцца.

Відаць, прычына пашырэньня пратэстантызму не адна. Магчыма, ён складае альтэрнатыву праваслаўю сваім пранікненьнем у сутнасьць хрысьціянства, ён пазбаўлены таго, як бы мовіць, «фармалізму», які ўласьцівы праваслаўю, бо ва ўсходняй царкве часам за рытуалам цяжка разглядзець самую ВЕРУ. Нядаўна мне давялося чуць зацікаўленую размову на хрысьціянскую тэматыку. Размова гэтая вялася не паміж двума інтэлігентамі ў вялікім шумным горадзе, а паміж дзьвюма бабулямі на аўтастанцыі ў Жыткавічах. Гэтае невялікае палескае мястэчка даўно стала адным з цэнтраў пратэстантызму.

Прываблівае, вядома, і дружнасьць «верующчых», спагада і дапамога ў цяжкую хвіліну. Не апошні фактар: узровень заможнасьці ў сяброў ЕХБ значна перавышае сярэдні паказальнік. Калі вы трапіце ў палескае сяло, дзе ёсьць «штунды», перад вамі абавязкова паўстануць велічныя збудаваньні цяпліц — звычайна справа рук «верующчых».

Апошнім часам рост шэрагаў пратэстантаў запаволіўся: баптысцкія і пяцідзесятніцкія грамады ЗША пачалі запрашаць на сталае жыхарства нашых суайчыньнікаў-адзінаверцаў. Вось такім чынам яны апынаюцца ў Шэрэмецьеве-2. А там — самалётам у Амэрыку. Што ж іх чакае? Як правіла яны трапляюць у вадносна звыклае асяродзьдзе: палеткі, кароўкі, бычкі, адным словам — фэрма. Дзеці ходзяць у амэрыканскую школу і пасьпяхова засвойваць «другую родную» — ангельскую. І ляцяць у палескія сёлы пасылкі зь дзівоснымі заморскімі рэчамі, не заўсёды новымі, але заўсёды жаданымі. А нядаўна амэрыканскія баптысты прыслалі палескім аднаверцам насеньне высокаўраджайных гатункаў садавіны і гародніны, і бабулькі ўжо чакаюць не прычакаюць, калі забуяюць дзіва-гарбузы ды цуд-сланечнікі.

Зьміцер САЎКА

ЦЫГАНЫ НА ФОНЕ ДЭМАКРАТЫЧНЫХ ПЕРАМЕНАЎ ВА УСХОДНЯЙ ЭЎРОПЕ

Золтан Д.Барані

Дэмакратычныя пераўтварэньні, што адбываюцца ў краінах Усходняй Эўропы з 1989 года, унесьлі яшчэ больш супярэчнасьцяў у жыцьцё цыганоў, якія становяць найбольшую этнічную меншасьць у гэтым рэгіёне.
Нягледзячы на тое, што цыганы цяпер маюць права ствараць палітычныя арганізацыі для абароны сваіх інтарэсаў, іх дачыненьні з усходнеэўрапейскімі народамі застаюцца надта праблематычнымі, а ў некаторых дзяржавах умовы іх жыцьця значна пагоршыліся.

Цыганская «праблема»

Цыганы пакінулі сваю старажытную бацькаўшчыну тысячу гадоў таму. Тым ня менш, нават у нашыя дні ў краінах Эўропы і абедзьвюх Амэрык іх сустракаюць з засьцярогай. Напэўна, найважнейшая прычына такога стаўленьня да іх — гэта не адрозны выгляд (цёмная скура, адметная вопратка і г.д.), а хутчэй за ўсё іхны лад жыцьця, які іх рэзка вылучае з таго асяродзьдзя, у якім яны жывуць. Хоць большасьць цыганоў цяпер жыве асела, засталася значная група і такіх, што пасьлядоўна супраціўляюцца спробам інтэграваць іх у грамадзтвы паасобных краін і ня хочуць адмаўляцца ад традыцыйнага вандроўнага ладу жыцьця.

Менавіта гэтае нежаданьне цыганоў забыцца пра свае традыцыі стала косткай у горле пасьляваенных камуністычных урадаў, якія хацелі стварыць паслухмянага «новага сацыялістычнага чалавека». Той факт, што цыганы займалі першыя радкі ў статыстыцы па ўзроўні злачыннасьці, беспрацоўя і непісьменнасьці, таксама не дадаваў ім папулярнасьці ў вачах кіраўнікоў і насельніцтва сацыялістычных дзяржаў.

Камунізм пацярпеў фіяска, але нявырашаныя пытаньні засталіся. І цяпер цыганы ствараюць праблемы ўжо для посткамуністычных лідараў. Аднак нельга судзіць гэтае няўрымсьлівае племя толькі з пазыцыяў сёньняшняга дня. Трэба спачатку заглыбіцца ў гістарычныя акалічнасьці, што спрычыніліся да такой сытуацыі. Закрыты характар цыганскага жыцьця, які падмацоўваўся нязьменна варожым стаўленьнем з боку навакольнага жыхарства, прывёў да ізаляцыі большасьці цыганоў ад астатняга сьвету і, як вынік гэтага, да няздольнасьці абараняць сябе і свае інтарэсы. Ува ўсходнеэўрапейскім рэгіёне зараз адчуваецца ўсплёск нацыяналізму і непрыхаванага расызму; цыганоў часта робяць ахвярнымі казламі і звальваюць на іх усю віну за рост злачыннасьці ды гвалту. Адмаўляць існаваньне праблемы злачыннасьці сярод цыганоў было б гэтак сама несправядліва, як і сьцьвярджаць, што ўсе цыганы — злодзеі. Нявартa забывацца, што вялікая колькасьць цыганоў пачала займацца антызаконнай дзейнасьцю, бо іх традыцыйныя ўмельствы (гандаль коньмі, медніцтва ды іншыя) сталі непатрэбныя ў даволі разьвітай эканоміцы рэгіёну. У выніку яны церпяць ад беспрацоўя непараўнальна больш, чым нецыганскае насельніцтва. Гэтаксама папракаць цыганоў за адносна нізкі ўзровень адукаванасьці — значыць ігнараваць той факт, што яны пазбаўлены магчымасьці вучыцца на роднай мове і падвяргаюцца суровай дыскрымінацыі пры паступленьні ў навучальныя ўстановы.

Погляд у гісторыю

Згодна зь меркаваньнем большасьці гісторыкаў, цыганы пакінулі сваю прарадзіму ў паўночна-заходняй Індыі (цяпер тэрыторыя Пакістана) каля X ст. нашай эры. Усходняй Эўропы яны дасягнулі ў XIII-XV стст., а заходняй — у XIV-XVI стст. На Балканах, акупаваных Атаманскай імпэрыяй, цыганы трапілі ў рабства, зь якога былі вызвалены толькі ў мінулым стагодзьдзі. У Цэнтральна-Усходняй Эўропе ім жылося лепей, бо іхныя рамёствы ўдала стасаваліся зь мясцовай эканомікай. Інтэграцыя цыганоў у ня надта разьвітыя грамадзтвы імпэрыі Габсбургаў адбывалася значна лягчэй, чым яна праходзіць цяпер у высокаразьвітых краінах Заходняй Эўропы. Хаця цыганы-вандроўнікі былі людзьмі мірнымі, яны заўсёды трымаліся разам і ніколі лёгка ня зьмешваліся з астатнім жыхарствам. З гэтага вынікала, што іх успрымалі ў лепшым выпадку як дзіўных чужынцаў; у горшым жа выпадку іх ненавідзелі ды перасьледавалі.

Славянскае найменьне гэтага ўнікальнага народа ("цыганы"), якое прыжылося таксама і ў неславянскіх мовах, напрыклад, у нямецкай (Zigeuner) і вугорскай (cigany), паходзіць ад бізантыйскага слова atsinganoi ("недатыкальныя"): гэта значыць, тыя, хто не паддаецца вонкаваму ўплыву. Ангельская назва цыганоў «Gypsy» — вынік няправільнага ўяўленьня сярэднявечных людзей пра тое, што прарадзімай гэтага народа быў Эгіпет. Самі цыганы аддаюць перавагу тэрміну Roma, што на іх мове значыць «чалавек».

Нават сёньня цыганы дзеляцца на дзесяткі асобных пляменаў, якія адрозьніваюцца паводле сваіх заняткаў (у вадной Румыніі цяпер існуе прынамсі сорак такіх груповак). Няма і такога паняцьця, як адзіная цыганская мова. Шматлікія дыялекты нагэтулькі аддаліліся адзін ад аднаго, што францускія цыганы, напрыклад, толькі зь вялізнай цяжкасьцю могуць паразумецца са сваімі братамі з Расіі або Славакіі. Шмат хто з усходнеэўрапейскіх цыганоў ужо ўвогуле няздольны размаўляць хоць на якім-небудзь варыянце сваёй мовы. У Румыніі, напрыклад, блізу 60% цыганоў карыстаецца роднай моваю у сям'і, але большасьць ведае таксама румынскую або вугорскую мову (гэта залежыць ад мясцовасьці). А ў Вугоршчыне 80% цыганоў не валодаюць ніводным дыялектам цыганскае мовы.

Колькі іх?

Памеры ўсходнеэўрапейскай цыганскай грамады дакладна вызначыць даволі цяжка. Прычынаў такой неакрэсьленасьці некалькі. Па-першае, перапісы насельніцтва краін былога сацыялістычнага лягеру надта ненадзейныя, бо яны ці моцна заніжалі колькасьць цыганскага жыхарства, ці навогул не рэгістравалі іх як асобную этнічную катэгорыю. Па-другое, цыганы часта атаясамлівалі сябе з той нацыянальнасьцю, якая дамінавала ў дадзенай мясцовасьці. Рабілі яны гэта або таму, што сапраўды былі асыміляваныя, або таму, што баяліся перасьледу. Па-трэцяе, часта немагчыма было падлічыць дакладна колькасьць цыганоў з тае прычыны, што яны ня мелі сталых адрасоў.

Паводле зьвестак нямецкага часопіса «Der Spiegel», якія здаюцца нам вартымі даверу, цыганскае насельніцтва Албаніі складае 62 тысячы чалавек, Баўгарыі — 800 тысяч, Чэха-Славаччыны — таксама 800 тысяч, Вугоршчыны — 600 тысяч, Польшчы — 50 тысяч, Югаславіі (у старых межах) — 800 тысяч і Румыніі — 2 мільёны.

Згодна з надзейнымі ацэнкамі, сёньня ва Усходняй Эўропе налічваецца блізу 5 мільёнаў цыганоў. Агульная колькасьць цыганоў сьвету ацэньваецца ў межах 8-10 мільёнаў, зь якіх каля 7 мільёнаў прыпадае на Эўропу. З гэтых лічбаў вынікае, што ва Усходняй Эўропе жыве ад паловы да дзьвюх трацін сусьветнай цыганскай грамады.

Цыганы за камуністычным часам

Кульмінацыяй 600-гадовага перасьледу вандроўнага народа ў Эўропе стала зьнішчэньне 600 000 пераважна ўсходнеэўрапейскіх цыганоў у нацысцкіх лягерах сьмерці пад час Другой сусьветнай вайны.

Хоць сорак гадоў камуністычнай улады, што запанавала ў краінах Усходняй Эўропы пасьля вайны, прынесьлі пэўную палёгку цыганам, аднак карэнным чынам стаўленьне да гэтага народа не зьмянілася. Іх дзеці былі пазбаўлены права атрымліваць адукацыю на цыганскай мове, што вельмі кепска адбівалася на іхным інтэлекце. Улады меркавалі гэтак. Большасьць цыганоў — людзі дзьвюхмоўныя; яны ўмеюць размаўляць і на сваёй мове і на афіцыйнай мове краіны. Значыць, навучаньне іх дзяцей на цыганскай мове можа іх яшчэ больш ізаляваць ад астатняга грамадзтва і стварыць яшчэ большыя перашкоды для іх працаўладкаваньня. Палітыкі апраўдвалі такую сваю пазыцыю тым, што цыганы — гэта не «нацыянальнасьць», а проста «этнічная група», якая ня мае ні бацькаўшчыны, ні агульнае мовы, ні гісторыі. Праблема неакрэсьленасьці адміністрацыйнага статусу цыганоў усё яшчэ чакае свайго разьвязаньня.

Напрыканцы 80-х гадоў у балканскіх краінах (апрача Югаславіі часоў Ёсіпа Броз Ціта) «цыганская праблема» або навогул ігнаравалася, або «вырашалася» сілавымі мэтадамі. Напрыклад, у Балгарыі пад час крыжовага пахода за інтэграцыю, улады гвалтоўна перасялялі цыганоў на самыя горшыя новабудоўлі. Таксама, як і этнічных туркаў, цыганоў прымушалі балгарызаваць свае прозьвішчы і выракацца сваіх традыцый. У цітаўскай Югаславіі, аднак, цыганы жылі лепей, бо яны былі канстытуцыйна прызнанай нацыянальнасьцю і мелі ўсе адпаведныя правы. Але па маршалавай сьмерці выбух этнічнай нецярпімасьці закрануў і іх. Што да албанскага рэжыму Энвэра Ходжы, дык ён не прызнаваў цыганоў як этнічную супольнасць і абсалютна не зважаў на іх праблемы. Албанія была занятая будаўніцтвам новага сацыялістычнага грамадзтва і ня мела часу цацкацца зь нейкімі цыганамі.

У 50-я гады, змагаючыся з цыганамі-вандроўнікамі, румынскія камуністы канфіскоўвалі іх фургончыкі і коней, каб зьменшыць іх мабільнасьць. За часы Чаўшэску на іх проста не зьвярталі ўвагі, бо бухарэсцкі ўрад урачыста абвясьціў, што ў Румыніі нацыянальных праблем больш не існуе. Тым ня менш, шмат хто з цыганоў быў задаволены сваім жыцьцём у тыя гады. Многія румыны лічылі, што іх лідар вельмі прыхільна ставіцца да цыганоў, калі-нікалі ён нават выпускаў іх з турмы.

Вугорскія цыганы зазналі значна большую асыміляцыю, чым іх балканскія суродзічы. Палітыка Будапэшта вагалася ад гвалтоўнай асыміляцыі да апякунскай талерантнасьці. Вугорскае кіраўніцтва, як, зрэшты, і чэхаславацкае, будавала сотні кватэр для цыганоў, каб заахвоціць іх да аселага жыцьця. Фактычна яно спрабавала «нацыяналізаваць» цыганскую грамаду.

Для варшаўскага камуністычнага рэжыму польскія цыганы ніколі не былі сур'ёзнай праблемай перадусім з прычыны іх невялікай колькасьці. Хаця афіцыйна качавы лад жыцьця быў забаронены, практычна выкараніць гэтую зьяву не ўдалося. Мясцовыя ўлады прыйшлі да высновы, што ўсе іхныя спробы зьмяніць цыганскія традыцыі, відаць, акажуцца непрадуктыўнымі.

Чэхаславацкія ўлады дамагаліся стэрылізацыі тысяч цыганскіх жанчын, прапануючы кожнай даволі вялікую «кампэнсацыю» ў памеры гадавога заробку (да 25000 кронаў). Такая палітыка была збольшага спынена ў 1990 годзе, хоць асобныя выпадкі былі зарэгістраваныя аж увесну 1991 года.

Такія спробы «прыручыць» цыганскае насельніцтва мелі і пэўныя станоўчыя вынікі. Напрыклад, ува ўсім усходнеэўрапейскім рэгіёне павысіўся ўзровень пісьменнасьці і адукаванасьці цыганскай супольнасьці, пачало фармавацца ядро цыганскай інтэлігенцыі. У некаторых краінах палепшыліся іх жыльлёвыя варункі. Але руйнаваньне традыцыйных асяродкаў выклікала супор і абурэньне цыганскага жыхарства.

Цыганы ў посткамуністычным грамадзтве

Пасьля скону камунізму новыя ўрады Усходняе Эўропы атрымалі ў спадчыну плойму сацыяльна-эканамічных праблем, якія дужа неспрыяльна адбіліся на становішчы нацыянальных меншасьцяў і найперш цыганоў.

Становішча цыганскага насельніцтва ніколі не было сур'ёзнай сацыяпалітычнай праблемай для Польшчы. Але часам у друку можна натрапіць на паведамленьні пра гвалтоўныя дзеяньні ў адносінах да польскіх цыганоў. Хоць прычынай такіх здарэньняў можа быць зайздрасьць палякаў да «правакацыйнага багацьця» некаторых цыганскіх сем'яў, аднак існуюць неаспрэчныя доказы таго, што гэткія гвалтоўныя дзеяньні былі выкліканы менавіта расысцкімі матывамі. Варшаўскі ўрад рэзка асудзіў напады на цыганоў, выказаўшы адначасова меркаваньне, што гэта толькі выпадковыя інцыдэнты, якія не патрабуюць дадатковага ўмяшаньня ўладаў.

Урад Чэха-Славаччыны ўжо неаднойчы выказваў сваё абурэньне з нагоды нападаў на цыганоў, але так і ня здолеў пакласьці край такім выпадкам. Удзел чэха-славацкага прэзыдэнта Вацлава Гавэла ў Цыганскім Кангрэсе, які адбыўся ў Брно ў ліпені 1990 года, быў з энтузыязмам сустрэты цыганскай грамадзкасьцю як сьведчаньне яго прыхільнасьці. Але нягледзячы на свае добрыя намеры Гавэлу не ўдалося спыніць праяваў расызму, асабліва з боку «брытагаловых».

Вугорскі прэм'ер-міністр Ёжэф Антал лічыцца экспэртам па праблемах меншасьцяў. Але пад час перадвыбарчай кампаніі 1990 года яго правацэнтрысцкая партыя, Вугорскі Дэмакратычны Форум, спрабавала распаліць варожасьць паміж некаторымі нацменшасьцямі. Мясцовыя выбары ўвосень 1990 года таксама былі заплямлены пагрозамі і гвалтам супраць цыганоў. Ёсьць, аднак, і дадатныя зрухі. Кааліцыйны ўрад прыняў рашэньне фінансаваць цыганскія палітычныя і культурныя арганізацыі, а таксама іх перадвыбарчыя кампаніі.

У вапошнія два гады становішча румынскіх цыганоў пагаршалася далей нягледзячы на пэўны прагрэс у дасягненьні большай палітычнай і культурнай свабоды. Для большасьці румынаў цыганы — гэта заправілы «чорнага рынку». Яны неаднойчы ставаліся ахвярамі нападаў з боку шахцёраў, якіх прэзыдэнт Іон Іліеску запрашаў у чэрвені 1990 года для ўціхамірваньня студэнцкіх хваляваньняў у Бухарэсьце. З таго часу гвалт супраць цыганоў стаў звычайнай рэччу, і ні ўрад, ні паліцыя не спрабуюць хоць неяк зьмякчыць напружанасьць. Нядаўна даволі папулярны штотыднёвік «Romania Mare» ў рэдакцыйным артыкуле абвясьціў, што «неўзабаве пэўным людзям прыдзецца хутка пакінуць краіну, і, вядома ж, гэта будуць не румыны». Ніколаэ Георгэ, сацыёляг і цыганскі актывіст, сказаў у інтэрвію часопісу «Der Spiegel»: «У Румыніі засталося ўжо зусім мала габрэяў. Значыць, роля ахвярнага казла будзе аддадзена нам».

Балгарскі ўрад таксама пакуль ня ў стане спыніць пэрыядычныя выбухі расызму ў дачыненьні да цыганоў. Балгарскія дзяржаўныя сродкі масавай інфармацыі паказваюць цыганоў у вельмі невыгодным сьвятле, заахвочваючы такім чынам дыскрымінацыю супраць іх. Пад час аднаго інцыдэнта, які адбыўся ў вёсцы Подэм, балгары спалілі 16 дамоў у «цыганскім квартале» пасьля нейкага канфлікта зь мясцовымі цыганамі.

Грамадзянская вайна ў былой Югаславіі стала цяжкім выпрабаваньнем для цыганскай супольнасьці. Цыганы адчуваюць ня толькі расавы і сацыяльны ўціск, але й спробы маніпуляваньня імі з боку розных груповак, уцягнутых у канфлікт. Вось, напрыклад, у 1990 г. ў Славеніі пад час выбараў супраць цыганоў ужывалі сілу, каб не дапусьціць іх да ўдзелу ў галасаваньні. Вядомы ў сьвеце цыганскі тэатр «Phralipe» быў змушаны пакінуць свой будынак у Скоп'е (сталіца Рэспублікі Македоніі) і пераехаць у нямецкі горад Мюльхайм. З былых югаслаўскіх рэспублік толькі Босьнія і Герцэгавіна надала цыганам статус нацменшасьці.

(Заканчэньне на стар. 13)

БЕЛАРУСКІЯ ПРОЗЬВІШЧЫ І ІХ ГІСТОРЫЯ

Ня толькі палітычныя падзеі ды помнікі матар'яльнай культуры сьведчаць пра гісторыю народа. Зьявамі-канстантамі, што перадаюцца праз стагодзьдзі, зьяўляюцца й прозьвішчы. Варта толькі навучыцца іх чытаць, і вы нечакана для сябе будзеце рабіць уласныя адкрыцьці. Ня менш цікавы погляд на нашыя прозьвішчы збоку, асэнсаваньне іх іншаэтнічнымі дасьледчыкамі.

Адно з такіх дасьледаваньняў — кніга Б.Унбэгаўна «Russian surnames», якая ў 1972 г. выйшла ў выдавецтве Оксфардзкага унівэрсытэта. У 1989 г. «Русские фамилии» перавыдаў маскоўскі «Прагрэс». Імкнучыся з пазытывісцкіх пазыцыяў прааналізаваць масыў расейскай анамастыкі (уласных імёнаў), Б.Унбэгаўн значную ўвагу надаў прозьвішчам нерасейскага паходжаньня, дзе беларускім прысьвечаны асобны разьдзел.

З самага пачатку аўтар адзначыў, што ў сярэднявеччы Беларусь уваходзіла ў склад Вялікага княства Літоўскага, дзе «самі летувісы складалі толькі невялікую частку адсталага сялянства й нязначны працэнт вайсковай вярхушкі. У культурных адносінах княства было сялянскім, а па складзе насельніцтва пераважна беларускім». Асобна адзначана, што «Беларусь дасягнула параўнальна высокага ўзроўню разьвіцьця, асабліва ў XVI — XVII стст. Беларускія прозьвішчы адлюстроўваюць багатую падзеямі гісторыю палітычнага й культурнага жыцьця краіны».

У беларускай анамастыцы вылучаецца пласт досыць распаўсюджаных прозьвішчаў на **-скі/-цкі, -овіч/-евіч**. Першапачаткова прозьвішчы на **-скі/-цкі** належалі шляхце й утвараліся ад назоваў уладаньняў. Такое паходжаньне надавала падобным прозьвішчам прэстыж, таму пазьней некаторыя іншыя сацыяльныя групы імкнуліся далучыць да сваіх прозьвішчаў гэты суфікс. Аднак такая сытуацыя найбольш тыповая ўсё ж для Польшчы, дзе **-ski/-cki** замацавалася як пераважна польскі анамастычны суфікс. Суфікс жа **-овіч/-евіч** у польскай анамастыцы мае беларускае паходжаньне. Спрадвечна польскай была форма суфікса **-owic/-ewic (-овіц/-евіц)**. І калі прозьвішчы на **-ski/-cki** разглядаліся як шляхецкія, дык сацыяльнае гучаньне прозьвішчаў на **-owic/-ewic** мела ніжэйшую ацэнку. На Беларусі ж прозьвішчы на **-овіч/-евіч** былі шляхецкімі. Пад беларускім уплывам суфікс **-owic/-ewic** у Польшчы ўвогуле стаў разглядацца як простанародны, а з XVI ст. у літаратурнай норме замацаваўся беларускі суфікс **-owicz/-ewicz**, які й указваў на шляхецтва. І сёньня прозьвішчы палякаў **Fedorowicz, Sienkiewicz, Stankiewicz** вызначаюцца як беларускія па паходжаньні. І «прозьвішча польскага паэта Міцкевіча, без сумненьня, беларускага паходжаньня».

У XVIII — XIX ст. сацыяльная розьніца паміж дробнай шляхтай ды іншымі сацыяльнымі групамі, асабліва местачкоўцамі, нівэлявалася, і апошнія імкнуліся надаць свайму прозьвішчу шляхецкую форму. Але дадамо, што ўвогуле шляхты (прафэсійных вайскоўцаў) было надзвычай шмат. У Японіі каля 14% усяго насельніцтва складалі самураі, у Гішпаніі 10-12% жыхарства былі «ідальго» — дробная шляхта (такі высокі працэнт тлумачыцца зацятымі войнамі з маўрамі). Вялікае княства Літоўскае (разам з Польшчаю) было трэцяю пасьля названых дзяржаваў па колькасьці шляхты — 8—10%.

Больш сучаснымі зьяўляюцца прозьвішчы, прынятыя сялянамі ў XIX ст., дзе ўжо адчуваецца шэраг рысаў, характэрных для расейскай мадэлі ўтварэньня, як, напрыклад, суфікс **-оў/-ёў** (рас. **-ов**), у ненаціскным становішчы **-аў/-еў**. Такія прозьвішчы найчасьцей паходзяць ад імёнаў, што даваліся пры хрышчэньні, і корань іх выразна сьведчыць пра беларускае паходжаньне іх носьбітаў:

Уласаў (рас. **Влас**), **Юзэфаў** (рас. **Осип**), **Якубаў** (рас. **Яков**).

Ад хрысьціўльных імёнаў прозьвішчы могуць утварацца й пры дапамозе суфікса -анка/**-енка: Марчанка, Мікіценка**. Гэтая мадэль найбольш уласьцівая для паўднёва-ўсходняга рэгіёну Беларусі. Гэты суфікс таксама шырака распаўсюджаны на Украіне. Яшчэ адным беларуска-ўкраінскім суфіксам зьяўляецца **-ук/ -юк**.

Па ўсей Беларусі дастаткова пашыраны прозьвішчы, якія ўтварыліся непасрэдна ад назоваў прафэсій: **Алейнік** — той, хто вырабляе алей; **Суднік** — вытворца драўлянага посуду; **Лягчак** — вэтэрынар.

Асобны пласт уяўляюць сабой прозьвішчы балцкага паходжаньня — Рымша, Барэйша, Мальдзіс... Такая анамастыка сканцэнтраваная пераважна на паўночным захадзе Беларусі.

Рысы геаграфічнага разьмеркаваньня асабліва характэрны для беларускіх прозьвішчаў у параўнаньні з расейскімі: пра занальнасьць апошніх шмат сказаць нельга. Гэта абумоўлена спэцыфічнымі рысамі расейскага грамадзтва. Доўгі час прозьвішчы ў Масковіі маглі мець толькі асобы арыстакратычнага паходжаньня. Астатнія былі проста, напрыклад, **«Гришка Сенькин сын»** і гэтак далей. Калі ж прозьвішчы сталі запісваць і іншым, то рабілі гэта аднастайна, уніфікавана. На вялікіх прасторах усіх запісвалі па адной схеме. У гэтых адносінах расейская анамастыка выразна адрозьніваецца ад анамастыкі эўрапейскіх краінаў, дзе прасочваюцца ўстойлівыя мясцовыя варыянты.

Алег ДЗЯРНОВІЧ

(пачатак на стар. 12)

Стаўленьне эўрапейскіх народаў да цыганоў

Ужо шмат стагодзьдзяў цыганы застаюцца самым непапулярным народам ва Усходняй Эўропе, які часта абвінавачваюць у стварэньні сацыяльных праблем.

Амэрыканская сацыялягічная група The Times-Mirror Center нядаўна правяла шырокае апытаньне, прысьвечанае расавым адносінам у паасобных эўрапейскіх краінах. Інфармацыя, сабраная ад 13 000 выпадкова абраных рэспандэнтаў, сьведчыць, што цыганы — самая нелюбімая нацменшасьць у дзяржавах Цэнтральнай і Усходняй Эўропы, дзе жыве значная колькасьць цыганскага насельніцтва *(глядзі табліцу)*.

Непрыязь насельніцтва некаторых эўрапейскіх краін да этнічных меншасьцяў (%)

Балгарыя		Чэха-Славаччына		Нямеччына		Вугоршчына	
Цыганы	71	Цыганы	91	Цыганы	59	Цыганы	79
Туркі	39	Вугорцы	49	Палякі	50	Вугорцы	
Арабы	36	Славакі	23	Туркі	46	з Румыніі	40
Балгары-		Немцы	20	Румыны	44	Румыны	30
мусульмане	21	Габрэі	20	Савецкія	31	Габрэі	11
				Габрэі	24		

Іншыя краіны рэгіёну, ня ўключаныя ў вапытаньне, напэўна, таксама паставілі б цыганоў на першае мейсца ў такім «сьпісе нянавісьці». Іншыя сацыялягічныя дасьледаваньні пацьвярджаюць гэтае меркаваньне. Напрыклад, параўнальнае вывучэньне расавых адносінаў у Чэха-Славаччыне, Вугоршчыне ды Польшчы паказала, што 78% апытаных людзей адмоўна ставяцца да цыганоў.

Міграцыя

Міграцыя цыганоў на захад — адна з самых цікавых зьяў у посткамуністычнай Эўропе. Гэтая роспачная спроба палепшыць свой лёс добра дэманструе, што цыганы ўжо ня зьвязваюць ніякіх надзеяў зь некаторымі краінамі рэгіёну. Можна запярэчыць, што цыганы даўно хацелі зьехаць, але не маглі гэтага зрабіць з прычыны абмежаваньняў на паездкі за мяжу, уведзеных камуністычнымі рэжымамі. Новая міграцыя цыганоў, скіраваная ў краіны Заходняй Эўропы і перадусім Нямеччыну, пераводзіць «цыганскае пытаньне» ў разрад агульнаэўрапейскіх праблемаў.

Тысячы цыганоў з Усходняй Эўропы — пераважна з Румыніі, Балгарыі і Югаславіі — рушылі ў Нямеччыну, выбраную імі па прычыне адносна лібэральнай іміграцыйнай палітыкі і высокага ўзроўню жыцьця. Многія з тых, хто застаўся пакуль на Усходзе, сочаць за поступам сваіх больш рашучых суродзічаў. У 1990 г. блізу 35 000 румынскіх грамадзян, сярод якіх было нямала цыганоў, прасілі прытулку ў Нямеччыне. У 1991 г. гэтая лічба значна павялічылася. Нямецкія ўлады выдварылі з краіны шмат румынскіх грамадзян, што спрабавалі незаконна трапіць у Нямеччыну, але тыя проста разьмясьціліся ў палатачным лягеры на польскім баку мяжы і чакаюць на прыдатны момант, каб ізноў прарвацца на Захад. Але, мусіць, шмат хто зь іх кепска ўсьведамляе, што ставіцца там да іх будуць ня лепей, чым у Румыніі. У Нямеччыне, напрыклад, усё часьцей адбываюцца напады нэафашыстаў на цыганскіх ды іншых уцекачоў, прычым гэтыя акцыі карыстаюцца падтрымкай мясцовага насельніцтва.

Міграцыя становіць праблему і для ўсходнеэўрапейскіх дзяржаў. У пошуках лепшай долі цыганы мігруюць у багацейшыя рэгіёны. Да прыкладу, шмат цыганоў пераехала з эканамічна слаба разьвітай Славакіі ў больш заможную Чэшскую рэспубліку.

Удзел у палітыцы

У некалькіх краінах Усходняй Эўропы ёсьць даволі значная колькасьць цыганскіх інтэлектуалаў, якія, аднак, практычна не атаясамліваюць сябе з цыганствам і яго справай. Большасьць цыганоў застаецца палітычна пасыўнай і не бярэ ўдзелу ў галасаваньні, бо ня верыць, што можа нейкім чынам аказаць уплыў на прыняцьце палітычных рашэньняў. У Румыніі, Вугоршчыне і Чэха-Славаччыне, дзе жыве шмат цыганоў, мала хто зь іх узяў на сябе клопат прагаласаваць нават за цыганскія партыі пад час усеагульных выбараў.

Апошнім часам некаторыя міжнародныя арганізацыі пачалі даволі актыўна рэпрэзэнтаваць цыганскія інтарэсы ў сьвеце. Найбольш уплывовая зь іх — Міжнародны Цыганскі Саюз (IRU). Семдзесят цыганскіх арганізацыяў з 27 краін сьвету ўваходзяць у IRU. З 1971 г. праводзяцца Сусьветныя Цыганскія Кангрэсы; самы апошні, чацьверты, кангрэс адбыўся ў Польшчы, у красавіку 1990 г. Міжнародныя цыганскія лідары працуюць зараз над стварэньнем Эўрапейскага Цыганскага Парляманту, які будзе прадстаўляць 7 мільёнаў цыганоў Эўропы.

Пэрспэктывы

Простага адказу на пытаньне «што рабіць з цыганамі?» не існуе. Але зразумела, што новыя спробы «зьмяніць цыганскі характар» асуджаны на правал. Усходнеэўрапейскія ўрады хочуць стварыць у сваіх краінах стабільныя дэмакратычныя сыстэмы. Аднак усім вядома, што бяз поўнай павагі да правоў меншасьцяў ня можа быць сапраўднай дэмакратыі. Калі гэтыя правы ня будуць выразна акрэсьлены і забясьпечаны, урады папросту не дасягнуць сваёй мэты.

Вядома, ня варта чакаць, што цыганы «ўвальюцца» ў грамадзтвы гэтых краінаў як «добрыя», цалкам інтэграваныя грамадзяне. Цыганы ганарацца сваёй этнічнай самабытнасьцю, але яны здольны зрабіць вялікі ўнёсак і ў большыя грамадзтвы, жывучы ў іх і захоўваючы сваю адметнасьць. Урадам усходнеэўрапейскіх дзяржаў трэба урэшце адмовіцца ад успрыняцьця цыганоў як крыніцы непрыемнасьцяў, а заняцца заахвочваньнем (з дапамогай адукацыйных праграм, аб'ектыўнага асьвятленьня ў сродках масавай інфармацыі і г.д.) іх станоўчага культурнага і эканамічнага ўнёску ў грамадзтвы рэгіёну.

Паводле RFE/RL RESEARCH REPORT
падрыхтаваў **Віктар ЛУК'ЯНАЎ**

ПРАВЕРЦЕ ПРАВІЛЬНАСЬЦЬ АФАРМЛЕНЬНЯ АБАНЭМЭНТА

На абанэмэнце павінен быць прастаўлены адбітак касавай машыны. Пры афармленьні падпіскі (пераадрасоўкі) бяз касавай машыны на абанэмэнце прастаўляецца адбітак каляндарнага штэмпэля аддзяленьня сувязі. У гэтым выпадку абанэмэнт выдаецца падпісчыку з квітанцыяй аб аплаце кошту падпіскі (пераадрасоўкі).

Для афармленьня падпіскі на газэту або часопіс, а таксама для пераадрасаваньня выданьня блянк абанэмэнта з даставачнай карткай запаўняецца падпісчыкам атрамантам, разборліва, без скарачэньняў, адпаведна ўмовам, выкладзеным у каталёгах.

Запаўненьне месячных клетак пры пераадрасаваньні выданьня, а таксама клеткі "ПВ-МЕСЦА" робіцца работнікамі прадпрыемстваў сувязі.

Напрыканцы 1992 года ўпершыню на Беларусі пачынаецца выпуск паштовак, прысьвечаных гісторыі беларускага войска, ягонаму строю і ўзбраеньню.

Першы выпуск мае 12 каляровых выяваў-рэканструкцыяў воінаў з часоў Полацкага княства да падзелаў Рэчы Паспалітай.
Усе выявы суправаджаюцца падрабязным гістарычным камэнтарам, які распавядае аб зьяўленьні і разьвіцьці на Беларусі таго ці іншага роду войскаў альбо тыпу ўзбраеньня.

У далейшым у гэтай сэрыі прапануюцца тэматычныя выпускі, прысьвечаныя асобным пэрыядам у разьвіцьці беларускай вайсковай справы, а таксама найбольш значным вайсковым кампаніям, якія адбываліся на тэрыторыі Беларусі з 12 па 20 стагодзьдзе. Усе рэканструкцыі маюць навуковы характар і разьлічаны на людзей, якія цікавяцца гісторыяй беларускай вайсковай справы.

Аўтар — **М.Грыгор'еў**
Навук. кансультант — канд. гіст. навук **Г.Сагановіч**
Мастак — **І.Кендзянкоў**
Тэл. для даведак **33-07-19**

8 верасьня 1514 году
найвышэйшы гетман
Вялікага княства
Літоўскага
Кастусь Астрожскі,
маючы каля 30 тысячаў
войска,
дазваньня разьбіў
пад Воршай
80-тысячную
маскоўскую арду.

Віншуем спадарства

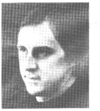
з Днём беларускай

вайсковай славы!

Dainova Co.,Ltd.

Усе мы выйшлі з палітыкі...

Вынятка з кнігі пра Незалежнасьць

Кніга культуралягічных дыялёгаў і эсэ журналіста Юрася Залоскі «Дыялёгі пра заўтра» мае выйсьці ў 1993 годзе ў выдавецтве «Беларусь». Суразмоўцы аўтара — пісьменнікі і філёзафы, культуролягі і навукоўцы — разважаюць пра стан беларускае культуры, пра ўмацаваньне культурнай і палітычнай незалежнасьці рэспублікі. Сярод удзельнікаў дыялёгаў — Васіль Быкаў, Ніл Гілевіч, Аляксей Каўка, Сяргей Дубавец, Уладзімер Конан ды іншыя.

Для многіх адраджэнцаў 80-х гадоў самаўсьведамленьне адбывалася праз ПАЛІТЫКУ — самы спрошчаны, але й самы напружаны жанр сацыяльнай дзейнасьці. Палітыка інтрыгавала нас усіх, хто вышаў са спарахнелага шыняля марксызму-ленінізму і застаўся сам-насам з праблемай сьветапогляднага выбару. Памятаю, увосень 1989 г., вяртаючыся з войска, набыў у Вільні нумар «Навінаў БНФ» з матар'яламі Устаноўчага зьезда Беларускага Народнага Фронту. Гэта была вяха ў васабістым жыцьці... Пасьля тая «самвыдатаўская» газэтка хадзіла ў вёсцы па руках, яе чыталі і перапытвалі, адкуль ТАКОЕ ў нашай краіне магло ўзьнікнуць.

Аднак жа «ўзялося». Цяпер, на пачатку 90-х, я пэўна разумею, што ідэі незалежнасьці і суверэнітэту Беларусі не маглі не праявіцца як мэтастазы колішняй, трывалай хваробы, — хваробы, якую розныя лекары — апекуны Беларусі спрабавалі лячыць гвалтам і хірургічнымі апэрацыямі, адсякаючы тэрыторыю рэспублікі на карысьць то ўсходняга, то заходняга суседа. Але хвароба, загнаная ў сярэдзіну народнага арганізму, пайшла мэтастазамі і стала хранічнай (мы памятаем Слуцкае паўстаньне 1920 года, дзейнасьць С.Булак-Балаховіча, 100-тысячную «Грамаду» і Таварыства беларускай школы ў Заходняй Беларусі ды інш.). Выявілася тая хвароба і ў часе Другой сусьветнай вайны, калі падчас нямецкай акупацыі зноў зьяўляюцца беларускія школы (што, зрэшты, было і ў Першую сусьветную вайну), ствараюцца нацыянальныя арганізацыі, мясцовыя жыхары ідуць служыць у паліцыю парадку, якая кантралюе цывільнае жыцьцё (большасьць служачых тае паліцыі — маладыя людзі, выхаваныя Савецкай уладай; яны йшлі ў паліцыю сьвядома, пішучы ў заявах, што пакрыўджаныя савецкім ладам...).

У Заходняй Беларусі хвароба праяўлялася і пасьля вайны, калі сяляне, што мелі пры паляках уласную гаспадарку, да пачатку 50-х гадоў не ўступалі ў калгасы, усялякі супрацьвіліся камунізацыі працы, доўга трымаліся свайго падворку, хутара, якія ўладам даводзілася бурыць трактарамі. Лёгка здагадацца, што ўплывы тае хваробы выявіліся і ў наш час, калі праводзіўся рэфэрэндум аб захаваньні СССР: у Беларусі найбольшы працэнт тых, хто прагаласаваў «супраць» зафіксаваны ў Гарадзенскай вобласьці.

Кажу «хвароба», але лаўлю сябе на пытаньні: а ці хвароба тое? Колькі сябе памятаю (быўшы на касавіцы ці іншых агульнавясковых гаспадарчых занятках) мужчыны старэйшага веку ў гутарках заўсёды бэсьцілі савецкую ўладу, успамінаючы лепшым словам часы над Пілсудзкім, калі працавалася вальней. Ад тых гутарак дасюль застаўся ў памяці выраз: «Бальшавікі толькі на картовыя ганавіцы дадуць зарабіць». Дык ці хвароба тое? Ці можа быць хваробай усталяваны сьветапогляд, унутраназьменныя пераканаваньні? Мусіць, не — хваробай было ўсё павярхоўнае, відочнае жыцьцё, усе гэтыя штучныя «сацспаборніцтвы», «камударніцтва», нават ордэны і граматы — іх вясковы люд успрымаў як нейкую несамавітую, нячэсную гульню. Шчырым было тое, што выказвалася супраць калгаснай рэчаіснасьці; розныя «абавязацельствы» і «пляны» выконваліся і перавыконваліся бы па інэрцыі, ад немагчымасьці працаваць нядбайна. (Заўважу, што сьпіваліся і лайдачылі ня тых, хто трымаўся свае сялібы і гаспадаркі, але тыя «блудныя дзеці», каго партыя і камсамол у юнацтве паклікалі на цалінныя землі, гарадзкія будоўлі, у «ФЗУ». Адтуль вясковыя хлопцы вярталіся парадкам падпсаваныя, зломленыя маральна — нямногія здолелі ізноў вярнуцца да вясковае плыні жыцьця).

Напрыканцы 1980-х хвароба нацыі чарговы раз ўзнаўляецца: толькі цяпер віруе горад, вёска надаверліва чакае, прыглядаецца да хады падзей. Калае стагодзьдзе высьпяваў новы нацыянальны выбух (першы, у 1918 годзе, беларусы ня здолелі дзяржаўна ўфармавацца, пакінуўшы «нацыяналізм» у якасьці хваробы, а не вядучага прынцыпу дзяржаўна-культурнага будаўніцтва). Сёньня хвароба вядомая, вядомыя і лекі. І, мусіць, у хворага гэты раз болей шанцаў выпрацаваць імунітэт — ён цяпер сам сабе лекар...

Няхай жыве Кобрынь-Суворадскі!

У Кобрынскім Доме-музеі Суворава, што ўваходзіць у комплекс «Ваенна-гістарычны музэй імя Суворава» і перад якім установлены бюст Сувораву, які месьціцца па вул. Суворава, якая вядзе да Парку культуры й адпачынку імя Суворава, дзе таксама ўстаноўлены бюст Сувораву, распачаўся рамонт даху...

Няхай жыве Суворадў-Кобрынскі!

Аксана СЕНАТАРАВА

З тэорыяй Маркса ў наш час збольшага ўсё высьветлілася. А вось пра яго асабістыя «якасьці» нямала цікавага распавяла ў кнізе «Жэні Маркс. Жонка д'ябла» вядомы французскі гісторык Франсуаза Жыро. Згодна яе сьцьвярджэньню, усе блізкія Марксу людзі: жонка, дзеці, сябры, служанка — яго абцяжарвае.

Жэні не любіла Энгельса, уважала, што ён кепска ўплывае на мужа. Вельмі раўніва ставілася да іхнага сяброўства, была ў курсе ўсіх іхных «сваволстваў» і «загульных начэй». Але ж, па сутнасьці, яна павінна была б дзякаваць Энгельсу, бо толькі яго частыя пазыкі ратавалі сям'ю ад жабрацтва.

Шчырае сяброўства Энгельса не перашкодзіла Марксу груба і бессаромна яго выкарыстаць. У сям'і Марксаў жыла адданая служанка Ленхен Дэмут. Яна клапатліва даглядала дзяцей, прычым абзаробак — ніякай іншай працы ён, хворы на нэўратычную астму і хранічны фурункулёз, выконваць бы ня змог. Але й ад гэтага неспадзяванага заробку яму давялося б адмовіцца, калі б не іхны сябар і верны паплечнік; Маркс у той час не ведаў ангельскай так, як гэта патрабавалася, таму артыкулы пісаў Энгельс, а падпісваў іх імем галоўнага тэарэтыка навуковага камунізму.

Здаецца, толькі аднойчы Энгельс выказаў абурэньне недастойнымі паводзінамі свайго сябра. Гэта здарылася, калі памерла блізкая сяброўка

ПЕРШЫЯ АХВЯРЫ МАРКСЫЗМУ

Аўтар кнігі падае шматлікія сьведчаньні таго, што Маўр — так звалі Маркса ў сям'і — усё жыцьцё толькі рабіў, што бессаромна карыстаўся ўсімі, хто яго любіў. 250 старонак аповяду напоўнены доказамі, што жыцьцё Жэні было сапраўдным пеклам.

«Спадчына Маркса ўзьнялася на крыві Жэні» — так гучыць галоўная думка кнігі.

Сапраўды, Маркс у юнацтве закахаўся ў Жэні фон Вэстфален; калі яны надоўга расставаліся, пісаў ёй пяшчотныя лісты.

Аднак усё наступнае жыцьцё Маркса, зазначае аўтар кнігі, даказала, што і ласкавыя словы, і пяшчотныя пачуцьці захоўвалі ў сабе болей маны, чым праўды.

За дванаццаць гадоў Жэні нарадзіла шасьцёра дзяцей. Іх бацьку ніколі не турбавала, чым ён будзе карміць такую вялікую сям'ю. Працы ён зазвычай ня меў, яго гналі з адной краіны ў другую. Жыць не было дзе, і з кожным годам сям'я станавілася ўсё бяднейшая. Тым ня менш ён і тады прадукаваў дзяцей аднага за адным. Пры ўсім гэтым у лістах да Энгельса ён увесь час жаліўся на тое, што мае процьму даўгоў, што сям'я салютна бясплатна і добраахвотна, бо разумела, што ў сужэнцаў не было грошай.

Аднаго цудоўнага дня яна адчула, што цяжарная, і Энгельс па просьбе Маркса ўзяў на сябе гэты грэх. Аднак распаўзьліся нядобрыя чуткі, на якія Маркс адрэагаваў вельмі энэргічна, заявіўшы, што ўсё гэта непрыхаваны паклёп ягоных ворагаў. Жэні ведала ўсю праўду, але маўчала. Праўда была выяўлена, як адзначае аўтар кнігі, толькі ў 1962 годзе. Менавіта тады ў вадным з архіваў адшукалі ліст чалавека, які быў сьведкам апошніх імгненьняў жыцьця Энгельса. Дрыготкай рукой Энгельс надрапаў (ён ужо ня мог гаварыць): «Фрыдрых — сын Маркса».

Марксу шанцавала на бескарысьлівую адданасьць з боку блізкіх яму людзей, хоць часам справа даходзіла да поўнага парадоксу.

Вось, напрыклад, адна цікавая рыса «творчай велічы» Маркса. Цэлы год у газэце «Нью-ёрк дэйлі трыб'юн» двойчы на тыдзень зьяўляліся артыкулы, пад якімі стаяў подпіс Карла Маркса. Гэта быў адзін з тых нешматлікіх выпадкаў, калі «бацьку навуковага камунізму» прапанавалі за супрацоўніцтва ў газэце цьвёрды Фрыдрыха. Тэкст спачуваньня, напісаны Марксам, быў даволі арыгінальны. Ён выказаў шкадаваньне з тае нагоды, што памерла менавіта сяброўка Энгельса, а не яго, Карла, родная маці. Сапраўды, у сваім «Камуністычным маніфэсьце» ён выступаў за тое, каб скасаваць права на спадчыну, аднак, здаецца, прагнуў, каб як мага хутчэй надышоў той момант, калі ён сам зможа скарыстаць з гэтага права.

Пра аднаго з Вэстфаленаў ён казаў: «Калі гэты сабака памрэ, я папраўлю свае справы».

Тэарэтык камунізму цураўся рабочых і кантактаваў толькі з «джэнтльмэнамі», патрабаваў, каб на візытоўках ягонай жонкі абавязкова было адзначана, што яна паводле паходжаньня баранэса фон Вэстфален.

Дзьве дачкі Маркса, якія здолелі пераджыць нягоды дзяцінства, ужо ў дарослым веку скончылі жыцьцё самагубствам, — відаць, іхная псыхіка была падарваная цяжкім жыцьцём, што выпала на іх долю. «Лепей бы ён застаўся нежанаты», — рэзюмуе аўтар кнігі.

("Куранты")

МІЖ ІНШЫМ

Шушкевіч супраць талера?

У інтэрвію польскаму часопісу «Wprost» Станіслаў Шушкевіч сказаў: «Мы яшчэ сапраўды ня маем уласнай валюты, але маем намер яе ўвесьці, гэта будзе рубель і грош».

Гаворачы далей пра расейскую нацыянальную меншасьць на Беларусі, старшыня Вярхоўнага Савету зазначыў: «Пагроза з боку гэтай 13-працэнтавай меншасьці існуе, але я спадзяюся, што дэмакратычныя працэсы ў Расеі будуць працягвацца. Таму мы з засьцярогай назіраем за тымі сіламі ў Расеі, якія могуць зрабіць марным развіцьцё дэмакратыі. Нашыя паводзіны будуць залежаць ад таго, што будзе адбывацца ў Маскве».

«У Маскве пануе хаос»

Так заявіў пасьля паездкі ў Расею кіраўнік дэлегацыі лёнданскага Скотлэнд-Ярда Д.Осланд. Ён лічыць, што «парадак навесьці можна, але на гэта спатрэбіцца дзесяцігодзьдзі». Больш за ўсё яго ўразіла прорва, што падзяляе праваахоўныя органы і насельніцтва. Людзі не адчуваюць ніякай павагі да закону. Маскоўскіх міліцыянтаў, набраных у васноўным з жыхароў правінцыі, Д.Осланд ахарактарызаваў як «эканамічных мігрантаў», якімі масквічы пагарджаюць.

Канец бронзавага веку

Латвія забараніла вываз за межы рэспублікі медзянога і бронзавага лому. Да прыняцьця такога рашэньня ўлады былі схіленыя выключнай нахабнасьцю злодзеяў, якія адшрубавалі з гмаху парлямента памятную масянжовую шыльду. І ўсё гэта нягледзячы на тое, што будынак ахоўваюць 400 вартаўнікоў.

Сэкс-шопы банкрутуюць

У Вроцлаве (Польшча) з прычыны недахопу кліентаў апошнім часам збанкрутавалі два сэкс-шопы. Гаспадары крамаў сьцьвярджаюць, што загубіла іх спадарожнікавая тэлевізія, якая дае аматарам эротыкі столькі ж эмоцыяў, колькі й тавары сэкс-шопаў.

Не хадзіце, хлопцы, у лес

Адна летувіская камэрцыйная фірма з г.Варэна дала ў гарадзенскіх газэтах аб'яву, запрашаючы насельніцтва здаваць ёй грыбы зь беларускіх лясоў і прапануючы вельмі выгодную аплату дойчмаркамі. Кіраўніцтва абласнога лясгасу абурылася «гэтай правакацыяй», бо, як вядома, у сувязі з пажарамі наведваньне лясоў забаронена.

Ліцэнзія №10. Афсетны друк. Друкарня «Беларускі Дом Друку». Замова 1604 Наклад 40 000